

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2.

HÄFTE 4-6.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1906.

På C. W. K. GLEERUPS i Lund förlag:

Lunds universitets historia 1668—1868 af *Martin Weibull* och *Elof Tegnér*. 2 delar. Pris 15 kr.; nedsatt pris 7 kr. 50 öre.

Lunds universitet 1872—1897 af *Elof Tegnér*. Pris 10 kr.; nedsatt pris 5 kr.

Ur Skånska prästhusens häfder af *S. Cavallin*. Pris 1.50; nedsatt pris 75 öre.

Carl v. Linnés skånska resa. Utg. af *Martin Weibull*. Pris 3 kr. 50 öre; nedsatt pris 1 kr. 75 öre.

Skånes konsthistoria för medeltiden af *C. G. Brunius*. Pris 6 kr.

Nordens äldsta metropolitankyrka eller historik och arki-
tektionisk beskrifning om Lunds domkyrka af *C. G. Bru-
nius*. Med 6 pl. Pris 6 kr.

Ljunggren, Gustaf, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf
III:s död. Med porträtter i koppar- och stålstick af Kell-
gren, Leopold, Thorild, Oxenstierna, Rosenstein, Franzén,
Lenngren, Adlerbeth, Valerius, Wallin, Choræus, Atterbom,
Palmblad, Hammarsköld, Cederborgh, Tegnér, Geijer, Ling.
Vid köp af alla 5 delarna lämnas de till 15 kr. i st. för
34 kr.

Gyldenlöves kavalleriregemente (själländska, laaländska och falsterska präste-, fogde- och sockenryttare), närmast under honom fördt af öfverstlöjtnanten Ove Tott, 8 kompanier. Styrkan var vid Augusti månads början 693 man.

Trampes kavalleriregemente, närmast under chefen fördt af öfverstvaktmästaren Tyge Sandberg, 4 kompanier, var vid nämnda tidpunkt 225 man starkt ¹⁾.

Skånska och själländska rusttjänsten, fördt af öfverstvaktmästarna Mogens Rosenkrands och Vincent Bille, 6 kompanier.

Gyldenlöves jydsk dragonregemente, fördt af öfverstlöjtnant Andreas Jackson, 8 kompanier, var vid ifrågavarande tidpunkt 537 man starkt.

Knud Ulfelds skånska dragoner, 3 kompanier.

Sven Povlsens dragoner.

Infanteri.

Fuchs' regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Karl Brunow, 5 kompanier, antagligen ungefär 500 man.

Volrath von Bothes regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Bernbach, 4 kompanier, var den 17 Juli 326 man starkt.

Erik Quitzows regemente, fördt af major Steenberg, 3 kompanier, var vid slutet af Juli 352 man starkt.

Öfverstlöjtnant Nadelwitz von Kremskys själländska regemente, närmast under honom fördt af major Patrik Dumbartz, 4 kompanier, var vid Juli månads slut 256 man ²⁾.

Kristian Friis' regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Georg Hofmann, 6 kompanier, var vid Juli månads slut 515 man.

Knud Ulfelds regemente, som varit i garnison i Landskrona, 3 kompanier, var vid Juli månads slut 350 man.

Öfverstlöjtnant William Patersons regemente, 3 kompanier, var den 30 Juni 347 man ³⁾.

Jakob Holsts kompani, utkommenderadt från Malmö fästning, var den 12 Juni 80 man.

¹⁾ Det hade i Juni 1657 bildats på det sätt, att Urups och Gyldenlöves kavalleriregementen hvaradera afstått två kompanier till dess upprättande.

²⁾ Det ökades vid början af Augusti med ännu ett kompani.

³⁾ Detta regemente, bestående af själländskt manskap, stod i förbindelse med artilleriet och tjänstgjorde som betäckning åt detta.

Öfverstlöjtnant Stefan Timmes skånska kompani, fördt af löjtnant Rasmus Olsen, var i början af Juli 92 man.

Kaptén Kristoffer Gjeddes skånska kompani var den 19 Juli 90 man.

Dessutom tillkomma de af Knud Ulfeld till armén framförda förstärkningarna, såvida de ej delvis fått uppgå i ofvannämnda fördelningar. För artilleristaten är ofvan redogjort. Antalet kanoner, som medfördes på marschen, skall hafva varit 12 smärre och 4 större ¹⁾.

Förplägningsstyrkan för fälthären kan enligt kommissariatsräkenskaperna anslås till c:a 3700 man för kavalleriet och 2900 för infanteriet, i hvilka summor de med Knud Ulfeld komna förstärkningarna ej äro inberäknade. Faktiskt har hären alltså antagligen varit öfver 6000 man stark.

I Engelholm voro kvarlämnade tre infanterikompanier under kaptenerna Moritz von Lehr, Lorenz von Lehr och Povl Nielsen.

Urup följde ej direkt efter den rakt norrut öfver Hallandsås återtagande svenska armén. Han kom att för sitt infall i Halland välja en östligare väg. Han gick ej öfver Rönneå vid Engelholm — passagen här var väl också rätt besvärlig, då broarna voro rifna, hvartill kom, att man äfven skulle hafva att passera Errarpsån — utan gick tillbaka längs floden och öfverskred denna den 14 Augusti vid Tranarp. Han böjde därifrån af mot vänster och gjorde på aftonen halt vid Skillinge. Härifrån sökte Gyldenlöve den 15 Augusti få kännning med svenskarna. Med 250 ryttare red han upp på Hallandsås och sände fram ryttmästaren vid Drottningens regemente, Levin von Bülow med 50 man att såsom förpostafdelning gå närmare fienden. Vid Himmelslöf, alltså norr om åsen, stötte Bülow på en svensk trupp; dess styrka uppgifves af Brahe till 60 man, i Ove Helmers krönikä till 90 man. Bülow gaf trumpetsignal till Gyldenlöve, att fienden var starkare än han, men någon förstärkning hann ej fram till honom. Svenskarna gingo till anfall, och

¹⁾ Danska fångars uppgift. (Per Brahe till rådet 18 Aug. 1657).

Bülow befallde sina ryttare att, sedan de aflossat sina pistoler, draga blankt. I sammanstötningen hade danskarna öfverhand, och svenskarna drefvos tillbaka. Under förföljandet träffades Bülow emellertid af ett skott och sårades dödligt. Han hämnades strax af en sin tjänare, som nedsköt sin herres baneman. Efter Bülows fall vände de förföljande danska ryttarna om. Svenskarna synas då hafva samlat sig och åter ryckt fram mot de återtågande danskarna. Förutom Bülow, som följande dag afled, stupade på den danska sidan en löjtnant och tre ryttare. Den svenska förlusten uppgifves af Ove Helmer hafva varit 12 döda. Brahe säger, att hela förlusten var, att en ryttare sårades i hufvudet ¹⁾.

Den 15 Augusti, samma dag som ofvannämnda strid stod vid Himmelslöf, bröt den danska hären upp från Skillinge. Urup ryckte emellertid icke fram på vägen förbi Margretetorp, utan drog sig åt öster för att kringgå åsen och komma fram på vägen mot Edenberga och Vallen. Han stannade dock ännu i två dagar på den skånska sidan om gränsen.

Den 17 Augusti ryckte Gyldenlöve med en stark kavaleriafdelning och åtföljd af Trampe, öfverstlöjtnanterna Ove Tott och Klaus Kaas, öfvervaktmästarne Tage Krabbe och Knud Urne samt ryttmästarna Stig Hög och Sten Brahe ut för att rekognoscera. Hög sändes med 80 man fram för att anfalla en svensk afdelning, som befann sig i en närbelägen by. Då Hög ryckte fram mot svenskarna, gingo emellertid dessa till anfall, men sedan deras chef, ryttmästare Hammarsköld, af Hög sårats genom ett pistolskott, togo de till flykten ²⁾.

Den 18 Augusti gick den danska hären öfver gränsen

¹⁾ Brahe till riksrådet. Denna uppgift förefaller icke trolig lika litet som den äfven i Brahes bref förekommande, att svenskarna skulle haft mot sig 300 man — alltså hela Gyldenlöves afdelning — och slagit den på flykten. Brahe säger vidare, att hans ryttare utstodo tre »chageringar».

²⁾ Ove Helmer. Brahe till konungen 19 Aug. 1657. Brahe framställer det som om denna strid ägt rum den 18 Augusti, men har i skildringen sammanfört händelserna den 17 och 18 Augusti till en dag.

och tog ställning vid Edenberga. Den svenska hären vid Laholm oroades därefter genom ständiga rytteriexpeditioner från det danska lägret. Så ryckte Knud Urne och Tage Krabbe med en trupp, som uppgifves hafva varit endast 20 man stark, mot en, som det säges, starkare svensk afdelning och dref den i oordning in till det svenska lägret. Från detta utsändes då en trupp ¹⁾, men denna möttes af ryttmästaren Sten Brahe med ett kavallerikompani och major Jakob Geveke med 40 skånska dragoner, och resultatet synes hafva blifvit, att svenskarna retirerade till Laholm. Enligt Ove Helmers uppgift skola svenskarna hafva förlorat 50 döda och sårade, men detta synes vara öfverdrifvet. Brahe säger ²⁾ endast, att »några blefvo i loppet» och att äfven danskarna förlorade döda och sårade; dessutom togo svenskarna till fånga några ryttare och en officer, den i Hessen födde kornetten Treis von Butler, nu anställd vid Drottningens regemente. Denna skärmytsling stod den 18 Augusti. Viktigare var hvad som hände följande dag, nämligen att 8 starka danska kavalleritrupper visade sig på Lagans norra strand. Visserligen tvungos de att gå tillbaka, men riksdrotsen fick säker kunskap om att floden efter den starka torkan under denna sommar på åtskilliga ställen kunde öfvervadas. Enligt fångarnas rapporter var den danska hären den svenska ej obetydligt öfverlägsen. De ständiga danska anfallen hade tvingat svenskarna att oafbrutet hålla sig beredda till strid. Det var redan mycket ondt om furage, och som en följd däraf började hästarna att blifva matade. Under dessa förhållanden ansåg riksdrotsen det riskabelt att blifva stående vid Laholm, och då Lagalinjen ej var säker, beslöt han att draga sig till Nissan och där invänta förstärkningar.

Den 20 Augusti lämnade den svenska hären sitt läger vid Laholm och marscherade till Halmstad. I daggryningen den 21 sände Urup fram en afdelning af 500 man infanteri under öfverstlöjtnanerna Nadelwitz von Kremsky och Brunow samt kapten Dewitz för att närmare observera

¹⁾ Ove Helmer uppgifver den till 300 man.

²⁾ Till konungen 19 Aug. 1657.

fiendens rörelser. Man fann, att svenskarna öfvergifvit sitt läger. Först på aftonen ryckte Urup själf fram och förde trupper tätt intill Laholms slott. Man slog läger på samma ställe där svenskarne förut haft sitt. Det skulle nu gälla att söka eröfra fästningen, och Fuchs placerade genast ett par batterier så, att de redan på morgonen den 22 Augusti kunde börja beskjutningen. Han öfvertog vidare den närmaste ledningen af arbetet på löpgrafvar. Detta började genast ¹⁾.

Benjamin Croneborg var ej längre kommandant i Laholm, utan fungerade som generalauditör vid Brahes armé, och befälet i fästningen fördes nu af Johan Wäsenberg. Han satte sig till kraftigt motvärn och öppnade liflig eld mot arbetarna i löpgrafvarna, särskildt då Fuchs och Brunow den 23 Augusti trängde närmare fästningen. Belägringen försvårdades emellertid därigenom, att Urup ej hade med sig groft artilleri; han ville nu afvakta ankomsten af sådant från Skåne, och det ankom också efter några dagar. Under tiden lät han slå en bro öfver Lagan och kunde därefter med så mycket större lätthet sända ströftrupper ut i trakten norr om floden. Man sökte öfverrumpla svenska furageringsafdelningar men utan egentligt resultat. Ove Tott och ryttmästaren vid Gyldenlöves kavalleriregemente Kristian Kristoffer Holck voro den 24 Augusti med 150 ryttare ute i sådan afsikt, men återkommo med alldeles oförrättadt ärende.

Den 26 ryckte Gyldenlöve själf ut, åtföljd af major Geveke och i spetsen för 800 ryttare och 200 dragoner, gick öfver Lagan och red ända fram till närheten af Halmstad. Han hoppades här kunna öfverrumpla en svensk transportkolonn, men Geveke, som med dragonerna hade ställt sig på en med buskar och småskog bevuxen kulle, blef upptäckt af svenskarna, hvilka i största hast lyckades komma undan in till Halmstad. Emellertid började rykten komma till det danska högkvarteret om att ansenliga svenska förstärkningar väntades till Brahes här vid Halmstad. Det hette, att utländskt värf-

¹⁾ Urups sekreterare Krüger till Gersdorf. 22 Aug. 1657 (D. Riks.).

vadt folk samt finska trupper till ett antal af 4000 anländt. Den 29 Augusti fick Urup annat besked, i det att det bestämdt inberättades, att general Douglas med sin kår anländt till Brahe.

Riksdrotsen förstod genast vid sitt återtåg öfver åsen, att den danska armén skulle följa efter in i Halland, och då han antog den vara betydligt starkare än den svenska, fann han det nödigt, att trupper från andra håll droges ned till Halland. Jämte det att han påskyndade de truppafdelningars marsch, som voro på väg ned genom Småland, afsände han den 17 Augusti, alltså medan han ännu stod vid Lagalinjen, order till Douglas, att han och Harald Stake skulle komma honom till hjälp. Douglas stod då vid Göteborg och Stake i närheten af Vänersborg; genom ny order af den 19 Augusti påskyndades Douglas, och den 22 i samma månad afgick bref i samma ärende till Stake. Den sista maningen är säkert i viss mån föranledd af den danska frammarschen till Laholm.

Douglas sände strax öfverste Johan Stake med order till Harald Stake. Hvad som skulle afgå var 3 kompanier kavalleri, Stakes dragonkompani ¹⁾, 4 kompanier af Södermanlands regemente under öfverste Svinhufvud, 4 kompanier af Närke och Värmlands regemente och 1 af Skaraborgs regemente.

Den 24 Augusti bröt Harald Stake upp. Den 26 lämnade Douglas Göteborg, och styrkan var då i marsch; med den följde 4 kanoner. Den 28 Augusti stod Douglas i Varberg, där han lät samla de särskilda afdelningarna, och den 30 förenade hans styrka sig i Halmstad med riksdrotsens.

Sedan detta skett och äfven några förstärkningar genom Småland hunnit fram till Halmstad, bestod Brahes här af följande afdelningar ²⁾.

¹⁾ Det tyckes dock ej vara säkert, att detta öfverhufvud blifvit uppsatt och existerade.

²⁾ Styrkebesked i Skoklostersamlingen.

Kavalleri.

Adelsfanan, 3 kompanier	330 man,
Upplands regemente, 6 kompanier.....	603 »
Östgöta regemente, 6 kompanier.....	708 »
Smålands regemente, 5 kompanier.....	611 »
Västgöta regemente, 3 kompanier.....	230 »
	<hr/> Summa 2482 man.

Infanteri.

Jönköpings regemente, 8 kompanier	951 man.
Upplands regemente, 2 kompanier.....	308 »
Närke och Värmlands regemente, 4 kompanier.....	499 »
Skaraborgs regemente, 4 kompanier	421 ¹⁾ »
Södermanlands regemente, 6 kompanier	644 »
Västmanlands regemente, 3 kompanier.....	420 »
	<hr/> Summa 3243 man.

Dragoner.

Brahes värfvade under kapten Gabriel Ulfsax.....	50 man.
Erik Stenbocks dragongarde under kapten Bengt Nilsson	90 » ²⁾

Artilleri

ungefär 150 man.

Armén skulle då hafva varit vid pass 6000 man stark.

Ungefär samtidigt med att Douglas, Stake och förstärkningarna inträffade, hade den af konungen utnämnde nye öfverbefälhafvaren Gustaf Otto Stenbock anländt till hären. Han hade från den polska krigsskådeplatsen den 18 Juli anländt till Stockholm. Det dröjde dock ganska länge, förr än han fortsatte sin resa. Orsaken till dröjsmålet uppgaf han vara, att han ej fått något af sin ekipering med sig, utan

¹⁾ En del af detta regemente var lagdt i garnison i Laholm.

²⁾ Styrkebeskedet upptager äfven Sven Rancks gränsdragoner — 250 man — men de hafva ej varit närvarande vid Halmstad, utan lågo spridda i sina kvarter i Markarydstrakten. Ranck själf befann sig i slutet af Augusti i Kylhult mellan Markaryd och Traheryd och gjorde därifrån natten till den 31 Augusti ett försök att öfverrumpla Sven Povlsens dragoner, som stått vid Knäröd. Försöket misslyckades, därigenom att halländska bönder i tide varnade Sven Povlsen, så att denne bröt upp från Knäröd.

måste skaffa sig nya munderingsförråd och hästar. Under tiden åtog han sig äfven att hjälpa till med anordnandet af sin svågerns, riksrådet Paijkulls begrafning, och först långt fram i Augusti begaf han sig åstad, tagande vägen öfver Örebro och Jönköping. I den sistnämnda staden var han den 25 Augusti och reste därifrån öfver Gislaved till Halmstad. Drottsen var nu i begrepp att gå mot fienden; han hade endast väntat på att förstärkningarna skulle hinna fram. Stenbock dröjde då med att öfvertaga befälet, till dess Brahe lämnat armén, och Brahe synes hafva velat vara kvar nu, då en sammandrabbning var omedelbart förestående. Det blef alltså riksdrottsen och ej Stenbock, som kom att föra befälet i denna.

Den 31 Augusti kl. 6 på morgonen bröt den svenska armén upp från Halmstad och marscherade återigen söderut. Till öfverste Ranck i Småland hade dagen förut sändts en underofficer med order, att dragonerna skulle i den danska arméns flank rycka fram till Knäröd, men Ranck ansåg sig ej kunna efterfölja denna befallning, då mer än hälften af dragonhästarna voro uttröttade efter öfverrumplingsförsöket och bristen på hästfoder var mycket svår. Dragonerna blefvo därför kvar vid Kylhult ¹⁾. Afsikten med den svenska frammarschen var närmast att tvinga fienden att upphäfva belägringen af Laholm. Vid middagstiden hade man hunnit fram till trakten strax söder om Eldsberga kyrka och befann sig nu omedelbart framför Genevadsån och den däröfver ledande bron. Då fienden antagligen var i närheten, kunde Brahe ej gärna våga att utan vidare låta hären defilera öfver bron, utan gjorde halt och utsände en förtrupp att rekognoscera. Med svensk lösen underrättades Wäsenberg, att undsättningen var nära.

På den danska sidan hade man ej varit i okunnighet om att Brahe skulle få förstärkningar till sig. Såsom nämnts, hade det danska öfverbefälet redan den 29 Augusti mottagit en förhastad nyhet, att Douglas redan anländt till Halmstad.

¹⁾ Ranck till Brahe 31 Aug. 1657. (Skokl. saml.).

Urup beslöt då att gå fienden till mötes. Han upphäufde belägringen af Laholm och gick den 30 Augusti öfver Lagan. I daggryningen den 31 sändes Trampe och ryttmästaren vid Urups regemente Otto Lindenow med en kavalleriafdelning att rekognoscera och framför allt skaffa säker underrättelse om huru det förhölle sig med ryktena om den svenska härens ökning. Trampe ryckte an mot några svenska förposter, men då han härunder kom fram till en höjd söder om Genevadsån, varseblef han, att hela den svenska armén stod uppställd norr om ån; med denna underrättelse begaf han sig strax tillbaka till Urup.

På den danska sidan var det den allmänna meningen, att man nu strax borde anfalla. Urup och generalkrigskommissarien Niels Krabbe redo nu själfva ut för att undersöka förhållandena, och resultatet häraf blef, att Urup lät hären rycka fram mot ån. I staden Laholm och på kyrkogården där kvarlämnades 200 man; det grofva artilleriet stod också kvar söder om Lagan.

Brahe hade, då han kom fram till Eldsberga, klar uppfattning af att fienden ej skulle låta honom utan motstånd komma öfver ån, utan att det här skulle blifva sammandrabbning. Han sände då en kavalleriafdelning såsom förtrupp öfver ån, och själfva bron lät han besätta med 350 man infanteri under befäl af majoren vid Södermanlands regemente Jakob Hargen. Den öfriga delen af hären intog sin slagordning på höjderna norr om ån. Slaglinjen var ganska utsträckt. Den yttersta delen af vänstra flygeln stod helt nära ån på höjningen nordöst om bron, under det att högra flygeln nådde ända bort till Tönnersa. Uppställningen gick tvärs öfver några små vattendrag, som söka sig väg ned till Genevadsån.

Ordre de bataille finnes återgifven på den af Erik Dahlberg ritade plan öfver träffningen vid Genevad, som är intagen i *Pufendorfs* »Sieben Bücher der Thaten Carl Gustavs». Den tyckes för den svenska härens vidkommande i hufvudsak

¹⁾ Ove Helmers krönika.

vara hämtad ur en samtida, tryckt berättelse om träffningen, daterad den 2 September 1657 i Halmstad ¹⁾. Enligt denna berättelse skall slagordningen hafva uppställts strax efter härens utmarsch genom Östreport i Halmstad.

Slagordningen vid Genevad torde då hafva varit följande:

Öfverbefälhafvare riksdrotsen Per Brahe och närmast under honom Gustaf Otto Stenbock.

Högra flygeln, fältmarskalken Douglas ²⁾.

Ytterst på högra flygeln framför första linjen en afdelning utvalda ryttare och något framför andra linjen en dragonafdelning.

Första linjen, generallöjtnant Banér.

Adelsfanan, 1 kompani.

Upplands kavalleriregemente, 6 kompanier.

En skvadron af Smålands kavalleriregemente.

I luckorna mellan kompanierna omväxlande muskete-rareafdelningar och en kanon; mellan första linjen och centern 2 kanoner.

Andra linjen, generalmajor Stake. Fyra kompanier af Smålands kavalleriregemente.

Centern, närmast förd af Brahe själf.

Första linjen.

Södermanlands regemente, öfverste Svinhufvud ³⁾.

[antagligen] Upplands regemente ⁴⁾ och 2 kompanier östgötar.

Närke och Värmlands regemente under öfverstlöjtnant

¹⁾ I Kongl. bibliotekets samling.

²⁾ Douglas finnes ej nämnd på Dahlbergs plan, men då han hade konungens befallning (R. reg. 31 Juli 1657) att kommendera kavalleriet, har han väl haft den här antagna platsen.

³⁾ Dahlberg upptager här en bataljon af regementet under öfversten och till vänster därom en annan under major Hargen. Detta måste emellertid syfta på uppställningen vid Halmstad, ty vid Genevad stod Hargen med sin afdelning framme vid bron.

⁴⁾ Dahlberg har här östgötar under Dan Preuss; upplänningar finnas ej på hans plan. Östgötarna lågo i garnison i Halmstad och hafva väl nu följt med armén på marschen.

Anrep. Utom de nämnda två kanonerna mellan högra flygeln och centern upptagas 8 kanoner, ställda två och två i mellanrummen mellan afdelningarna.

Andra linjen, generalmajor Linderot.

Västmanlands regemente, öfverstlöjtnant Ulf sax.

1 bataljon af Jönköpings regemente, öfverstlöjtnant Kagg,

1 bataljon af samma regemente, major Hillebard.

Vänstra flygeln, generallöjtnant Horn.

Första linjen.

Ett kompani af Östgöta kavalleriregemente.

Västgöta kavalleriregemente, delt i 6 kompanier.

Ett kompani af adelsfanan.

Mellan kompanierna musketerareafdelningar och bland västgötarna en kanon.

Andra linjen.

Tre kompanier af Östgöta kavalleriregemente.

Ett kompani af adelsfanan.

Likadant flankskydd som på högra flygeln.

Framför vänstra flygeln kanoner under befäl af Erik Stenbock.

Den danska ordre de bataille uppgifves af Dahlberg hafva varit följande.

Högra flygeln.

Första linjen.

1 kompani af Gyldenlöves dragoner.

Drottningens regemente, 2 kompanier skåningar ¹⁾, 1 kompani ¹⁾.

Andra linjen.

Skånska dragoner, 1 kompani; Urups regemente, 4 kompanier.

¹⁾ Med dessa menas säkerligen det genom Knud Ulfeld uppbådade folket. De senare nämnda dragonerna äro Knud Ulfelds. Enligt Dahlbergs plan skulle på högra flygeln närmast Gyldenlöves dragoner stått Kaj Lykkes regemente, 3 skvadroner. Denna uppgift är dock oriktig, alldenstund detta regemente (konungens lifregemente) kom öfver från Helsingör först den 1 September och kompanivis inträffade i Engelholm under tiden 2—11 Sept.

*Centern.**Första linjen.*

6 bataljoner i följande ordning: Dewitz, Fuchs, Nadelwitz von Kremisky, Friis, Ulfeld, Sehested ¹⁾.

Andra linjen.

3 bataljoner nämligen Steenberg, Paterson, Bothe.

*Vänstra flygeln.**Första linjen.*

1 kompani af rusttjänsten; Sten Brahes kompani ²⁾; Gyldenlöves regemente, 4 kompanier; 1 kompani dragoner.

Andra linjen.

Trampes regemente, 4 kompanier; 1 kompani skånska dragoner.

Urup hade fört sin här fram, så att den antagligen stod ungefär parallell med den svenska, från hvilken den var skild genom ån. Söder om ån är terrängen något högre än på norra sidan.

Urup skall själf ej hafva velat låta det komma till drabbning, utan tänkt inskränka sig till att intaga en iakttagande och afvaktande hållning ³⁾. Detta var emellertid ej i den stridslustne Gyldenlöves smak. Han sände fram 500 man till häst under major Geveke och följde själf efter för att delta i anfallat. Detta riktades mot den styrka, som under Hargens befäl höll bron besatt, framför den svenska vänstra flygeln. Hargen blef härvid hårdt ansatt, och Brahe fann sig däraf föranlåten att föra sina trupper längre fram mot ån för att därigenom komma den anfallna afdelningen till hjälp. Urup hade under tiden äfven ryckt längre fram. Gyldenlöve rådde ifrigt, att man skulle göra ett kraftigt försök att gå öfver ån och på allvar anfälla svensarna, men Urup, som ansåg detta vara vådligt, beslöt att blifva stående och endast med artilleri och infanteri oroa fienden.

¹⁾ Förekommer ej i de danska kommissariatsräkenskaperna. Menas därmed möjligen någon del af det uppbådade fotfolk, som med Knud Ulfeld kommit till hären?

²⁾ Hörde egentligen till Gyldenlöves kavalleriregemente.

³⁾ Ove Helmer.

Striden mot Hargens afdelning fick den utgång, att svenskarna, som funno det svårt att hålla ställningen, drogo sig öfver på norra sidan och brände bron. Ungefär vid fyrtiden på eftermiddagen började eldstriden. Enligt Brahes uppgift skola svenskarna härvid hafva varit i fördel, då den rådande nordanvinden dref röken emot danskarna; dessa senare stodo för öfrigt så högt, att deras skott mestadels gingo öfver hufvudet på svenskarna. Den del af det danska infanteriet, som företrädesvis var i elden, var Fuchs' regemente, särskildt öfverstlöjtnant Brunows och kapten Dewitz' kompanier. Kavalleriet kom ej till användning efter anfallet mot Hargen. Det ansågs nämligen skola blifva allt för mycket blottställdt, enär svenska musketerare ryckt fram ända till åbrädden och elden från det svenska artilleriet var mycket häftig; det höll därför stilla på höjden. Då den svenska linjen slutligen ryckt fram till ån och det danska fotfolket började mattas, beslöt Urup att gå tillbaka. Det var då vid pass klockan tio på kvällen ¹⁾.

Orsaken till reträtten är sannolikt att söka däri, att Urup fruktat för att svenskarna under skydd af mörkret skulle kunna gå öfver ån vid dalgången söder om Tönnersa och

¹⁾ Dahlbergs plan i *Pufendorf* uppgifver, att afgörandet framtvangs därigenom, att svenskt kavalleri öfvergick ån dels vid bron, dels vid flodkröken vid Tönnersa och att på båda dessa ställen handgemäng uppstod med danskt kavalleri, hvarvid danskarna drefvos tillbaka. *Ove Helmers* krönika nämner emellertid intet om en sådan strid och säger uttryckligen, att kavalleriet ej användes. Hvarken Brahes eller Stenbocks rapporter om striden hafva heller något om en sådan strid, utan tala endast om eldstriden. Brahe kallar striden för ett »hårt fäktande af artilleriet och infanteriet».

Dahlbergs framställning är då säkerligen uppgjord tämligen på fri hand och efter en teori om träffningens gång, hvilken Dahlberg vid senare besök på fältet kan hafva uppgjort. Det kan i detta sammanhang påpekas, att just vid flodkröken vid Tönnersa, framför den svenska högra flygeln öppnar sig på södra sidan en smal dalgång. Denna är fullkomligt riktigt betecknad på den af Dahlberg gjorda bataljplanen, och han har säkerligen antagit, att den danska reträtten framtvingades genom ett anfall, som skett på denna i viss mån lätt tillgängliga väg.

därefter möjligen förbi hans vänstra flank komma fram och afskåra honom den fria förbindelsen med Laholm.

Den danska hären gick under nattens lopp tillbaka till Laholm. Den stannade ej där. Laholms belägring upphäfdes; lägret stacks i brand, och i gryningen den 1 September gick man öfver Lagan. Att börja med stannade Urup en fjärdingsväg söder om floden.

Såsom naturligt är med en eldstrid på så pass långt håll som den vid Genevad, voro förlusterna ej synnerligen stora.

Brahe uppgifver att hela den svenska förlusten var: i döda 1 kapten¹⁾, 1 underofficer och vid pass 20 menige; i sårade 1 löjtnant, 11 underofficerare och nära 100 menige.

Den danska förlusten uppgifves i Ove Helmers krönika till 60 döda och 50 sårade, alla af infanteriet²⁾. Bland de sårade var en fransk kapten, Saint Germain, som den 10 Sept. dog af sina sår³⁾.

Träffningen vid Genevad hade utfallit till danskarnas nackdel, men något egentligt nederlag hade Urup ej lidit. Förlusterna voro ringa, och hans här var säkerligen fortfarande den svenska vuxen. Det förefaller därför ej att hafva varit en hjudande nödvändighet för honom att utan vidare lämna Lagalinjen, om det än naturligtvis skulle vara förbundet med en viss svårighet att fortsätta belägringen af Laholms slott, då den svenska hären ryckte an. Urup utrymde emellertid, såsom nämnts, genast sitt läger vid Laholm och retirerade söderut.

Brahe följde ofördröjligen efter och besatte den 1 September Laholm. Han var att börja med ej säker på att ej fienden skulle genast åter ställa sig mot honom. Urup hade där han först stannat låtit ställa starka arriärgardesafdel-

¹⁾ Enligt ett flygblad skall han hafva hetat Olof Kråka.

²⁾ Källor till framställningen af träffningen vid Genevad äro Ove Helmers krönika, Brahes bref till riksrådet af den 3 September och G. O. Stenbocks bref till konungen af den 16 September 1657.

³⁾ Danska kommissariatsräkenskaper.

ningar, och Brahe trodde sig böra fatta detta som ett tecken till att han redan nu ville hålla stånd. Så var dock ej fallet. Mellan Urup och Gyldenlöve rådde oenighet om hvad man nu skulle företaga sig och hvilken ställning man skulle intaga för att afvärja ett ytterligare svenskt framträngande. Det var ej svårt att inse, att svenskarna nu skulle söka att för tredje gången infalla i Skåne. Dit ledde från Halland förutom de båda västliga vägarna, den ena förbi Båstad, den andra öfver åsen förbi Margretetorp, en svårtrafikabel väg ned mot Rössjöholm och vidare den östliga vägen, som från Laholm gick förbi Vallen mot Edenberga och därifrån in i Skåne mot Örkelljunga. Gyldenlöve ville nu betäcka dessa infallsriktningar. Detta skulle ske på så sätt, att hären delades i två afdelningar, af hvilka Gyldenlöve med den ena skulle fatta postö bakom Stensån vid Vallen, under det att Urup med den andra skulle ställa sig västligare, tydligen alltså vid Östra Karup, därifrån han kunde skydda båda de västliga vägarna ¹⁾. Hade svenskarna ryckt mot någöndera af dessa afdelningar, kunde den andra lätt hafva kommit till understöd.

Urup ville emellertid alldeles icke inlåta sig på en delning af hären, utan beslöt att med hela styrkan fatta postö vid Östra Karup bakom Stensån och framför Båstad och Margretetorp.

Man torde kunna om den Gyldenlöveska planen fälla det omdömet, att om det än i viss mån var riskabelt att dela hären, det dock låg en riktig tanke till grund för förslaget att besätta såväl Östra Karups- som Vallen-positionerna. Samverkan mellan dem kunde ske jämförelsevis lätt, då de ej voro stort mer än en mil skilda från hvarandra, och man iakttog på detta sätt båda vägarna. Om än svenskarna ginge från Halland in i Småland för att därifrån tränga in i Skåne, skulle Gyldenlöve från en position vid Vallen måhända kunna med kavalleriafdelningar oroa svenskarnas marsch, särskildt nu, då Lagan under den torra väderleken på flera

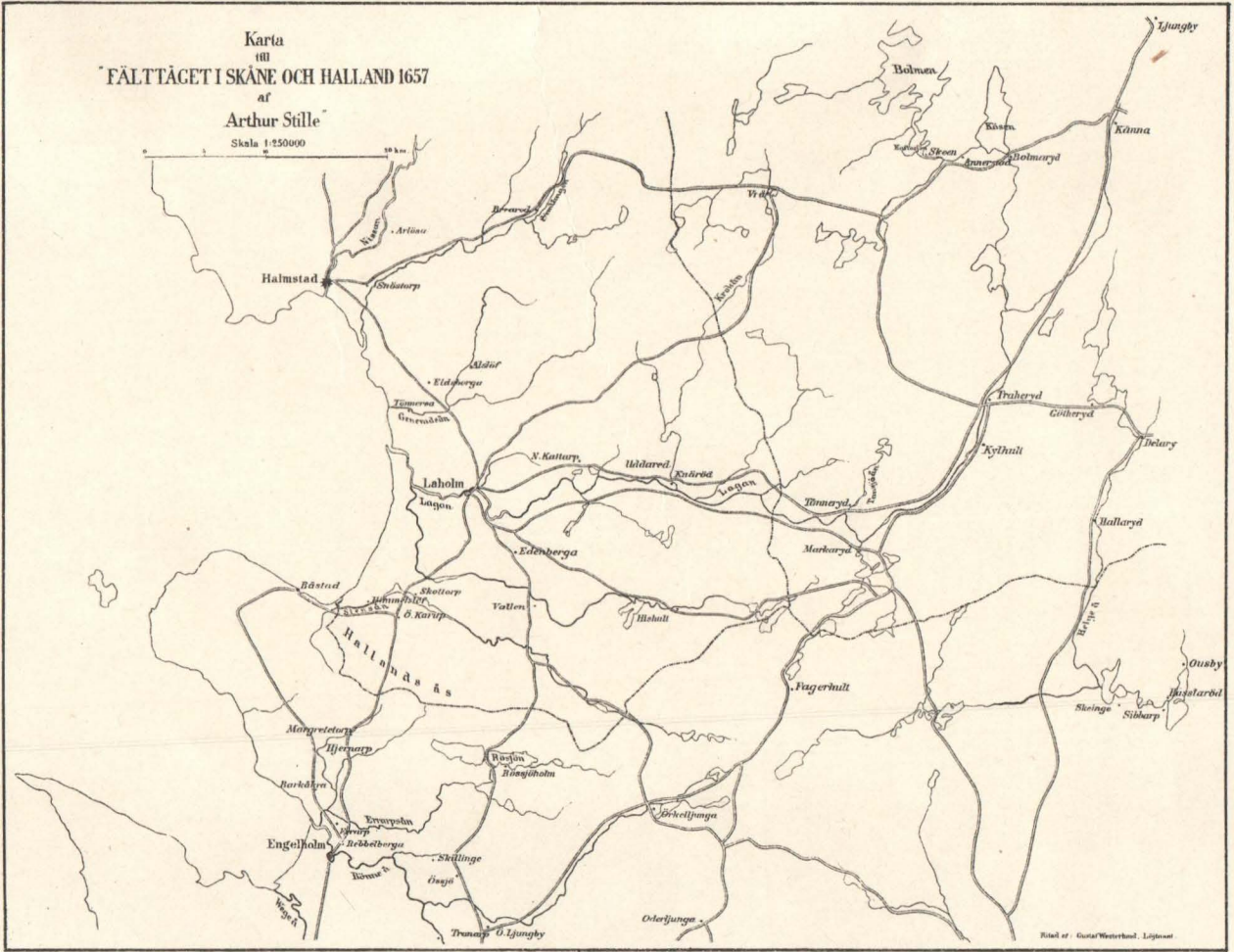
¹⁾ Ove Helmer.

ställen kunde öfvervadas. Genom att ställa sig vid Östra Karup med hela hären höll Urup visserligen denna samlad, men han lämnade de östliga vägarna till god del ur sikte.

Den 2 September var hela den danska hären bakom Stensån.

Karta
till
FÄLTTÄGET I SKÅNE OCH HALLAND 1657
af
Arthur Stille

Skala 1:250000

Ritad af Gustaf Wetterlund. Litograferad

IV. Gustaf Otto Stenbocks fälttåg.

Sedan Gustaf Otto Stenbock nu anländt till krigsskådeplatsen, var det Brahes mening att lämna öfverbefälet till honom och själf begifva sig från armén.

Redan genom konungens instruktion af den 31 Maj hade Stenbock fått i uppdrag att bistå drotsen vid försvarsverket. Den 20 Juni hade han fått ytterligare befallning att, då riksmarsken nu vore död, näst Brahe föra befälet öfver försvarsmakten i Sverige och under drotsen särskildt hafva öfverinseende öfver infanteriet, artilleriet och fästningarna; Douglas skulle kommendera kavalleriet. Någon detaljerad instruktion för fälttåget hade konungen icke ansett sig kunna gifva, då han ej hade tillräckligt noggrann kännedom om förhållandena. I allmänhet hade han dock anbefallt, att man skulle hålla armén samlad så mycket som möjligt, rycka in i Skåne, där hålla god ordning och disciplin bland truperna samt söka bemäktiga sig någon af de fasta platserna Helsingborg eller Landskrona ¹⁾).

Sedan man nu kommit fram till Laholm, var inryckandet i Skåne omedelbart förestående, och Brahe öfverlade före sin afresa med Stenbock om hvilken väg man skulle välja för detsamma. Att rycka rakt fram mot Urup var tydligen mindre lämpligt. Man skulle då först nödgas framför den danska arméns front forcera öfvergången öfver Stensån. Om man också lyckades häri, så skulle dock därefter den danska armén hafva goda utsikter att oroa eller rent af hindra den svenska ar-

¹⁾ Riksregistraturen för ofvannämnda dagar.

méns marsch, antingen denna ställdes genom de besvärliga defiléerna på Båstadsvägen eller tvärs öfver Hallandsås' höjder. Äfven om det lyckades att komma förbi dessa hinder, skulle den svenska armén därefter hafva först Errarpsån och därefter den mycket besvärliga Rönneåöfvergången vid Engelholm framför sig, och Brahe visste af egen erfarenhet, huru svårt det skulle vara att komma öfver här. Det var ej osannolikt, att den danska hären, om den retirerade till Engelholm, där skulle kunna hejda Stenbock så som den kort förut hejdat Brahe. Till allt detta kom så proviantbristen. Den nejd, genom hvilken de västliga vägarna gingo, hade under sommarens lopp upprepade gånger genomtågats af båda arméerna och dess provianttillgångar voro hårdt tagna i anspråk; till svenskarnas återtåg i Augusti hade bristen på proviant och furage varit en medverkande orsak. Äfven vid en frammarsch på Edenbergavägen skulle man hafva att kämpa mot denna svårighet; här hade den danska arméns senaste frammarsch gått. Brahe och Stenbock beslöto då att öfverhufvud ej taga Halland till den närmaste operationsbasen för anfallsrörelsen mot Skåne. Hären skulle i stället från Laholm gå tillbaka i Lagalinjen till Markaryd och därifrån rycka in i Skåne på vägen mot Fagerhult och Örkeljunga. Komme man på detta sätt från Gammal-Sverige in i Skåne, skulle man kanhända också ernå, att Urup funne sitt kvarstannande norr om Rönneå allt för farligt och utan svärdsslag ginge tillbaka öfver ån vid Engelholm.

Sedan denna plan uppgjorts, lämnade Brahe den 4 September befälet åt Stenbock och afreste från Laholm. Han begaf sig först till Göteborg för att där taga kännedom om försvarsanstalterna och om fiendens hållning på den norska sidan; han anlände till nämnda stad den 11 September. I början af Oktober var han på Visingsborg, där han kvarstannade till långt fram på hösten ¹⁾.

Samtidigt med Brahes afresa förlorade också den svenska

¹⁾ F. F. Carlsons uppgift, att han strax afreste till Stockholm, är ej riktig.

hären tre af sina generaler, nämligen Douglas, Erik Stenbock och Stake. Douglas hade af konungen fått befallning att begifva sig tillbaka till Preussen och begaf sig genast åstad. Erik Stenbock och Stake sändes till Västergötland, där den förre skulle taga högsta ledningen af operationerna mot norr-männen. Med Stenbock och Stake återvände ett kompani af Skaraborgs regemente, 112 man, och de fyra kompanierna västmanlänningar under Ulf sax, 420 man, och med dem följde äfven Erik Stenbocks halländska dragongarde. Det var ganska olyckligt för den svenska hären, att den på en gång mistade så många dugliga generaler; särskildt hade nog Erik Stenbocks närvaro varit af nöden. Det visade sig snart, att Gustaf Otto Stenbock i allt för ringa grad hade kändedom om terräng- och afståndsförhållandena i trakten, och det hade då varit synnerligen nyttigt, om han haft sin med alla förhållanden i gränsprovinserna väl bekante och liflige broder vid sin sida.

Den afgång, som uppstod i hären genom de ofvan nämnda afdelningarnas återmarsch till Västergötland, ersattes genom att flera kompanier från det öfre Sverige, bland dem 2 af adelsfanan under major Liljehöök, nu hunno fram till Lahlholm. Sedan de anländt, bestod Stenbocks här af följande afdelningar.

Kavalleri.

4 kompanier af adelsfanan	460 man.
7 » af Upplands regemente.....	733 »
6 » af Östgöta regemente	708 »
7 » af Smålands regemente.....	821 »
3 » af Västgöta regemente	230 »
27 kompanier	2952 man.

Dragoner.

Brahes egna	50 man.
Rancks Sunnerbodragoner.....	450 »
	<hr/> 500 man.

Infanteri.

8 kompanier Jönköpings regemente	951 man.
2 » Upplands regemente	308 »

4 kompanier	Närke och Värmlands regemente	499 man.
6 »	Södermanlands regemente	644 »
3 »	Skaraborgs regemente	309 »
<hr/>		
23 kompanier	2711 man.

Fälthärens samlade styrka skall således hafva varit 6163 man.

Dessa uppgifter äro hämtade ur ett delvis med Brahes egen hand skrivet besked öfver härens styrka vid den tidpunkt, då Stenbock öfvertog befälet. Emellertid har Stenbock själf i sina bref till konungen en helt annan uppgift om härens storlek den 6 Sept. 1657.

Han har följande siffror:

Kavalleri.

3 kompanier	adelsfana	327 man.
6 »	Upplands regemente	501 »
5 »	Östgöta regemente	589 »
5 »	Smålands regemente	525 »
3 »	Västgöta regemente	207 »
<hr/>		
		2149 man.

Infanteri.

2 kompanier	Upplands regemente.....	304 man.
4 »	Närke och Värmlands regemente.....	305 »
8 »	Jönköpings regemente.....	836 »
3 »	Skaraborgs regemente	271 »
6 »	Södermanlands regemente	479 »
<hr/>		
		2195 man,

och alltså utom dragonerna endast 4344.

Stenbocks styrkebesked är ytterst detaljeradt och borde väl redan därför förefalla trovärdigt, men å andra sidan är det bilagdt ett bref först af den 9 November. Därtill bör läggas märke till att slutsummorna, sådana som Stenbock har dem, ej fullt stämma med specialsiffrorna. Man torde väl heller knappt kunna antaga, att Brahe skulle ha lämnat oriktiga uppgifter om härens storlek. Möjligen är det tidsbestämmelsen den 6 September, som ej är riktig hos Stenbock, utan beskedet är att hänföra till en senare tidpunkt. Kanske tyder härpå, att Brahes dragonkompani ej är upp-

taget i Stenbocks besked. Kompaniet upplöste sig just vid inryckandet i Skåne.

Såsom besättningar i Hallandsfästningarna lågo

i Varberg 2 kompanier af Jönköpings regemente	300 man,
i Halmstad 3 kompanier af Skaraborgs »	381 »
och 2 kompanier af Östgöta regemente	250 » .

Kommendant här var Skaraborgsöfversten Johan Hård.

I Laholm 1 kompani af Östgöta regemente 126 man och 30 ryttare under Johan Wäsenberg.

Stenbock hade tänkt dröja med uppbrottet mot Skåne, till dess något så när tillräckliga proviantförråd inkommit till armén, så att man ej skulle vara hänvisad till att helt och hållet lefva af hvad man kunde öfverkomma i fiendeland. Men härvid stötte man på stora svårigheter. Den 6 September fick öfverbefälhafvaren rapport af krigskommissarien Brandt, att man under de närmaste 8 dagarna ej kunde få in något nämnvärdt förråd. Så länge ansåg sig Stenbock ej kunna dröja med uppbrottet; han kunde ju också befara, att i sådant fall danskarna skulle förekomma honom och åter falla in i Halland. Han beslöt därför att genast sätta sig i rörelse. Proviantbristen vållade emellertid under den del af fälttåget, som nu började, stora bekymmer; den var så stor, att härens manstukt led på grund därpå. Ganska många rymningar ägde rum. Därjämte yppade sig sjukdom bland soldaterna.

Emellertid marscherade Stenbock att börja med jämförelsevis hastigt. Den 7 September lämnade hären Laholm och ställde sin kosa till Markaryd. Här vände den sig mot sydväst och bröt in i Skåne. Det var den 9 September, och man hann senare på kvällen fram till trakten af Örkelljunga. I nämnda by förlades högkvarteret. Natten till den 11 September anlände till armén ett kompani af Smålands kavalleriregemente; det var 90 man starkt. Förstärkningen kunde väl behövas, ty armén hade redan lidit afsevärd minskning genom rymningar. Brahes dragonkompani upplöste sig vid afmarschen helt och hållet. Manskapet förklarade sig vara värfvadt endast för tjänst vid gränsen och icke för att rycka in i fiende-

land och lämnade utan vidare hären. Stenbock skickade chefen, kapten Ulfsax till Brahe med rapport om saken. Riksdrotsen blef mycket förtörnad öfver dragonernas beteende och sände Ulfsax tillbaka till Markaryd för att åter få dem samlade. Detta synes dock ej hafva lyckats ¹⁾.

Den 10 September lät Urup en trupp af 40 ryttare företaga en rekognoscering fram mot Laholm; de 30 svenska ryttare, som lågo i garnison i fästningen ryckte då ut, men förr än de hunnit fram till danskarna, gingo dessa tillbaka ²⁾. Möjligen var det genom denna rekognoscering, som man i det danska högkvarteret fick säker underrättelse om den svenska härens afmarsch ur Halland. I hvarje fall stod det nu klart för Urup, att Skåne direkt hotades af en svensk invasion, och han beslöt då att gå tillbaka öfver Hallandsås. Den uppgift han ställde för sig var att hindra den svenska hären att öfverskrida Rönneålinjen. Det föreföll troligast, att Stenbock skulle ställa sin marsch i sydvästlig riktning mot Helsingborgshållet, och i sådant fall blefve Rönneåöfvergången vid Tranarp en punkt af stor strategisk vikt. Det gällde att före Stenbock bemäktiga sig passet. Urup bröt alltså strax upp och marscherade tvärs öfver åsen mot Tranarp. Den 11 September var den danska armén framme vid floden och tog ställning på den högra stranden helt nära framför Tranarps bro på höjderna vid byn Bolestad. Ställningen var utan tvifvel ganska lyckligt vald. Bolestadshöjderna lågo så, att den väg, på hvilken den svenska hären eventuellt skulle rycka fram, kunde behärskas från dem. Rönneåöfvergången var skyddad, och Stenbock skulle ej kunna fortsätta framryckandet mot Helsingborg utan en formlig batalj, i hvilken det skulle gälla att med stormande hand taga den danska försvarspositionen.

Det är möjligt, att Stenbock, om han visat större snabbhet i sina rörelser, skulle kunnat hinna före Urup till Rönneå. Såsom nyss nämnts, var han den 9 September vid Örkel-

¹⁾ Stenbock till Brahe 11 Sept. 1657.

²⁾ Tryckt relation från Halmstad, dat. 23 Sept. 1657. (Kgl. Bibl.)

ljunga och kunde måhända den 10 September hafva hunnit fram till Tranarp, i hvilket fall han skulle hafva kommit danskarne i förvägen. Sannolikt har emellertid Stenbock ansett ett omedelbart framryckande vara allt för vågadt, då han trodde sin styrka vara den danska underlägsen¹⁾. Den 10 September väntade han ju också på ankomsten af en liten kavalleriförstärkning. Emellertid lät han företaga rekognosceringar åt sydväst.

Den 10 September gick en kavalleriafdelning fram till Östra Ljungby, nära öfvergången vid Tranarp, men utan att få kännning med fienden. Möjligen har Stenbock häraf fått den uppfattning, att man hade tid på sig. Följande natt skedde emellertid en liten sammanstötning. Det var då den danska armén var i marsch mot Tranarp, och det var säkerligen dennas kavalleriförposter man påträffade. En svensk trupp om 50 ryttare och 20 dragoner, förd af en ryttmästare, gick till Össjö och lyckades här tillfångataga några danska ryttare. Den svenske officeren förde därefter sin trupp tillbaka, men gjorde halt vid Rya, där manskapet fick sitta af på kyrkogården och fodra hästarna. Man lät stor sorglöshet komma sig till last, i det att inga vakter utsattes. En dansk kavalleriafdelning om 100 man, kommenderad af ryttmästaren vid Trampes regemente Esaias Reincking, var emellertid ej långt borta och öfverrumplade de intet ondt anande svenskarna. Dessa förlorade sin löjtnant och 12 man och drefvos på flykt mot Örkeljunga²⁾.

Genom sina rekognosceringar fick Stenbock ofördröjligen klart för sig, att Urup kommit före honom till Rönneå och att flodöfvergången var spärrad. Den svenske öfverbefälhafvaren hade härefter, för så vidt han ville fortsätta framryckandet, ej mer än två alternativ att välja emellan. Det ena skulle vara att gå rakt på den danska armén, söka drifva den ur dess position och därigenom tilltvinga sig öfvergången af floden; det andra vore att taga af till vänster och på vägen

¹⁾ G. O. Stenbock till konungen d. 16 Sept. 1657.

²⁾ Ove Helmer. Stenbock till Brahe 11 Sept. 1657.

öfver Blekemossa rycka fram söderut för att efter en flodöfvergång i nejden af Herrevadskloster genom Röstångapasset tränga fram i det inre af Skåne.

Stenbock kunde emellertid icke besluta sig för någotdera. Han ansåg, att den danska positionen vid Bolestad var ganska fast och att Urups armé var den svenska ej obetydligt öfverlägsen; under dessa förhållanden ville han ej gärna riskera en batalj. Att rycka fram mot Herrevadskloster och vidare söderut måste gifvetvis förefalla ytterst vådligt, då man därigenom helt och hållet blottställde sig för att få förbindelselinjen med Sverige afskuren. Hären var ej heller stark nog för att med någon säkerhet kunna röra sig i fiendeland; redan märktes det, att de skånska bönderna, sammanskockade i snapphaneband, gjorde vägarna osäkra och försvårade proviantindrifningen.

Under dessa förhållanden fann sig Stenbock ej kunna företaga något alls, utan blef tills vidare stående vid Örkeljunga. Hans uppfattning var, att han ej kunde uträtta något, förr än antingen förstärkningar från Västergötland, om hvilka han anhöll, komme eller fienden tvunges att sända en del af sina trupper till Jylland mot Karl Gustaf. Från Västergötland kunde dock intet sändas; hvad Erik Stenbock hade där, var ej mer än c:a 1800 man, och dem behöfde han synnerligen väl mot Iver Krabbe, som med den norska hären stod väster om Göta elf. Genom sin position vid Rönneå hindrade den danska hären alltså absolut motståndaren att tränga längre in i Skåne; därtill kom det nu något större liflighet i dess ledning, hvilket synes bero på att Gyldenlöve mera än förr kunde göra sin vilja gällande och i högre grad framträdde som ledande. Han sände oupphörligt ut kavalleriaafdelningar, som skulle tränga så nära fienden som möjligt och oroa honom. Den 13 September ryckte Geveke ut med 100 man af Gyldenlöves dragoner och träffade på svenska afdelningar; han tillfogade dem en förlust af 5 döda och 17 fångar, med hvilka senare han dagen därpå återkom till lägret. Sistnämnda dag förde Kristian Urne den utgående kavalleriaafdelningen. Äfven han påträffade svenska

trupper, hvilka förlorade några döda och 24 fångar. Där-
emot återkom den 18 September Ove Tott, som dagen förut
ryckt ut, med oförrättadt ärende.

Af fångarnas meddelanden trodde man sig i det danska
högkvarteret veta, att svenskarna vid Örkelljunga ej väntade
något allvarligt anfall och att de på den grund ej gjort några
försvarsanstalter kring sitt läger. Gyldenlöve, som brann af
ifver att komma i strid, förmådde då Urup att gifva upp-
brottsorder. Meningen var att öfverrumpla svenskarna, hvil-
ket man trodde lätt kunna ske. Armén ryckte alltså ut den
18 September för att öfverraska Stenbock. Den gjorde un-
der natten halt vid Rya, och härifrån utsändes rekognosce-
ringsafdelningar fram mot Örkelljunga. Dessa återkommo
emellertid snart med det besked, att de förra underrättel-
sorna varit oriktiga och att det svenska lägret var omgifvet
af vall och graf. Urup ansåg då, att en öfverrumpling var
omöjlig, och då han ej ville låta det komma till en ordnad
sammandrabbning, förde han utan vidare hären tillbaka ¹⁾).

Stenbock fick strax kännedom om den danska härens
rörelse, men kunde ej förstå hvad meningen varit.

Det blef allt svårare att skaffa in förråd till lägret vid
Örkelljunga; snapphanebanden i skogarna blefvo allt besvär-
ligare. Det dröjde ej länge, förr än öfverbefälhafvaren fann
det omöjligt att längre blifva stående här. Då han af ofvan
antydde skäl ej heller gärna kunde rycka längre in i Skåne,
återstod honom intet annat än att retirera. Då allt furage
var slut, bröt han den 20 September upp från Örkel-
ljunga. Han lämnade dock ej ännu helt och hållet Skåne,
utan stannade vid Fagerhult, något mer än en half mil från
gränsen. Han fick här rapport, att en präst i Vittsjö skrifvit
till öfverstlöjtnanten Lars Nilsson och gjort anbud, att Vis-
seltofta, Verums, Osby och Loshults socknar ville underkasta
sig och erlägga kontribution, de båda senare 3 riksdaler af
hvarje gård. Stenbock var emellertid ej säker på att detta
anbud verkligen var allvarligt menadt, och någon påföljd

¹⁾ Ove Helmer. Jfr. Stenbock till Brahe 19 Sept. 1657.

synes det ej hafva haft. Hvad man i stället dagligen fick erfarenhet af var, att bönderna oupphörligt svärmade omkring och vållade hären afbräck. Kunskaparetjänsten var nästan omöjlig att vederbörligen upprätthålla, då ingen kunde skilja sig från de stora afdelningarna utan att blifva anfallen. Den 24 September t. ex. gick rykte, att fienden ryckt fram till Örkelljunga, men Stenbock kunde ej få reda på huru härmed verkligen förhöll sig, oaktadt man ej befann sig på större afstånd från nämnda ort än vid pass 17 kilometer.

Proviand- och furagebristen var snart lika stor som i Örkelljunga, och sjukdomen i hären tilltog i oroväckande grad. Efter beskrifningen tyckes det hafva varit influensa, som uppträdde epidemiskt.

Till Stenbock trängde oupphörligt rykten, att den danska hären droge till sig ansenliga förstärkningar. Själff hade Stenbock inga utsikter till att få sådana från Sverige. Brahe själff sade honom, att den enda möjligheten därför vore att vid flottans återkomst till hösten få de trupper, som varit med på sjöexpeditionerna, men att få dem ned till Skåne, därtill voro utsikterna ej stora. Stenbock sökte att få salpetersjudarna ned till armén, men de förklarade dels att de först ville hafva betalning för sin årsleverans af salpeter och dels, att de endast ville göra tjänst till gränsens försvar. I verkligheten tyckas de ej hafva kommit till hären.

Den danska hufvudhären synes nu, antagligen strax efter svenskarnas reträtt till Fagerhult, hafva lämnat Tranarp och ryckt närmare Hallandsås. I hvarje fall var högkvarteret vid September månads slut på Rössjöholm vid den söder om åsen belägna Rössjön.

Nu började dessutom en ny fara för Stenbock att framträda, faran att blifva kringgången. På den danska sidan beredde man sig nämligen att längs Helgeådalén sända en kår in i Sverige. Till att leda denna diversion utsåg konungen länsmannen i Landskrona län Knud Ulfeld.

Den 11 September fick Ulfeld order om att ställa sig i spetsen för företaget och grep genast verket an med stor

ifver. De trupper, som skulle ställas under hans befäl, voro Kaj Lykkes regemente, de tre kompanierna, som förut uttagits från Kristianstads fästning, Ulfelds egna tre kompanier, 100 utkommenderade soldater från hvarje af Helsingborgs, Malmö, Kristianstads och Kristianopels fästningar¹⁾, de skånska dragonerna, som af landet nu borde förses med nya hästar, då de till stor del mistat dem, som de förut fått, och slutligen hvad folk, som kunde uppåddas²⁾. Några kanoner borde också medfölja. Ulfelds närmaste man skulle major Henderson blifva, och enligt sin egen önskan fick han af de regementsofficerare, som skulle följa honom, formera ett krigsråd³⁾. De skånska länsmännen befalldes att på allt sätt bistå Ulfeld i hans företag.

Ulfeld synes hafva varit en af de dugligaste och mest energiske bland de danske adelsmännen vid denna tid. Inom några få dagar var han beredd och färdig att anträda marschen.

Af nu tillgängliga källor framgår ej fullt säkert, hvilka af de ofvan nämnda afdelningarna i verkligheten kommit att följa med Ulfeld. Enligt uppgift, som den 12 Oktober meddelades Stenbock af en dansk fånge, skall hans styrka bestått af 1000 ryttare, 400 dragoner samt uppåddade skånska bönder, och enligt en tryckt relation skall han hafva haft utkommenderade ryttare af lifregementet. Den tryckta relationen är i flera afseenden felaktig, men omständigheterna vid Ulfelds strid och strax därefter synas dock visa, att styrkan ej kan hafva varit stor och att diversionsplanen ej i sin fulla utsträckning kommit till utförande.

Enskildheterna af styrkans sammandragande och afmarsch kan man lika litet följa. Det torde kunna antagas, att det rykte Stenbock den 24 September hörde om att den danska hären var vid Örkelljunga står i samband med den

¹⁾ I stället skulle uppåddadt landtfolk inläggas i fästningarna. Sk. Tegnelser 17 Sept. 1657.

²⁾ Ulfelds memorial 11 och 14 Sept. 1657.

³⁾ Till Ulfeld. Sk. Tegnelser 19 Sept. 1657.

Ulfeldska kårens rörelser. Vid denna tid sände Stenbock också öfverste Ranck att med 30 ryttare och 80 af Sunnerbo-dragonerna rekognoscera på de vägar, som ledde från Kristi-anstad norrut; sannolikt är väl, att denna åtgärd har för-anledts af mer eller mindre klara berättelser och rykten om att af fienden något skulle företagas åt detta håll.

Den 29 September fick Stenbock underrättelse, att ett starkt danskt parti skulle stå vid Vittsjö, och då han fruk-tade, att det hade för afsikt att förskansa sig på denna vik-tiga ort, hvarigenom den svenska härens ställning i Fager-hult skulle bli ännu besvärligare, ditsände han genast Henrik Horn med en stark afdelning för att drifva undan danskarna. Horn fann emellertid ingen fiende i Vittsjö och återkom den 30 September till lägret med förklaring, att bönderna sanno-liket underrättat danskarna om hans ankomst, så att dessa fått tid att dessförinnan begifva sig åstad. Utan tvifvel syftar allt detta på Ulfelds afdelning, som på sin väg mot Helgeå passerat Vittsjö, men visserligen icke tänkt förskansa sig där. Ulfeld hade, redan innan Horn kom till Vittsjö, hunnit fram till Helgeålinjen. Här påträffade han Ranck och hans dra-goner. Ranck hade i enlighet med Lars Nilssons förut gjorda förslag fattat posto vid den viktiga flodöfvergången vid Hasslaröd vid Helgeås inflöde i Osbysjön. Ulfeld hade för afsikt att här gå öfver ån, och Ranck synes med sina dra-goner och ryttare hafva sökt hindra detta, ehuru den danska styrkan var honom vida öfverlägsen. Söder om Hasslaröd på Sibbarps ry skedde på förmiddagen den 28 September sammanstötningen. Enligt Rancks egen utsago skötte sig hans folk ganska illa och de blefvo utan att göra något syn-nerligt motstånd slagna ur fältet och illa tilltygade. Af ryt-tarna förlorades visserligen endast 4, men af dragonerna blefvo 50 nedhuggna eller fångna. Det var på sätt och vis göing-arnas revanche för Björkeberga och Visseltofta. Gränshatet och vidskepelsen tillsammans vållade ett förskräckligt dåd, i det att en af göingarna, kallad »lille Jon» från Vittsjö, med en knif »filade af halsen» på en fången Sunnerbodragon från

Hallaryds socken, hvilken ansågs vara »hård», så att skott och hugg ej beto på honom ¹⁾).

Danskarna hade alltså segrat, men under striden hade de lidit en förlust, som betydde mera än framgången. Knud Ulfeld hade stupat. Han hade kommit i personlig tvekamp med öfverste Ranck och föll för ett skott af denne ²⁾). Det visade sig nu, att hela företaget hvilat på honom och att det, när han var borta, utan vidare öfvergafs. Passagen öfver Helgeå var fri — Ranck hade med resterna af sin styrka tagit sin reträtt till Fagerhult — men man gjorde ej något försök att begagna sig af den.

Det var dock konungens mening att företaget skulle fullföljas. Länsmannen i Kristianstad, Henrik Lindenow, fick genom en från Rössjöholm den 10 Oktober utfärdad kunglig skrifvelse order att öfvertaga befälet öfver Ulfelds styrka, öka den så mycket som möjligt genom upphådadt landtfolk och vidare använda den mot fienden vare sig i Sverige eller i Göinge ³⁾).

Det tyckes dock ej hafva blifvit något vidare af, och Ulfelds trupper återvände öfverhufvud till hufvudarmén ⁴⁾).

Olyckan vid Sibbarp kunde gifva Stenbock åtskilligt att tänka på. Om det verkligen inträffade, att en dansk styrka marscherade upp i Helgeådalen och ryckte in i Småland, blefve hans egen ställning ganska besvärlig, för att icke säga ohållbar. Redan förut hade han upprepade gånger för Brahe framställt sin misströstan om att i den svåra proviantbristen kunna längre hålla sig kvar i Skåne. Riksdrotsen hade svarat,

¹⁾ Handlingar om snapphanefejden (Sv. Riksark.).

²⁾ Stenbock till konungen 7 Okt. 1657.

³⁾ Skaanske Tegnelse.

⁴⁾ För Ulfelds expedition är här redogjordt efter Skaanske Tegnelse, Ulfelds egna skrivelser samt Stenbocks bref till Brahe och till konungen. I den hittillsvarande historiska litteraturen finnes mig veterligen ingen verklig redogörelse för försöket. Det verkliga förloppet har i litteraturen varit höljdt i dunkel, och hvarken tid eller ställe för striden hafva varit bestämda. Ett samtidigt flygblad uppger felaktigt, att striden stod vid Markaryd den 1 Oktober, och denna notis har ingått i *Fridericia* i Adelsväldens sidste Dage. Den är emellertid ej i öfverensstämmelse med verkliga förhållandet.

att den svenska hären skulle göra allt för att kunna stanna i Skåne. Endast för den händelse, att detta befunnes vara alldeles omöjligt, hade han bemyndigat Stenbock att gå tillbaka öfver gränsen; i sådant fall skulle han taga ställning vid Nissan för att skydda Halmstad. Den 26 September hade Stenbock haft förbindelser med det danska öfverbefälet, i det att då en dansk trumpetare ankommit till hans läger för att föreslå utväxling af fångar. Sedan dess synes Stenbock ej hafva fått någon säker kännedom om förhållandena på den fientliga sidan, förr än Ranck den 30 September anlände med nyheten om den olycka, som drabbat honom. Samma dag fick han äfven underrättelse, att den danske konungen skulle hafva anländt till Helsingborg och att den danska armén sades hafva satt sig i marsch mot Halland, i riktning mot Hishult¹⁾. Den senare nyheten var emellertid förhastad. Därtill kom, att bristen i det svenska lägret nu var värre än någonsin; furage måste man hämta på ett par mils afstånd. Sjukdomen tilltog allt mer och mer. Då beslöt Stenbock sig för att retirera, och han underrättade nu Brahe om sitt beslut²⁾. Detta beslut sattes ofördröjligen i verket. Den 1 Oktober bröt armén upp från Fagerhult och marscherade öfver gränsen till Markaryd för att därifrån i Lagalinjen rycka in i Halland.

Men det var nu också den danska härens tur att rycka mot Halland. Genom sin defensiva krigföring hade Urup och Gyldenlöve skyddat Skåne; för att återtaga Halland behöfdes det en offensiv. Urup hade nu bättre förutsättningar än förr att föra en sådan. Han hade nu fått förstärkningar, i det att konungens lifregemente under Kaj Lykke nu befann sig hos honom samt dessutom 4 kompanier kavalleri, 360 man, under öfverstlöjtnant Maltzahn anländt. Särskilda åtgärder vidtogos för att skaffa hären proviant och hvad den eljest behöfde. Krigskommissarien Iver Mogensen Krabbe fick den 17 September befallning att ackordera med adel och andra i Skåne

¹⁾ Stenbock till Brahe 30 Sept. 1657.

²⁾ Stenbocks bref till konungen 16 Nov. 1657.

att mot betalning leverera så mycket spannmål som möjligt och ute på gårdarna på landsbygden låta baka bröd för arméns behof. I Malmöhus' och större delen af Landskrona län jämte Helneklosters län skulle hvarje socken lämna 2 goda hästar med seltyg samt en kusk med 4 säckar till proviantvagnarna. I Helsingborgs, Kristianstads och Herrevadsklosters län samt i Rönnebergs härad skulle hvarje socken lämna 1 stark vagn, 8 par skinnbyxor, 8 par skor och 8 par strumpor. Allt detta skulle dock i sinom tid betalas af kronan. Bornholm befalldes att leverera 1000 par skinnbyxor, 1000 par skor och 1000 par strumpor. Skor och strumpor skulle vidare levereras af de skånska och blekingska städerna¹⁾. Proportionen var följande: Helsingborg, Landskrona, Kristianstad hvardera 100 par af hvarje sort, Ystad 150, Simrishamn 30, Falsterbo och Skanör hvardera 15, Malmö 300, Ronneby 120 och Sölvesborg 40 par af hvarje sort.

Fredrik III såg med en viss förtrytelse, att svenskarna återigen voro inne i Skåne och att den danska hären efter allt utseende höll sig i overksamhet. Den 16 September sände han Otto Krag öfver till Skåne med uppdrag att undersöka tillståndet vid hären, och inom kort begaf han sig själf öfver dit. Utan tvifvel stod det för honom som önskvärdt och nödvändigt att med den skånska armén gripa till en kraftig offensiv och söka vinna en framgång, som i någon mån kunde uppväga alla olycksödena mot Karl Gustafs trupper på den jutska halfön. Därtill hade nu efter striderna till sjöss den 12 och 14 September den svenska flottan sett sig föranlåten att gå tillbaka till Wismar, och det var då skäl att söka slå till på allvar, medan man ännu hade lugn till sjöss och ej oroades i Sundet.

Den 29 September kom Fredrik III till Engelholm, och den 1 Oktober anlände han till högkvarteret på Rössjöholm. Tydligtvis var det nu hans mening att snarast möjligt börja operationerna, och då samma dag underrättelse ingick, att den svenska armén brutit upp från Fagerhult och anträd

¹⁾ Skaanske Tegnelse 17, 27 och 28 Sept. 1657.

återtåget, verkade detta ytterligare påskyndande. Det var ej svårt att förstå, att svenskarna, om de finge tid därtill, skulle taga ställning bakom någon af de halländska floderna Lagan eller Nissan och därifrån söka hindra ett danskt framryckande i Halland. Fredrik III beslöt då att söka hinna före svenskarna och komma öfver Lagan, förr än de hunnit fram från den småländska sidan. Han gaf därför uppbrottsorder. Tidigt på morgonen den 2 Oktober satte sig armén i marsch och gick på besvärliga vägar norr ut från Rössjöholm rakt öfver Hallandsås ¹⁾. Norr om åsen stötte det danska avantgardet på en svensk proviantkonvoj, som var på väg till Laholm. Den anfölls, flera af de svenska ryttarna stupade, 12 togos till fånga, och förråden föllo i danskarnas våld. Marschen fortsattes ända till mörkrets inbrott, och någon längre hvila fingo soldaterna icke, ty redan samma natt lät konungen dem passera Lagan. Det var någonstädes ej långt från Laholm. Med stort besvär fördes äfven artilleriet öfver, och den 3 Oktober, tidigt på morgonen, stod den danska hären uppställd i ordning på Lagans norra brädd. Fredrik III hade skyndat på så ifrigt för att få försprång för svenskarna och stänga dem vägen mot Laholm och Halmstad, och det såg nu ut, som om han skulle lyckas häri, alldenstund de underrättelser, som inkommo, gåfvo vid handen, att Stenbocks armé ännu ej kommit ut ur skogsbygden. Den danska härens marschriktning ställdes då mot öster. Den ryckte fram öfver slätten, beredd till strid och i full slagordning. Efter ungefär ett par timmars marsch hade man hunnit fram till nejden strax väster om Kattarp och var då vid gränsen mellan skogs- och slättbygden. Då rapporterades från avantgardet, att svenska dragoner syntes i närheten.

Stenbock kan ej sägas hafva under sina manövrer i Skåne och Halland visat prof på någon synnerlig fältherreduglighet. Först och främst förefaller det af åtskilliga uttryck i hans bref, som om hans kännedom om trakten, dess topo-

¹⁾ Tryckt dansk relation, daterad 5 Okt. 1657 (K. Bibl. i Stockholm).

grafiska och afståndsförhållanden varit skäligen klen. Vid uppbrottet från Fagerhult lefde han i den föreställningen, att den danska hären redan dagen förut satt sig i rörelse mot Halland och närmast i riktning öster ut mot Hishult och att den alltså hade fått 24 timmars försprång för honom. Det var under sådana förhållanden ganska egendomligt, att han kunde hoppas på att öfver omvägen öfver Markaryd och Knäröd hinna fram före fienden. Emellertid satte sig danskarna i marsch först den 2 Oktober, alltså betydligt senare än hvad Stenbock trott. Stenbock hade den 2 Oktober hunnit till Knäröd, där han gjorde halt. Antagligen har han redan före ankomsten dit fått reda på att underrättelsen om det danska uppbrottet varit anticiperad. I hvarje fall fick han i Knäröd af sina utskickade patruller det besked, att den danska hären visserligen var öfver åsen, men ännu ej hunnit fram till Lagan. Stenbock, som alltså hade flodlinjen mellan sig och fienden, kände sig på den grund rätt trygg. Han hoppades nu säkert före fienden hinna fram till vägskälet väster om Kattarp, där vägarna grena ut sig mot Halmstad och Laholm, hvarefter han skulle hafva vägen till Halmstad till sin disposition. Hufvudsaken för den svenska armén var tydligen att så fort och säkert som möjligt taga ställning bakom Nissalinjen.

Stenbock blef alltså lugnt stående öfver natten i Knäröd i stället för att oförtöfvadt fortsätta sin marsch; säkerligen antog han, att han, medan danskarna följande dag fördröjdes vid flodöfvergången, skulle få försprång och hinna in på Halmstadsvägen. Nu inträffade emellertid hvad Stenbock ej beräknat, nämligen att Fredrik III tog tiden i akt och redan under natten gick öfver Lagan. Den danska hären stod där efter närmare vägskälet än hvad den svenska gjorde.

Stenbock hade, då han den 3 Oktober satte sig i marsch, ej någon kännedom om att danskarna voro öfver ån och anade således icke, att strid var omedelbart förestående. Några särskilda försiktighetsmått vidtog han, i olikhet med de danska befälhafvarna, icke. Marschkolonnen var sammansatt så, att kavalleriet af högra flygeln gick främst och

därpå kom artilleriet, följdt af infanteriet; sist kom kavalleriet af vänstra flygeln. Vid avantgardet, som närmast kommanderades af öfverstlöjtnanten Erik Drakenberg, befann sig Gustaf Banér. Man tågade utan att ana oråd helt lugnt fram, och under marschen uppstod en stor lucka mellan artilleriet och infanteriet, hvarigenom det förra kom i en tämligen isolerad ställning.

Förr än armén från Knäröd komme fram till vägskalet och omedelbart förr än den från skogstrakten skulle tråda ut på den halländska slätten, hade den att passera genom de trånga och besvärliga defiléerna vid Kattarp. Sedan vägen från Knäröd västerut ganska länge följt Lagan, går den öfver höjdsträckningen väster om Uddared och leder därifrån ganska tvärt ned i en smal dalgång, i hvilken man till höger om sig har den ansenliga höjdsträckningen vid Norra Kattarp och till vänster två sjöar, skilda åt genom ett stycke jämn mark, som dock vid sjöarnas södra strand begränsas af rätt branta höjder. Till den västligare af de båda vänster om vägen liggande sjöarna flyter en bäck, som kommer från norr från en helt nära, på andra sidan vägen och nedanför Norra Kattarpshöjden liggande liten sjö. Vägen går alltså fram i en trång dalgång med höjder på båda sidor om sig och har alltså fullständigt karaktären af defilé, i hvilken det var så godt som omöjligt att öfvergå från marschordning till slagordning, då det ej fanns tillräckligt stor terräng att obehindradt röra sig i.

Utan att ana någon öfverhängande fara marscherade den svenska armén den 3 Oktober framåt. Banér, som gick i tétén, hade ej utsändt några patruller, utan lät avantgardet helt lugnt avancera. Då det redan hunnit öfver »passet,» d. v. s. bäcken, som faller ut i den västligare sjön, och då ryttarne redo upp för den lilla backen väster om bäcken, möttes de af en oväntad syn. På slätten nedanför stod hela den danska hären och dess avantgarde ryckte nu fram mot svenskarna. Vägen ur defilén syntes vara stängd. Det är just ej underligt, att under sådana förhållanden ryttarna i förtruppen förlorade själfbehärsningen. Då Gyldenlöves ryttare

nu sprängde mot dem, uppstod förvirring. Utan att afvakta officerarnas order aflossade svenskarna utan någon ordning sina karbiner och togo därefter brådstörtadt till reträtten. Banér och Drakenberg gjorde sitt bästa för att få dem att hålla stånd, men det hjälpte ej. I oordning drog sig avantgardet tillbaka öfver bäcken, förföljdt af danskarna.

Närmast efter avantgardet hade Stenbocks högra flygel kommit, främst adelsfanan och Upplands regemente. Stenbock förde fram afdelningarna i traf, och efter sin egen uppgift ordnade han dem bakom bäcken. Då utrymmet här är rätt trångt, torde det dock hafva varit omöjligt att få någon ordnad linje uppställd. Något kraftigare motstånd mot den anryckande Gyldenlöve gjordes ej heller. På samma sätt som avantgardet grepos högra flygelns ryttare af panik och gåfvo sig till allra största delen på flykten. »De handlade så lättfärdigt,» skref Stenbock i sin rapport till konungen, »som jag näppelig tror ryttare värre ha kunnat gjort och gått utan att akta allas våra förmaningar och tilltal så med ondo som med godo helt och hållet sin kos». Sämst betedde sig två kompanier af adelsfanan, som ej stannade förrän en half mil bort, vid trossen. Endast ett par skvadroner höllo stånd mot fienden, men då danskarna med kraft höggo in, måste äfven dessa gå tillbaka. Från den lilla höjden väster om passet kunde det danska befälet öfverblicka situationen inne i defilén, och allt flera danska ryttare sändes fram för att deltaga i förföljandet. Detta gick långt fram, och danskarna togo härunder två standar, ett från upplänningarna och ett från adelsfanan ¹⁾.

Det såg nu högst betänkligt ut för Stenbock. Närmast efter den nu i full upplösning flyktande högra flygel hade i marschkolonnen artilleriet följt, och först därefter kom infanteriet. De danska ryttarna voro nu alldeles inpå artil-

¹⁾ Stenbocks uppgift i rapporten till konungen, att svenskarna i början tagit några standar från fienden, förefaller osannolik; den öfverensstämmer ej väl med hans egen framställning af att de svenska ryttarna genast vid början grepos af panik.

leriet — den danska tryckta relationen säger, att en stor del af detta redan var i danskarnas händer — och Stenbocks infanteri var ännu så långt efter, att det ej kunde hinna fram i tid till kanonernas skydd. Det bakom infanteriet marscherande kavalleriet af vänstra flygeln kunde tydligtvis ej heller i hast komma fram för att möta fienden, då vägen var så trång, att på flera ställen två ryttare knappt kunde mötas och komma förbi hvarandra. Hvad som räddade situationen var det, att Stenbock i största hast kommenderade major Dan Preuss att med 200 musketerare och 4 trepundiga kanoner taga ställning på den betydliga höjden norr om defilén. Säkerligen har denna afdelning fungerat som betäckning åt artilleriet, och den lyckades nu med stor snabbhet österifrån komma upp på höjden, hvarifrån den med sin eld skulle söka hejda det på vägen nedanför framsprängande danska kavalleriet i dess förföljelseridt, till dess det svenska infanteriet kunde hinna fram. Det var en nödfallsutväg och en äfventyrlig åtgärd, alldenstund det låg nära till hands för det danska öfverbefälet, som västerifrån hade fritt tillträde till höjden, att föra fram öfverlägset infanteri och artilleri mot Preuss. Stenbock förstod detta ganska väl: »allt hängde därpå, att de hade med gewalt kört dem af samma backe,» men det var det enda han hade att göra. Mot Stenbocks förmodan skedde intet anfall västerifrån mot Preuss, utan de danska trupperna ryckte fortfarande uteslutande fram i dalgången. Kanonaden och gevärselden från Preuss' afdelning våldade utan tvifvel ett fördröjande af danskarnas framryckande längs vägen, och under tiden hann en bataljon södermanlänningar under öfverste Svinhufvud, som varit något före det öfriga infanteriet, fram. Stenbock lät då strax denna bataljon rycka upp på höjden norr om vägen, där den uppställdes bredvid Preuss' afdelning. Öfverstlöjtnant Påfvenfelt fick med några kanoner taga ställning på »ett berg ett stycke ifrån de kommenderade,» d. v. s. säkerligen på höjden öster om den östligaste af sjöarna. Vägen gick uppför denna höjd, och Påfvenfelt skulle alltså med sitt artilleris eld söka hindra danskarna att sätta sig fast på höjden, allt under det att

Preuss och Svinhufvud från sin position underhöllo eld mot de framryckande danska skvadronernas flank. Stenbock hade äfven sökt att samla hop högra flygelns ryttare, men detta ville ännu ej lyckas.

Fredrik III fortsatte emellertid ej framryckandet. Passagen var mycket trång — »knapp 4 man i front kunde komma fram», säger den tryckta danska relationen — och det är lätt förklarligt, att det ej var vidare lockande att låta det komma till allvarsammare strid inne i denna besvärliga terräng. Därtill kom nu, att man utsattes för en af förlusterna att döma ganska kännbar eld från svenskarna såväl framifrån som från flanken. Egendomligt förefaller det dock, att man ej gjorde något försök att drifva Preuss och Svinhufvud från deras position; därigenom skulle den svenska härens ställning i betydlig grad försämrats, och det skulle blifvit svårt eller omöjligt för Stenbock att draga fram och ordna sina trupper. Stenbock har också i sin rapport till konungen uttryckt sin förundran öfver att Preuss fick vara i fred. Han uppgifver, att enligt uppgift af fångar Fredrik III verkligen själf skulle hafva med tre bataljoner ryckt upp på berget och varit på ett musköthåll nära Preuss, men därefter, då han utsattes för eld från svenskt artilleri, dragit sig tillbaka. Huru än härmed förhåller sig, så blef resultatet, att den danske konungen gaf order, att kavalleriet skulle draga sig tillbaka ur defilén, och detta skedde också. Den danska relationen uppger, att förutom af terrängens besvärlighet föranledes detta beslut af att infanteriet ännu ej hunnit fram¹⁾. Hufvudsaken är emellertid väl den, att Fredrik III ej ansåg sig kunna använda sin styrka inne i defiléerna, utan ville uppställa sin här på jämn mark för att kunna med kraft mottaga svenskarna i samma ögonblick de skulle träda ut ur defilén.

Under tiden hade allt flera bataljoner af det svenska in-

¹⁾ Stenbock däremot uppgifver, att danskt infanteri redan var öfver passet och samtidigt med kavalleriet drogs tillbaka. Detta förefaller emellertid på grund af terrängens beskaffenhet knappast möjligt.

fanteriet hunnit fram och uppställdes af Stenbock efter hand på höjderna. Därefter anlände vänstra flygelns kavalleri. Först nu kunde skvadronerna från högra flygeln åter samlas och ordnas. Från ingendera sidan skedde emellertid något anfall, utan man inskränkte sig till kanonad, hvilken fortfor till mörkrets inbrott.

Förlusterna i träffningen vid Kattarp voro ej synnerligen stora. På den svenska sidan förlorade man den tjugoåttå-åriga majoren vid adelsfanan, Jakob Lilliehöök, som svårt sårad föll i danskarnas händer och på kvällen afled ¹⁾, samt öfverstlöjtnanten vid samma regemente Gustaf Ribbing, som dödligt sårades och afled i Traheryd natten mellan den 5 och 6 Oktober. Tillfångatagne blefvo ryttmästarna Kaulbars och Bagghufvud, af hvilka dock den senare såsom sårad samma afton frigafs på paroll. Sårade voro dessutom öfverstlöjtnanten vid Upplands regemente Erik Drakenberg af ett skott i handen, majoren vid Upplands regemente Alexander Pereswetoff-Morath, ryttmästaren Hård och löjtnanten Hård (möjligen Göran och Erik Hård.) För öfrigt hade förlustlistan följande utseende:

	stupade.	sårade.	fångar.
Adelsfanan.....	42	32	
Upplands regemente	12	22	42
Västgöta regemente	6	1	
Östgöta regemente	3	7	1
Smålands regemente	5	1	
Summa	68	63	43

Stenbock anmärkte med bitterhet, att de sårade ryttarna hade blesyren i ryggen.

Den danska förlusten uppgifves i den tryckta relationen till högst 100 man i döda och sårade. Af högre officerare hade stupat öfverstlöjtnanten vid Urups regemente Klaus Kaas, öfvervaktmästaren Katte samt den tyske grefve Stirum. Den sistnämnde, som befann sig i den danska hären såsom

¹⁾ Han var son till den vid Breitenfeld 1642 stupade fälttygmästaren Johan Lilljehöök.

volontär, sökte taga en svensk kornett till fånga, kom då in bland fienderna och föll för ett skott.

Efter egen uppgift skola danskarna i striden hafva tagit 4 standar.

Oaktadt det en stund sett ganska kritiskt ut för svenskarna, hade de dock ej lidit något formligt nederlag. Efter det att den danska hären gått tillbaka ur defilén, kunde Stenbock tämligen ostördt sammandraga sin styrka. Den ställning, hvori han såg sig försatt, var emellertid ganska bekymmersam. Den danska armén stod uppställd på slätten framför honom och stängde vägen såväl till Halmstad som till Laholm. Om han ville söka bryta sig väg, skulle han alltså nödgas leverera en formlig batalj mot den danska armén, och utsikterna att segra i striden voro ej goda; inne i den trånga defilén kunde Stenbock knappast utveckla någon slagordning, och det kunde ej heller väntas, att fienden skulle låta honom ostördt marschera ut ur defilén och intaga slagordning på slätten. Därtill kom, att den svenska armén långt ifrån befann sig i god författning. Den hade under vistelsen i Skåne varit utsatt för svåra umbäranden. Af hästarna hade många dött, och de, som funnos kvar, voro illa fodrade. Stenbock säger själf i sina rapporter öfver striden vid Kattarp, att de voro alldeles utmattade. Manskabet hade lidit af hunger och sjukdom; proviant hade man ej haft i tillräcklig mängd, och annan dryck än vatten hade man under hela denna del af fälttåget ej haft. Stenbock själf hade ansett denna senare omständighet vara en af de förnämsta orsakerna till den starka sjukligheten bland manskabet. Öfverhufvud var säkerligen hären af nämnda orsaker redan i betänklig grad demoraliserad. I kavalleriets uppträdande under striden hade Stenbock ett påtagligt bevis härpå.

I misströstan om att kunna forcera den danska ställningen och uppnå Nissalinjen beslöt då Stenbock att afstå från tanken på att förnya striden.

Däraf följde, att han måste anträda återtåget. Han skulle annars kunna blifva utsatt för ett nytt danskt anfall, och

äfven om detta ej kommit, var det säkerligen omöjligt att blifva stående i den halländska skogsbygden med dess mycket små provianteringsmöjligheter. Man måste gå tillbaka öfver den gamla gränsen. Återtåget skedde redan samma natt. Då den danske konungen på morgonen den 4 Oktober sände kavalleriafdelningar fram för att rekognoscera den svenska ställningen, befanns denna vara utrymd.

Stenbock stannade ej förr än vid Tänneryd vid öfvergången öfver Lagans tillflöde Tansjöån, nordväst om Markaryd, och härifrån drog han sig ännu längre tillbaka, nämligen till Traheryd, där han tills vidare blef stående. Positionen här var viktig, därför att man här hade kommunikation med Helgeålinjen medelst den väg, som öfver Göteryd leder ned till Delary vid Helgeå. Om danskarna fullföljt framgången vid Kattarp genom ett infall i Småland längs Lagalinjen, och om detta anfall åtföljts af en diversion af Henrik Lindenow upp i Helgeådalen, hade Traheryd varit den lämpligaste positionen för att söka afvärja anfällen från båda hållen. Först från Traheryd afsände Stenbock den 7 Oktober rapport till konungen och till Brahe om olyckan vid Kattarp, utrymmandet af Halland och återtåget till Småland.

Då var det emellertid redan klart, att danskarna ej direkt följt efter den svenska hären till Småland. För det danska öfverbefälet var det tydligen af större vikt att fullborda återeröfringen af Halland och därvid söka att ernå förbindelse med den norska hären under Iver Krabbe, hvilken från Bohuslän skulle genom Västergötland rycka in i Halland. Fredrik III hade därför på intet vis oroat den retirerande svenska hären, utan i stället vändt sig norrut. Vid Alslöf gick han den 4 Oktober öfver Genevadsån och blef öfver natten stående vid Eldsberga. Följande dag hann han fram till Nissan vid Arlösa, nära det nuvarande Sperlingsholm. Då broarna öfver Nissan emellertid voro rifna, drog sig konungen längre ned för floden, och högkvarteret förlades den 6 Oktober till Snöstorps prästgård, midt för Halmstad.

Utsikterna till samverkan med den norska hären syntes hafva stegrats därigenom, att äfven denna här vunnit en framgång öfver svenskarna. Erik Stenbock hade gått öfver Göta älf och den 27 September sammandrabbat med Krabbe vid Hjertum i Bohuslän. Om det än ej blef något afgörande nederlag för svenskarna, hade de dock afgjort dragit det kortaste strået. De förlorade öfver 100 döda och sårade och en del fångar, 1 fana och 2 kanoner. Bland de stupade var öfverste Johan Stake. Efter striden drog sig Stenbock tillbaka till Vänersborg, och Krabbe tycktes nu hafva tillfälle att rycka fram åt det halländska hållet.

Situationen på den svenska sidan var nu öfver hufvud ganska bekymmersam. På en vecka hade man lidit två allvarliga motgångar, och den ena af dem, striden vid Kattarp, hade haft följder som ett nederlag. Den halländska landsbygden var förlorad, och hären såg sig inskränkt till att söka försvara den gammalsvenska gränsen. Störst bekymmer vållade emellertid denna härs beskaffenhet. Utmattad af sjukdom och umbäranden var den ej mycket att räkna på; särskildt voro hästarna i så dåligt skick, att på kavalleriet ej mycket var att lita. »Sänder man ut 10 hästar,» skref Stenbock till Per Brahe, »händer det, att ej mer än 5 komma igen,» och han förklarade, att man knappt längre hade något brukbart kavalleri ¹⁾.

På demoralisationen bland manskapet hade man vid Kattarp haft ett ledsamt exempel. Möjligheten att vederkvicka hären var skäligen svag, då proviant- och foderbristen i Småland var mycket stor och säkerligen ej mindre än den varit i Skåne. Den mest tryckande proviantbristen afhjälptes emellertid därigenom, att generalkrigskommissarien Stjernsköld lyckades mot löfte om afskrifning å nästa års skatter af bönderna i sydvästra Småland få 200 oxar, och hästfoder skaffade gränsdragonernas driftige öfverstlöjtnant Lars Nilsson. Han synes i framträdande grad haft gehör hos allmogen, och

¹⁾ Stenbocks bref till Per Brahe och riksrådet.

han förmådde bönderna i Sunnerbo att lämna ett lass hö och en skäppa hafre af hvar gård. Det gick så fort, att leveransen redan den 11 Oktober skedde i Traheryd. Därjämte vidtog landshöfding Posse i Jönköping åtgärder för att från sitt län skaffa lifsmedel till Stenbocks här ¹⁾).

Till vederbörande landshöfdingar aflät Stenbock skrivelser, att de skulle ombesörja, att alla de, som hade rustningsskyldighet, genast sände friska hästar till armén ²⁾).

Den uppgift Stenbock hade att lösa var under dessa förhållanden ej lätt. Han ansåg, att hvad danskarna först och främst komme att göra, vore att rycka fram norrut genom Halland för att söka förening med den norska hären, och för att hindra detta kunde han knappast göra någonting. Han sökte dock att få broarna öfver Ätran, Viskan och Rolfsån rifna.

Den möjligheten var emellertid på intet sätt utesluten, att danskarna kunde rikta sitt anfall mot Småland. Sedan Fredrik III förenat sin här med Iver Krabbes norska trupper, skulle Västergötland eller Småland vara utsatta för anfall, och det var då ej osannolikt, att fienden ryckte an mot den sistnämnda provinsen, eventuellt mot Jönköping. Sedan danskarna kommit fram till Halmstad, hade de till sin disposition dels vägen öfver Breared och Vrå mot Lagan och dels Nissastigen. Stenbock lät därför den 7 Oktober utgå anmaning till allmogen i Sunnerbo, Västbo och Mo härad att hålla sig färdig att på första tillsägelse rycka ut och deltaga i försvaret; de bönder, som bodde kring Nissastigen, anbefalldes särskildt att noga gifva akt på fiendens rörelser och snabbt inrapportera, om ett infall skedde. Åtminstone i Kronobergs län visade sig allmogen mycket villig att, om det så påfordrades, gå man ur huse. Det skulle dock ej komma härtill, men bönderna togos i anspråk för försvarsarbete, i det att Stenbock lät påbörja forskansningsarbeten vid Vrå för att därigenom vid öfvergången öfver Kroksån

¹⁾ Stjernsköld till Brahe 11 Oktober 1657.

²⁾ Stenbock till konungen 10 Okt. 1657.

— viktig äfven därför, att härifrån utgick en väg till Nissalinjen — kunna sätta ett första hinder mot en eventuell dansk frammarsch åt detta håll.

Stenbock hade sändt en kavalleritrupp tillbaka mot Knäröd för att skaffa underrättelser, och äfven genom rapport från denna blef det klart, att den danska hären ej följt efter svenskarna i Lagalinjen, utan ryckt längre upp i Halland, och det var då ej någon mening i att Stenbock längre blef stående i ställningen vid Traheryd, hvarifrån ingen direkt passage ledde till Halmstad och Nissatrakterna. Det var nödvändigt att förlägga hären till en trakt, där man hade större möjlighet för att kunna afvärja anfall från Halland mot Småland. Stenbock beslöt då först att taga ställning vid Berg hem i närheten af Kånna kyrka, nära 3 mil längre norrut vid Lagan¹⁾. Beslutet var föga yälbetänkt och torde vara ett nytt bevis på huru ringa kännedom Stenbock skaffat sig om de topografiska förhållandena i de trakter, där han förde sitt fälttåg. Det var visserligen sant, att vid Kånna var en broöfvergång öfver Lagan och ett i viss mån betydelsefullt väggors, men det var absolut icke någon ställning, från hvilken man kunde hindra fienden att västerifrån rycka in i det inre af Småland. De viktiga positionerna lågo väster om Kånna. Landsvägen passerade här vid Bolmaryd öfver Bolmån vid dess utlopp ur sjön Kösen, gick därefter söder om och något så när parallelt med Bolmåns öfre lopp och Kafiosjöns (Bolmens sydligaste viks) södra strand och därefter nordväst ut till Nissastigen. Mellan Kafiosjön och Kösen finnas de båda broarna öfver Bolmån vid Skeen och Annerstad. Det är lätt att se, att hären, om den stod vid Kånna, hade afskurit sig möjligheten att iakttaga den nyssnämnda vägen till Nissastigen och ej skulle varit i stånd att hindra danskarna att rycka fram till Bolmens sydspets, hvarifrån de dels skulle haft förbindelseleden mellan Laga- och Nissalinjerna till disposition och för svenskarna fullkomligt stängt vägen till den senare och dels med lätthet kunnat öfver

¹⁾ Stenbock till Brahe 7 och 10 Okt. 1657, till konungen 10 Okt. 1657.

Skeen eller Annerstad komma fram till Angelstad vid Kösens nordspets; därigenom hade ställningen vid Kånna varit kringgången och vägen mot Braheskans och Värnamo samt vidare norrut varit öppen.

Riksdrotsen, som vistades på Visingsborg, hade vid första underrättelsen om olyckan vid Kattarp och återtåget ur Halland blifvit högeligen bekymrad. Han förklarade sig förstå, att danskarna nu blifvit herrar på den halländska landsbygden och att förbindelsen mellan Stenbock och de halländska fästningarna torde blifva afbruten. Han anbefalldes ögonblickligen Stenbock, att om det på något sätt vore möjligt, åter rycka in i Halland och marschera längs gränsen för att hålla fienden inom så trångt område som möjligt, »trängandes honom emellan Halmstad och sig.» Vore detta ej möjligt, skulle Stenbock med utsända starka kavalleri-afdelningar göra diversion i Skåne; läte sig ej heller detta göra, skulle han med kavalleriet och infanteriet gå skogsstigarna öfver Hinneryd och Vrå till Nissastigen för att försvara denna; artilleri och tross finge för sin marsch dit begagna landsvägen söder om Bolmen ¹⁾.

De råd Brahe gaf visa betydligt skarpare militärisk blick hos sin upphofsman än hvad Stenbock visade, då han ville gå till Kånna. Brahe förstod, att man måste söka att ställa sig mot fienden, antingen det gällde Laga- eller Nissalinjen, under det att Stenbock så godt som fullständigt lämnade den senare ur sikte.

Riksdrotsen synes för öfrigt ej hafva kunnat fatta, att Stenbock hade tänkt taga ställning vid Kånna, ty då brevet därom anlände, trodde han, att det var fråga om en reträtt till Berga. Likheten mellan namnen Berga och Berghem har väl äfven bidragit att gifva honom denna uppfattning. Vid Berga, nära flodvinkeln mellan Lagan och Flårens utfallså, var försvarsställningen för passagen mellan Vidöstern och Flåren, som längre tillbaka bevakades af Braheskans vid Toftaholm. Brahes ängslan stegrades nu i hög grad. Han

¹⁾ Brahe till Stenbock 9 Okt. 1657.

skref till Stenbock, att armén måtte vara »träffelig af sig kommen,» då den måst retirera så långt in i landet, och att den väl då ej mera kunde företaga någon aktion, förr än den blefve uthvilad och vederkvickt; de planer han nyss förut framställt för krigsrörelserna måste han nu anse outförbara ¹⁾).

För Halmstads fästnings säkerhet hyste man allvarliga farhågor. Garnisonen var svag, särskildt hvad artilleriet beträffade, och klent försedd med befäl. Borgerskapet i staden ansågs vara danskvänligt och på den grund ej att lita på ²⁾).

Öfverhufvud kunde man hafva starka skäl att frukta en dansk invasion i Gammal-Sverige, och de åtgärder, som vidtogos till försvar mot en sådan, visa huru stora farhågorna voro. I själfva Jönköping pådrefvos med all kraft befästningsarbeten ³⁾. Redan den 9 Oktober befallde Brahe den vid Braheskans kommenderande officeren Lars Jönsson att så mycket som möjligt låta arbeta på skansens förstärkande. Förhållandena vid skansen voro dock högst betänkliga, enär ännu ingen corps de garde fans, utan soldaterna bodde i sina rishyddor, hvarjämte ingen proviant var tillgänglig, enär all sådan blifvit afförd till armén.

Västbo härads bönder uppbådades och gjorde i hast stora förhuggningar på Nissastigen, hvilka voro färdiga redan före den 13 Oktober ⁴⁾. I Mo och Tveta härad lät Brahe fogden hålla möte med bönderna för att förmå dem att med allmänt uppbåd möta ett fientligt anfall. Allmogen förklarade sig villig härtill, om blott landshöfdingen ville föra dem och adeln följde med ⁵⁾).

Erik Stenbock hade efter den misslyckade striden vid Hjertum stått i närheten af Vänersborg. Här fick han af riksrådet Per Ribbing i Göteborg underrättelse om olyckan vid Kattarp och fiendens marsch mot Halmstad. Ribbing

¹⁾ Brahe till Stenbock 11 Okt. 1657.

²⁾ Taubenfelt till Stenbock 10 Okt. 1657.

³⁾ Kommendanten Johan Printz till Brahe 18 Okt. 1657.

⁴⁾ Posse till Brahe 13 Okt. 1657.

⁵⁾ Johan Printz' nyss citerade bref.

bad, att han genast måtte skynda till Göteborg för att medverka vid försvaret. Erik Stenbock kvarlämnade öfverste Bengt Liljehöök med en liten afdelning vid Vänersborg, och begaf sig med större delen af styrkan och åtföljd af Harald Stake i största hast till Göteborg. Här fick han en maning från Brahe att sända rytterafdelningar in i Halland för att iakttaga danskarnas förehafvanden och gå mot deras ströftrupper. Detta synes dock ej hafva skett, enär Ribbing och Stenbock måste vända hela sin uppmärksamhet mot den norska sidan. För att hindra norrmännens framryckande läto Ribbing och Erik Stenbock uppbåda allmogen i Kullings och Gäseneds härad att samlas vid Alingsås, dit Stenbock tänkte förlägga äfven trupperna under sitt eget eller under Stakes befäl. Detta uppbåd kom emellertid ej att samlas.

I Göteborg mottog Erik Stenbock riksdrotsens den 14 Oktober aflåtna befallning, att allmogen äfven i Kinds och Marks härader skulle uppbådas att jämte de reguljära trupperna taga ställning vid den halländska gränsen; bönderna skulle framför allt göra förhuggningar, rifva broar o. d. ¹⁾). Detta uppbåd kom också verkligen till stånd, och redan dessförinnan hade Kind- och Markbönderna tillsammans med Borås' borgare, som det vill synas af egen drift, börjat göra förhuggningar. Härvid motarbetades de emellertid af hallandsbönderna, som visade sin danskvänlighet genom att där de det kunde undanskaffa de af svenskarna gjorda förhuggningarna ²⁾).

Gustaf Otto Stenbock hade under allt detta lämnat Traheryd. Sina tankar på att taga ställning vid Kånna hade han snart öfvergifvit; man kan väl antaga, att Brahes råd och upplysningar voro en medverkande orsak till att han nu bestämde sig för den riktiga positionen, nämligen Annerstad. Den 16 Oktober bröt Stenbock upp, och den 17 var han vid Annerstad. Det var visserligen en god sak, att han nu stod så, att han kunde hafva möjlighet att operera både mot Laga-

¹⁾ Erik Stenbock till Brahe 17 Okt. 1657.

²⁾ Johan Printz' bref till Brahe.

linjen och mot Nissastigen, men det var synnerligen problematiskt, om hans här i sitt nuvarande tillstånd skulle kunna med hopp om framgång möta fienden, om den än befunde sig i en god ställning. Sjukdomen hade högeligen tilltagit bland officerarna, och manskap och ryttarhästarna voro fullständigt utmattade. Stenbock affärdade den 10 Oktober generallöjtnanten Gustaf Banér till Brahe för att aflägga muntlig rapport om tillståndet. Innebörden af denna var, att armén var bragt i »Abnahme och nedtag», särskildt hvad kavalleriet beträffade, så att Stenbock omöjligen kunde i denna årstid gå offensivt till väga.

Brahe sammanträffade i Jönköping med Banér, och af de upplysningar den senare meddelade, fann han, att numera intet annat vore att göra än att söka skaffa den Stenbockska hären goda vinterkvarter på gammalsvenskt område. Han resolverade, att Smålands och Västgöta kavalleriregementen skulle hemförlovas för att tills vidare vistas i sina hemorter. Vidare skulle adelsfanan för en tid sändas hem »för att ställas till rätta igen». Resten af armén skulle så gå i vinterkvarter, så att den där kunde hafva sitt underhåll och därjämte hålla ett vaksamt öga på fiendens rörelser ¹⁾.

Innebörden af detta var, att den svenska armén för detta år afstått från all kraftig aktion mot fienden, från hvarje försök att från denne återtaga Halland och att den öfverhufvud avslutade fälttåget. Då Brahe fattade dessa bestämmelser, var emellertid all fara för allvarlig invasion i Småland eller Västergötland öfver. Äfven den danska hären satte ett slut på fälttåget.

Såsom nyss nämnts, hade Fredrik III ryckt fram till Nissalinjen; högkvarteret var i Snöstorps prästgård. Hvad man afsåg var att vinna förenig med Krabbes norska armé, som skulle komma från Bohuslän. Vid Sperlingsholm lät den danske konungen arbeta på en bro öfver Nissan. Det hade nu varit af nöden att snabbt gå öfver floden, rycka

¹⁾ Brahe till riksrådet 25 Okt. 1657.

norrut, och därigenom göra det möjligt att åstadkomma den afsedda föreningen. Det var en sådan eventualitet, som Stenbock fruktat, då han gaf order att rifva broarna öfver floderna i norra Halland. Men något danskt framryckande på allvar norr om Nissan blef icke af, utan det var endast kavalleritrupper, som sändes på ströftåg i norra Halland. Det var detta danskarnas kvarstannande så långt söderut som vid Nissan, som gjorde, att Krabbe ej vågade rycka fram konungen till mötes. Det var alltså olyckligt för den danska saken, att Fredrik III stannade vid Halmstad. Orsaken därtill skall väl sökas i, att man ej ansåg sig kunna vara trygg, om man dels hade Halmstads fästning i ryggen och dels hade Gustaf Otto Stenbocks armé i Småland, därifrån den kunde afskära förbindelseleden eller anfalla Skåne. Om det bedröfliga tillståndet i denna här hade man antagligen ej kändom.

I Halland utskrefs skatt och proviantgård till den danska armén. Krigsprovianskrifvaren Jens Mouridsen fick i uppdrag att ombesörja indrifningen däraf. Bönderna befalldes genom plakat från Snöstorp af den 6 Oktober att utan vidare infinna sig hos honom, och efter skedd leverans skulle de vara trygga för öfvervåld och plundring, men tredskades de, finge de skylla sig själfva för följden. I Sydhalland förfors jämförelsevis skonsamt med indrifningen af gården, men i Nordhalland blefvo bönderna hårdt pressade. Ströftrupperna gingo ända upp till Varberg och indrefvo gård. I de danska kommissariatsräkenskaperna medgifves det, att de nordhallska bönderna fingo åtaga sig mycket stora besvär. Två gånger fingo de anställa stor brödbakning för arméns behof, och de mistade sina bästa hästar.

Det torde vara säkert, att förutom indrifvandet af gård och kontribution beklagliga öfvergrepp af soldaterna, i synnerhet af dem, som tillhörde de tyska trupperna, förekommo mot allmogen. Uppgifterna kommo visserligen endast från den svenska sidan, men voro så pass många och från olika håll, att man ej gärna kan betvifla förhållandet. Det säges, att kyrkor och grafkor blefvo plundrade, gårdar ödelagda,

befolkningen misshandlad ¹⁾). På den svenska sidan smickrade man sig med, att allt detta skulle komma hallänningarnas danskvänlighet att försvinna, och Erik Stenbock skref, att bönderna nu »valedicerat den danska affectionen» och voro goda svenskar. Detta var dock en allt för optimistisk uppfattning. Mot Västgötagränsen uppträdde bönderna fientligt mot svenskarna, i det att de röjde undan dessas förhuggningar, och i flera bref säges det, att allmogen i Halland ej var förbittrad på danskarna, men däremot så mycket mera på dessas tyska krigsfolk; det skall framför allt hafva varit detta, som plundrat och begått öfvervåld ²⁾).

Redan den 9 Oktober lämnade Fredrik III hären vid Snöstorp. Iver Krabbe hade då ännu ej satt sig i rörelse från Bohuslän, och en eventuell förening mellan de båda arméerna var alltså ej att omedelbart vänta. Något direkt anfall från Halland mot Gammal-Sverige ville Fredrik III ej utan vidare företaga, och ställningen på den västliga krigsskådeplatsen var sådan, att konungens vistelse i det aflägsna Halland ej kunde synas lämplig; det var just i dessa dagar som den svenske generalmajor Böttiger gjorde sin sträckmarsch upp i Thy och Vendsyssel och med kraft bröt allt motstånd där.

Vid sin afresa från Snöstorp öfverlämnade konungen befälet till Urup. Den instruktion Urup därvid erhöll gick ut på att så länge som möjligt och intills vidare hålla sig kvar på svenskt område. Han skulle därur taga så hög kontribution, som det låte sig göra. Beträffande krigsrörelserna

¹⁾ »En jämmer huru danskarna numera på landet röfva och slå folk okristeligen ihjäl, taga allt det de hafva, drifva en del af boskapen till Skåne, plundra kyrkorna, våldtaga kvinnfolken och skjuta dem sedan neder.» (Wäsenberg till Brahe 9 Okt. 1657.)

²⁾ Den i Taubenfelts bref den 12 Oktober till Brahe och äfven i andra svenska bref förekommade uppgiften, att det var Fredrik III själf, som skulle gifvit soldaterna lof att plundra, då han ej kunde betala dem deras sold, och att han »resolverat att fördärfva landet i grund,» men att Urup skulle i bestämd motsats härtill rådt att skona landet, låter mycket osannolik. Taubenfelt, som befann sig i Halmstads fästning, har väl ej heller haft några tillfällen att få reda på hvad Fredrik III och Urup hade för mening i denna sak.

skulle han förnämligast vinnlägga sig om att hindra, att Gustaf Otto Stenbocks här ginge öfver Nissan för att förena sig med västgötatrupperna.

Dessa föreskrifter innebära tydligen, att* Fredrik III till att börja med ville inskränka sig till att söka hålla vägen öppen för Krabbe; kunde nämligen de båda Stenbockarna förena sig i norra Halland, skulle ju vägen söderut vara stängd för norrmännen. Farhågan var emellertid i hufvudsak onödig. Gustaf Otto Stenbock gjorde intet försök att rycka fram till Nissan, utan blef stående i sydvästra Småland.

Hufvudvikten för den danska krigföringen låg nu därpå, att Krabbe skulle kunna göra en kraftig diversion från Bohuslän och rycka in i Halland. Först den 11 Oktober, alltså två dagar efter Fredrik III:s afresa från armén, satte sig de norska truppafdelningarna i rörelse och samlades natten till den 14 Oktober på Hisingen ¹⁾.

Den styrka, öfver hvilken Iver Krabbe nu förfogade, bestod af 14 kompanier infanteri, 4 kompanier kavalleri och 3 kompanier dragoner. Den liar antagligen ej varit öfver 2000 man stark ²⁾.

Krabbe hyste goda förhoppningar att kunna nå målet att förena sig med Urups armé. Rykten, på hvilkas sanning han trodde, sade, att denna redan hunnit upp till Kungsbäcka; hade detta varit fallet, skulle ju också föreningen mellan de båda arméerna varit lätt verkställd.

Natten till den 15 Oktober gick Krabbe vid Lerje öfver Göta älf. Hans marsch gick först mot Gamlestaden helt nära Göteborg och därifrån till Partilled, där han under dagens lopp slog en bro öfver Säfveån och sände sina förtrupper öfver. Vid Partilled fick Krabbe emellertid säker kunskap om att nyheterna om den danska hufvudhärens frammarsch till Kungsbäcka varit förhastade och att Urup ännu stod långt nere i Halland. Ett fortsatt framträngande söderut föreföll under sådana omständigheter äfventyrligt. I Göteborg stod Erik

¹⁾ Erik Stenbock till Brahe 16 Okt. 1657.

²⁾ Krabbes journal.

Stenbock, och om än den styrka han fört med sig dit var klen, skulle den dock i förening med garnisonen säkerligen blifva besvärlig nog, om Krabbe lämnade den i sin rygg. I Kullings och Gäseneds härad var allmogen uppbådad, och det kunde väntas, att, såsom också skedde, bönderna i andra trakter — Kind och Mark — skulle rycka ut. Det var under dessa förhållanden en betänklig sak att, då man ej hade mer än 2000 man, helt och hållet afstå från förbindelsen med Bohuslän och våga sig på en expedition in i Halland, där man, med svenskarna i ryggen, skulle genom flera flodlinjer vara skild från den långt i söder stående Urupska armén. Krabbe vågade ej heller inlåta sig på företaget. Samma dag, den 16 Oktober, anträdde han återtåget från Partilled. Han gick norrut och ställde hären i nejden af Starrkärr på Göta älfs östra brädd. Trakten rundt om tvangs att erlagga kontribution till den norska armén, men i hufvudsak var expeditionens syfte fullständigt förfeladt, och det var då af jämförelsevis ringa betydelse, att Krabbe ända till den 29 Oktober höll sig kvar på svenskt område. Då sjukdom yppades inom hären och den i trots af kontributionsindrivandet led brist på proviant, gick Krabbe efter hållet krigsråd nyssnämnda dag tillbaka in på Hisingen, och två dagar senare fördes armén öfver till Inland. En stor del af folket, särskildt det som var från Smålenene, hemförlofvades ¹⁾.

I och med att den norska armén vändt om, hade en ny situation inträdt för den Urupska armén vid Nissan. Den var allt för svag för att försöka sig på ett stort infall i Gamal-Sverige, och Urup ansåg det väl vara besvärligt att nu mot vinterns inbrott börja en formlig belägring af Halmstad. Proviant var svår att uppdrifva i Halland, som nu så länge måst lämna underhåll än åt den ena af arméerna, än åt båda. Då den danska armén alltså ej syntes hafva några skäl att längre blifva kvar i Halland och fälttåget föreföll att vara i

¹⁾ Krabbes journal. Erik Stenbocks bref till Brahe. Uppgifterna i *Fridericia*: Adelsväldens sidste Dage, att Krabbe den 11 Oktober med en större styrka gick öfver Göta älf och föll in i Halland, hvarifrån han dock återtågade, äro ej i full öfverensstämmelse med verkliga förhållandet.

all hufvudsak afslutadt, beslöt Urup att gå tillbaka till Skåne. Den 21 Oktober kl. 8 om morgonen bröt armén upp från Snöstorp, sedan lägret stuckits i brand. Marschen ställdes ej rakt söderut mot Hallandsås och Engelholm, utan åt syd-öst. Natten till den 23 Oktober stod armén vid Knäröd, hvarifrån den öfver Markaryd den 24 Oktober gick öfver den skånska gränsen.

I Markaryds socken afbrändes 15 gårdar till hämnd för den skada de svenska »snapphanarne», hvarmed säkerligen menas gränsdragonerna, tillfogat danskarna¹⁾. Gränsdragonerna voro emellertid i närheten, som det vill synas anförda af kapten Josef Os, och vid Markaryd uppstod strid mellan dem och en dansk arriärgardesafdelning, hvarvid danskarna skola ha förlorat 30 man²⁾.

Det var med konungens bemyndigande som Urup fört armén tillbaka öfver gränsen. Den gjorde halt och fördelades vid Herrevadskloster. Det var emellertid ej Fredrik III:s mening, att man skulle aldeles afstå från alla företag mot den svenska hären. Den 25 Oktober utfärdade han order till Urup, att fotfolket skulle förläggas i de skånska fästningarna och städerna, af hvilka senare Lund och Ystad skulle palissaderas till skydd för fientliga öfverfall. Med det tjänst-dugliga rytteriet skulle Urup dock företaga en »ravage» längs gränsen från Markaryd och mot Kalmar för att, förnämligast kring Kalmar, ruinera landet så mycket som möjligt, dock skulle han ej bränna³⁾. Man hade på den danska sidan hört, att Karl Gustaf hade för afsikt att själf med en här-afdelning komma till Kalmar för att därifrån gå anfallsvis tillväga. Så mycket kontribution och gärd som möjligt skulle tagas ur Sverige.

Meningen var alltså att göra Sydsmåland omöjligt som

¹⁾ Danskarna skola på ett träd hafva uppslagit ett papper med förklaring öfver afbrännandet och hot om ytterligare straff mot »snapphanarne».

²⁾ Berättelse från Annerstad 28 Okt. 1657. (Handl. rörande kriget 1657 i Sv. Riksark.).

³⁾ Skaanske Tegnelse.

operationsbas och provianteringsområde vid ett nytt svenskt anfall mot Skåne.

Den kavalkad, som påtänktes, kunde blifvit farlig nog för de ifrågavarande trakterna, då Gustaf Otto Stenbock var långt borta och för öfrigt hade sitt kavalleri så godt som ur stånd att uppträda och Lillie i Kalmar ej hade mer trupper än hvad som behöfdes till garnison. I östra delen af Kronobergs län och i Kalmar län funnos dessutom inga gränsdragoner.

Kavalkaden blef emellertid ej af. Dagen innan det kungliga påbudet om dess företagande afgick hade katastrofen i Jylland inträffat. Den 24 Oktober stormades och togs Fredriksodde af svenskarna, och härefter kunde man ej längre anse öarna vara i trygghet.

Genom kunglig order af den 30 Oktober till Urup kontramanderades då befallningen om infallet i Småland, och armén förlades i stället i vinterkvarter. Åtskilliga afdelningar fördes öfver till Sjælland; af kavalleriet kvarstannade i Skåne lifregementet under Kaj Lykke, Drottningens, Urups och Trampes regementen samt 500 dragoner. Dessa regementen skulle förläggas i städerna Helsingborg, Kristianstad, Landskrona, Malmö, Lund, Ystad, Sölvesborg och Ronneby. Artilleriet förlades till Malmö. Af fotfolket sändes ett regemente (Fuchs') öfver till Sjælland.

Då det tydligen kunde blifva nödvändigt att till de västra provinsernas försvar använda än flera delar af den nu starkt decimerade skånska armén, befalldes det att för anskaffande af folk till Skånes eget försvar hålla en stark utskrifning. Riksrådet skulle öfverlägga och uppgöra förslag öfver huru mycket folk till häst och fot behöfdes, såväl till försvar som till infall i Sverige och huru det bäst skulle kunna underhållas. Generalkrigskommissarien Niels Krabbe skulle utan dröjsmål hålla själfva utskrifningen och inlägga det uttagna folket i fästningarna. Den 24 November utgick plakat om utskrifning, till hvilken alla vid straff af arbete i järn på Bremerholm befalldes att, där länsmanen så påbjöd, infinna sig. Utskrifningen skedde också, men huru mycket den gaf, framgår ej af källorna. I hvarje fall fick den ej någon praktisk

betydelse; först den 11 Januari 1658 påbjöds, att exercisen med de utskrifna skulle börja, och den 29 i samma månad blef öfverste Georg Steding de nya kompaniernas chef, men till öfvade soldater har man ej under de få återstående veckorna af det danska herraväldet i Skåne hunnit göra de nyutskrifne. Under den växande faran för öarna och under Karl Gustafs marsch öfver isen fördes allt flera trupper öfver från Skåne till Sjælland. Efter den 3 Februari synes ej mera kavalleri än Drottningens regemente och den skånska rusttjänsten hafva funnits kvar öster om Sundet. Af fotfolk hade också åtskilliga afdelningar förts öfver; så skulle den 9 Februari 400 man af Malmö garnison jämte de bäst beväpnade af garnisonerna i Helsingborg och Landskrona afsändas, och den 13 Februari öfversändes allt det artilleri, som stod i Malmö.

Urups skånska armé hade före krigets slut upphört att existera som enhet.

Då den danska hären den 24 Oktober återvändt till Skåne, var det ej nödvändigt eller ändamålsenligt att Gustaf Otto Stenbock längre blef stående vid Annerstad. Ingen fara hotade längre åt detta håll.

Olika meningar uppstodo emellertid om hvart den svenska armén nu borde vända sig.

Brahe hade öppen blick för att sedan den danska hären i orördt skick kommit tillbaka till Skåne, skulle södra Småland vara utsatt för fara. Så länge danskarna stått kvar i Halland, hade Brahe ansett det vara Stenbocks uppgift att försvara infallsvägen längs Nissan och bevara kommunikationen med trupperna i Västergötland. Nu däremot föreslog han, att Stenbock skulle gå till Vexjö och därifrån begifva sig till gränstrakterna mellan Småland och Skåne—Bleking för att därifrån eventuellt tränga in i Bleking mot Ronneby; härigenom skulle såväl Kronobergs län som Kalmartrakten skyddas. Sammanställer man detta förslag med hvad den danske konungen den 25 Oktober befallt Urup göra, framgår det, huru riktig uppfattning af situationen Brahe hade, och man kan ej undgå att finna, att hans militäriska blick var skarpare än Gustaf Otto Stenbocks.

Det var en helt annan plan, som Stenbock ville följa. I stället för att gå mot Växiö ville han föra hären in i Halland och där lägga den i vinterkvarter. Han anförde som skäl härför först, att det ej vore rådligt att aflägsna sig så långt från Halland, enär den norska armén därigenom skulle uppmuntras att företaga ett infall i denna provins. Denna uppfattning var tämligen gifvet utan tillräcklig grund. För det första var Krabbes norska armé jämförelsevis svag, något som man på den svenska sidan ej kan hafva varit okunnig om, och för det andra var det synnerligen otroligt, att Krabbe, sedan den danska hufvudhären helt och hållet utrymt Halland, skulle långt ut på hösten göra ett infall där, då han i Oktober ej vågat sig förbi Erik Stenbock och bondeuppbåden i Västergötland. I verkligheten var det väl ej heller så mycket omsorgen om Hallands försvar, som inverkade på Stenbock, utan snarare hänsynen till det bedröfliga tillståndet inom armén. Han förklarade för Brahe, att kavalleriets tillstånd vore sådant, att ryttarna måste »så godt som släpa hästarna efter sig», och Småland vore genom durchmarscher och gärder så medtaget, att underhåll för hären ej mera stode att där bekomma; vidare vore vägarna så usla, särskildt i det rådande kalla och våta höstvädret, att det försvagade och utmattade manskapet knappt kunde komma fram. Dessutom vore »allmogen där, helst på orten utmed gränsen, så kitslig, att om den tryckes, den lätteligen i längden blifver vedervärdig»¹⁾.

Hvad det sist anförda skälet angår, kunde möjligen invändas, att däraf torde följt, att om danskarna nalkats, värendsbönderna underkastat sig dem för att skonas från öfvervåld.

I verkligheten var det alltså Stenbocks misstro till arméns förmåga att i sitt nuvarande tillstånd kunna uppträda i fält, som föranledde honom att slå in på en taktik, som i verkligheten betydde ett afstående från försöket att försvara Sydsmåland och ett definitivt avslutande af årets fälttåg.

¹⁾ Stenbock till Brahe 7 Nov. 1657.

Förhållandena i de sydliga gränstrakterna voro emellertid sådana, att det väl behöfts att komma till undsättning med något krigsfolk. Det blef visserligen ej af, att någon reguljär dansk styrka föll in i Småland, men i stället började skånska bönder i hotande afsikt samla sig söder om gränsen. Under veckan närmast före den 25 Oktober föll en hop från det nordöstligaste Skåne in i Småland, plundrade flera gårdar, tog fyra bönder till fånga och slog en ihjäl. Något därefter var en skara samlad i Osby och sände bud in i Småland, kräfvande brandskatt under hotelse af att eljest röfva och bränna. Ilbud afgick till lagmannen i Småland, Nils Lindegren, med bön, att han genom natt och dag måtte sända folk till hjälp under ledning af någon duglig officer, ty skedde ej detta, »är ingen medel för oss annat än släppa löst, för de äro oss för mäktige och vi hafva legat hela veckan emot dem, och första vi vända ryggen till och vilja hämta oss kost, så äro de uppe och röfva»¹⁾.

Lindegren sökte på de ting, som i dessa dagar höllos, öfvertala bönderna från de inre delarne af länet att gå ut mot fienden och hemställde till Stenbock, om man ej borde uppbåda Allbo, Kinnevalds och Konga härads allmoge att på samma dag gå löst mot de skånska bönderna, »att göra oss af med de förrädeliga jutar», och på samma gång utse lämpliga vinterkvarter för den Stenbockska armén. Samtidigt anhöll han, att åtminstone det krigsfolk, som var från häradena i fråga, måtte sändas till hjälp²⁾. Man ansåg det alltså äfven i gränstrakterna för det naturliga, att hären ryckte an mot denna del af gränsen. Det bondeuppbåd, som Lindegren kallat ut, hade den verkan, att en skånsk skara, — möjligen densamma, som nyss varit i Osby — som stod i Örkeneds socken för att rycka in i Härlunda, afstod från sitt företag³⁾.

¹⁾ Bonden Jon Månsson i Wällie till Lindegren 25 Okt. 1657. (Bland Stenbocks bref till riksrådet).

²⁾ Lindegren till Stenbock 28 Okt. 1657.

³⁾ Bonden Erngisle Olsson till Lindegren (bland Stenbocks bref till riksrådet). Öfverste Ranck uppgaf för Stenbock, att det varit danska soldater,

Stenbock själf synes ej hafva vidtagit någon åtgärd för att bringa gränstrakterna hjälp, men den alltid påpasslige Ranck, som befann sig någonstädes i Traherydstrakten, skyndade dit. Han samlade, så fort han fått bud om oroligheterna, hop så många gränsdragoner som möjligt och ryckte med dem fram till Stenbrohult. 50 man lämnades i Kylhult och 100 i Hallaryd att åt detta håll vakta gränsen. Vid Rancks ankomst afstodo danskarna från vidare anfall, och det synes under den återstående delen af krigstiden hafva varit lugnt i dessa trakter ¹⁾.

Sedan Stenbock afsändt västgötarna och smålänningarna till sina hemvist — dit de senare i allmänhet anlände helt och hållet oberidna — men tills vidare uppskjutit adelsfanans hemförlofvande, bröt han den 31 Oktober upp från Annerstad. Han fasthöll vid sitt beslut att ej gå till Syds småland; dettas försvar öfverlämnades åt gränsdragonerna och salpetersjudarna, hvarjämte äfven de hemförlofvade smålandsryttarna finge vid behof tagas i anspråk. Stenbocks marsch gick öfver Vrå till Halmstad, dit man hann fram den 2 November. Några dagar senare anlände Brahes, säkerligen just ej gärna gifna, bemyndigande att förlägga hären i Halland.

Stenbock hade tänkt att med armén blifva stående vid Nissan, men fann snart, att detta var omöjligt. Efter härarnas många fram- och återmarscher i Halland var foderbrieten här mycket stor, och Stenbock insåg snart, att det af denna orsak var omöjligt att hålla armén samlad. Artilleriet och några andra trupper lämnades i Halmstad, och med adelsfanan, Upplands och Östgöta kavalleriregementen och 5 bataljoner drog sig Stenbock den 8 November till Varberg.

som företagit anfallet, och att hos dem voro öfverste Steding och Sven Povlsen; lagman Lindegren uppgaf i det bref till Ranck, hvori han bad om hjälp, att det skulle varit Niels Krabbe med 1800 man och 2 kanoner. Det senare är bestämdt oriktigt, och hela uppträdandet såväl som ordalagen i de svenska böndernas bref tyda närmast på att det varit bondeskaror från Göinge, som uppträdt. Troligt är dock, att Ulfelds och sedermera Lindenows anstalter till bondeuppbåd hafva varit en hufvudorsak till att skarorna samlats.

¹⁾ Ranck till Stenbock 17 Okt. 1657.

Trupperna förlades i tämligen utsträckta kvarter; de aflägsnaste stodo 4 mil från Varberg. Sjukdom rådde fortfarande, och manskapet var illa munderadt; antalet tjänstdugliga af-tog i oroväckande grad.

Vid sin ankomst till Halland fann Stenbock, att de förhoppningar man på den svenska sidan gjort sig om att hallänningarna skulle hafva ändrat sinnelag och blifvit svenskvänliga, varit ogrundade. Skulden för de öfvergrepp, som blifvit begångna under den danska härens vistelse i Halland, sköts »mera på den främmande nationen, som under den danska militien sorterar, än på de danske själfve»¹⁾. Tydligt såg man hallänningarnas sinnelag däraf, att talrika snapphaneband bildats och genom sina ströftåg oroade svenskarna. Snapphanarnas tilltagsenhet gick så långt, att de, då Erik Stenbock i början af November reste ned till Halmstad, mellan denna stad och Varberg borttogo hans resvagn och 5 hästar. Stenbock hade stigit ur vagnen och satt sig till häst för att rida något i förväg med sitt följe, då snapphaneskaran störtade fram ur skogen och tog vagnen²⁾.

Gustaf Otto Stenbock företog en ordnad razzia mot snapphanebanden och sände kavalleriafdelningar i olika riktningar mot dem. Detta hjälpte, så att vid midten af November hade banden allesammans dragit sig söderut öfver Nissan.

Detta var den sista militäriska rörelsen i Halland under detta fälttåg. Ända till dagarna efter jul låg Gustaf Otto Stenbock stilla i Varberg, under det att hären allt mera sammansmälte. Af hela kavalleriet hade han vid denna tidpunkt ej mer än 900 man i tjänstbart skick³⁾.

Generalen förklarade flera gånger i sina bref till Brahe, att armén alldeles ej vore i stånd att utan betydande förstärkningar företaga något mot fientligt område, och han ansåg som ett grundvillkor för dess uppträdande i fält i Halland och Skåne, att förstärkning anlände från konungen.

¹⁾ Stenbock till Brahe 7 November 1657.

²⁾ Johan Printz till Brahe 5 Nov. 1657.

³⁾ Stenbock till Brahe 28 Dec. 1657.

Emellertid kom Gustaf Otto Stenbock dock under vintern att med en del af hären uppträda aktivt. Brahe fann det rådligt, att han biträdde Erik Stenbock i ett företag mot Bohuslän, och Gustaf Otto Stenbock bröt också upp den 27 December för att förena sig med sin bror. De sjuka soldaterna och en liten afdelning friska kvarlämnades under Gustaf Banérs befäl i Halland. Under Januari och Februari månader deltog Gustaf Otto Stenbock alltså i operationerna i Bohuslän. För detta fälttåg skall ej här redogöras.

Den svenska styrkan mattades under strapatserna allt mer, och den 20 Februari 1658 karakteriserade Gustaf Otto Stenbock för Brahe situationen med de märkliga orden: »eljest ser jag ingen utväg, att detta vårt krig här i riket längre kan upprätthållas».

Uttrycket är säkerligen allt för pessimistiskt, men det torde dock vara säkert, att vid tiden för Roskildefredens ingående Sverige knappt hade någon här att sätta emot ett nytt anfall från Skåne, under det att Fredrik III:s skånska här-afdelning ej blifvit i afsevärd grad förminskad eller försvagad.

Under sådana förhållanden blef det fälttåg Karl Gustaf själf förde af så mycket större vikt. Genom sina segrar i Jylland och genom sin marsch öfver Bältens is tvang han den danske konungen att föra öfver större delen af den skånska armén till öarna och befriade därigenom det egentliga Sverige för faran af ett nytt infall. Det var alltså konungen själf, som på sitt håll rådde bot för de motgångar och förluster, för hvilka Gustaf Otto Stenbock varit utsatt.

Kriget i Skåne och Halland 1657 hade förts med växlande lycka, men till sist hade framgången afgjordt tyckts vara på den danska sidan. Någon större seger hade Urups armé visserligen ej vunnit, men den svenska hären hade dock vid det egentliga fälttågets slut utrymt Halland och såg sig i försvagadt tillstånd inskränkt till en mödosam och besvärlig defensiv. På den danska sidan måste situationen på denna krigsskådeplats hafva tett sig såsom ganska gynnsam. Det var ett helt annat förhållande nu än 1644, då Gustaf Horn

nästan utan att röna allvarligt motstånd öfversvämmat så godt som hela Skåne. Man kunde, åtminstone ända till Fredriksoddes fall, hysa förhoppning att till nästa fälttåg på allvar flytta kriget in på svenskt område.

De väldiga framgångar, som Karl Gustaf vann väster om Sundet, ändrade med ens allt. Utan att i någon betydligare grad hafva utsatts för anfall af den svenska hären och under intrycket af att hafva afvärjt det svenska infallet fann sig Skåne med ens vara afträdt till Sverige.

Arthur Stille.

Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbech.

De bref från Henrik Reuterdahl till Christian Molbech, uppgående till ett antal af närmare sjuttio, ur hvilka de här meddelade utdragen hemtats, härröra alla från den tid, då den förre ännu tillhörde Lunds universitet. Det första i samlingen är dateradt den 19 juli 1834, det sista skrifvet i det ögonblick sommaren 1856, då Reuterdahl, utnämnd till ärkebiskop, redan stod på »fotsteget af vagnen», som för alltid skulle föra honom bort från fädernebygden ¹⁾.

I dessa bref talar vän till vän i förtroende. Brefskrifvarens personlighet blottar sig: den plikttrogne, varmhjertade mannen, som väl utnyttjar de icke ringa pund naturen gifvit och som går fram genom lifvet med obefläckadt sinne, alltid öppet för ädla intryck. Men på samma gång framträder i dessa bref begränsningen i Reuterdahls gåfvor — den märkes framför allt, så snart fråga är om dagens politiska händelser. Synvinkeln krymper ofta starkt samman. Den stilla lärde, som lemnat studiekammaren och expeditionsrummet för menskovimlet, fasar för allt hvad reform heter. Liberalismen är för honom en feberparoxysm, en spetälska, som sprider sin smitta öfverallt, liberalerna ursinnigt, okunnigt folk, gärna med en bismak af pöbel. Huru förträffliga ofta som individer, såsom korporation äro de slafvar under råhet och egennytta.

Det framgår af dessa bref, hurusom hos Reuterdahl med åren det politiska intresset träder allt starkare i förgrunden.

¹⁾ Reuterdahls bref till Molbech förvaras numera å Det store kongelige bibliotek i Köbenhavn.

Men detta intresse har aldrig skymt hans blick för företeelserna inom vetenskapens och litteraturens värld. Han följer troget utvecklingen här, och en efter annan af de ledande männen på dessa områden möter i brefven, i första hand de, med hvilka Reuterdahl träder i personlig beröring. Bland dessa fångslar ur allmänt mensklig synpunkt en framför andra, hans faderlige vän Esaias Tegnér. Icke den Esaias Tegnér, som han var i sin krafts dagar, utan en åldrande man, full af bräckligheter. I biskopsgården vid Vexiö — så berättas i dessa bref 1838 — vandrar han dagen i ända fram och åter på sitt golf eller griper han till en fransk roman, som han genombladar, ur stånd till ett förnuftigt ord och i ständig fiendskap med sin omgifning.

Lauritz Weibull.

Lund d. ²¹/₈ 1837. Med mag. Berling ¹⁾, som ämnar sig till Köpenhamn, skickar jag Dem några ord. Jag skulle hafva skrivit förr och tackat Dem för senast och för Deras vänskapsfulla bref, men många småting, en ny bokflyttning och en viss olust att skrifva bref hafva hindrat mig. Jag har verkligen icke för mycket att göra, men för många slags sysslor att besörja. Man slites på detta sätt rent i stycken, eller heldre, man slites opp på alla kanter, och intet blir uträttadt. Sedan jag lemnade Malmö, der jag, såsom jag tror jag berättade Deras fru, badade ett par veckor efter vår skilsmessa i Ausås ²⁾, har jag knapt fått skrifva en rad. Paul och Pehr, creti och plethi hafva från morgon till quäll hängt öfver mig och uttröttat mig med föga intressanta angelägenheter. Jag har förut bättre kunnat fördraga dylikt gnagande, än i sommar, då jag verkligen varit tämligen oduglig, kanske till en påminnelse derom, att man icke skall stoltsera öfver sin arbetsförmåga och sin lefnadslust. Jag känner en icke ringa skam, då jag besinnar, huru många dagar i sommar passerat sine linea, icke att nämna att jag först i dag hinner att sända Dem en linea.

Jag är för ögonblicket sysselsatt med ett häfte af Quartalskriften ³⁾, som ofördröjligen bör lemna stapeln. Det upptages för det mesta af fremmande gods. Ett par ark mot slutet får jag sjelf fylla. När jag härmed är färdig, vänder jag mina fötter till Köpenhamn. Mina tankar äro ofta der. September hoppas jag skall bringa hela menniskan dit. Må den (icke menniskan utan september) endast blifva någorlunda vacker.

Jag erindrar, att De ville se Tegnér's afhandlingar med sina prester. Jag skickar Dem det enda exemplar jag äger, och hvilket jag således vid tillfälle anhåller måtte återsändas. Det innehåller herrliga stycken; slutet fr. s. 96 skall Deras fru med nöje höra. Af tyska annonceblad ser jag, att Mohneke ⁴⁾, håller på att öfversätta och utgifva begynnelsen under någon prunkande titel

¹⁾ Edvard Vilhelm Berling (* 1813 † 1883), senare universitetsbibliotekarie i Lund.

²⁾ Prosten i Ausås Nils Peter Westerström (* 1783 † 1853) hörde till Molbechs och Reuterdahls vänkrets och gästades ofta af dem.

³⁾ Tillsammans med Johan Henrik Thomander utgaf Reuterdahl under åren 1828—32 och 1836—40 Theologisk kvartalskrift. Jmfr nedan brefvet d. ²¹/₁₂ 1840.

⁴⁾ Konsistorialrådet G. Mohnike, Tegnér's tyske öfversättare.

(Die schwedische Litteratur und Kirche eller något dylikt). De tyskarne kunna sätta färg till och med på det färgade.

Mina kyrkhistoriska arbeten stå alldeles på samma punkt som när vi åtskildes. Jag väntar nu dermed, tills vi än en gång råkats. Deremot har jag samlat några småbitar för barnboken. Glerup ¹⁾ vill hafva den till julen, hvilket dock svårligen låter sig göra. Kanske gifver jag dock då några ark (i likhet med Deras Julegaver) till en smakbit.

Jag börjar allt mer och mer bäfva för Wieselgrens förstånd. Han trycker nu en så kallad nykterhetsskrift, full af den utsöktaste gallimathias. Detta är rätta sättet att göra menskligheten christlig.

Brunius och Deras öfriga vänner här må väl. Den nya byggnaden ²⁾ stiger i höjden, men behöfver ock nu repareras i djupet, som förorsakar mig många bekymmer och mycket omak. Tvenne interimsflyttningar äro redan verkställda, sedan vi sist sågo hvarandra. Flera förestå, dock först nästa år. Man förvisar biblioteket från den ena ruinen till den andra. Det inses lätt, huru mycket böckerna härigenom lida. . .

Lund d. 24/9 1837. Hade jag så ofta under de sist förflutna dagarne besökt Dem, som mina tankar med Dem varit sysselsatte, så skulle De haft föga ro. De visade mig under de veckor jag lefde bredvid Dem så mycken gästfrihet, välvilja och vänskap, De förskaffade mig så mycken förnöjelse och glädje, De införde mig bland så många förträffliga människor, att mitt sinne ännu är uppfyllt af Deras godhet. Tusen tack härföre, käraste vän. Också tack derföre, att jag fått se Dem på så nära håll. Var viss, att min kärlek och högaktning för Dem icke derigenom äro förminskade. Var viss, att jag kan se och värdera den kärna, som gömmer sig inom ett temligen egenomligt skal. Det är godt, att på detta sätt lära känna en människa. Huru mången orättfärdighet, huru mycket missförstånd skulle icke uteblifva, om de bättre människorna hade sådana tillfällen att lära känna hvarandra och ville med kärlek och oförvilladt sinne deraf begagna sig?

Min resa från Köpenhamn gick väl, men långsamt. Utom d:r Port träffade jag på båten en annan literärt bildad man, advokat Biel från Stralsund. Vi fördrefvo tiden så godt vi

¹⁾ C. W. K. Glerup (* 1800 † 1871), den bekante bokhandlaren och förläggaren, Reuterdahls synnerligen gode vän.

²⁾ Det gamla, senare såsom universitetsbyggnad och universitetsbibliotek använda kungshuset å Lundagård, hvilket af Brunius om- och påbyggdes 1837—1839.

kunde, spisade af hvarandras matsäckar, prisade hvarandras gästfrihet och kommo till Malmö mellan kl. 5 och 6 e. m. I Malmö stannade Port och jag öfver natten, och Port sedermera nästa dag några timmar i Lund. Han har förmodligen redan bragt Dem mina helsingar.

Jag kan icke säga, att jag ännu är i ordning med mitt arbete efter min resa. Lund är i denna tid en förvirringens ort. Den i morgon väntade kungen gör alla menniskor yra i hufvudet. Man tänker icke på annat än tal, transparenter, åreportar, middagsmåltider o. d. Jag tänker väl icke mycket på detta, men icke på annat heller. Förvirring verkar som en smitta, hvilken man icke kan göra riktigt motstånd. Snart är dock stormen öfver och man kan lefva som vanligt. Jag vill icke neka, att mitt samvete icke är det bästa, när jag tänker på, hur liten nytta jag i sommar gjort. De är dock en annan man, och likväl mycket äldre och mycket mindre frisk än jag. Men jag skall bättra mig, och De skall icke hafva så mycken skam af mig, som De väl med rätta kan frukta . . .

Vi hafva i Lund på några dagar en prof. Nyström från Stockholm, architekt, och om jag icke felar en gammal bekant af Dem. Med hans arbete i Lunds domkyrka är jag väl icke i allo nöjd, men så mycket mera med hans person. Han reser på några dagar till Köpenhamn. De skall i honom finna en kraftig, kunskapsrik, lefnadsglad man, lifligt intresserad för all slags konst. Det är hans mening att besöka Dem. Jag behöfver icke vidare anbefalla honom.

Från Westerströms har jag intet hört, sedan jag hem kom; icke heller hunnit skrifva. Snart.

De må icke glömma att helsa Marmier och säga honom, af hvad anledning jag gick miste om honom vid afresan. Kommer han än en gång till Lund, hvilket han nästan trodde, när jag sist träffade honom, så skall han vara mig mycket välkommen.

Och härmed farväl. Jag är visserligen glad, när jag tänker på Köpenhamn och på Dem och på de bekanta jag der äger. Men dessa tankar göra mig ock vemodig. De erindra mig om fattigdomen hos mig och omkring mig . . .

Lund d. 15/4 1838 . . . Om Deras föreläsningar har Deras fru skrifvit. Jag kunde väl haft lust att höra dem. Det är nu skada att De icke kan fullborda dem. Jag skulle, om de varit fullständiga, icke lemnat Dem i fred, förr än De låtit trycka dem. Känner jag Dem dock rätt, så glömmet De ej bort dem, förr än De dermed är färdig. Ännu angelägnare är jag dock,

att De skall fortsätta Deras Fortællinger af den danske Historie. Renheten i anläggning och utförande, en nästan antik klarhet och genomskinlighet i form och föredrag, ger denna lilla bok i mina ögon ett stort värde. De gör något af den nyare svenska historiografien: icke vill jag förringa den. Men kärt skulle det vara mig, om vi hade ett arbete sådant som Deras bredvid Strinnholms ändlösa bokexcerpter och Geijers genialiska, men väl mycket subjectiva aphorismer. Att Fryxell i sitt slag är god, nekar ingen, men om svenskt folk och svensk stat får man dock af honom intet begrepp; och det är just ett sådant, som är det hufvudsakliga i en nationalhistoria . . .

Brunius jagar biblioteket och mig från det ena stället till det andra. För det närvarande bo vi i domkyrkan. Der blifva vi väl boende öfver nästa vinter, hvarefter inflyttningen i den nya lokalen kan verkställas. Böckerna hafva lidit otroligt af dessa mångfaldiga flyttningar i rök och dam, ur takdropp in i störtregn. Jag är ganska melankolisk, när jag tänker derpå. Nu få vi äntligen vara i ro, tills den sista inflyttningen skall ske nästa sommar. Det är denna ro, som jag vill begagna för min Stockholmsresa.

Har De af tidningarne erfarit något om den stora sönderingen i Upsala? Geijer har, som det heter, affallit, d. ä. har vågat yttra ett och annat, som de schellingianska torys i Upsala fasa för och bittert begråta. Derom strid. Hvasser — en filosofisk läkare — håller föreläsningar mot Geijer; Fahlerantz — en sarcastisk theolog, bror till målaren — gör infall mot honom; Törneros — en aktad philolog — skrifver breda afhandlingar och Atterbom, den fromaste af partiet, suckar. Alla dessa vördade förut Geijer som deras coryphé. Denne svänger emedlertid väldigt sina armar — någon gång i luften — till stor fröjd för de så kallade liberale i Stockholm och landsorterna och till stor skräck för dem som både hos sig sjelfve och utom sig mest älska stillheten. Det är svårt att säga, hvar barnsligheten är störst, i stugan — så kallas det gamla stadiga sällskapet — eller i lägret — Geijers af journalister och studenter bestående parti. Det sorgligaste af allt är att penningbehof till en del drifver Geijer åstad. För Literaturbladet (hvaraf de tre första numrerna, de enda hittills utkomna, medgå tillika med en replik af Atterbom) har han betingat sig 600 rd. banko (12 ark). En annan liten småskrift (den inneslutes i paketten till Deras fru) ger honom 500 d:o. Kan man icke säga att han förstår konsten att ockra med sitt pund?.

Lund d. 3/6 1838 . . . Det gläder mig obeskriffligt att vi åter få se Dem här. Promotionen är d. 23 juni (först nyligen der-till definitivt bestämd). Det är möjligt, nästan troligt, att Tegnér äfven då hitkommer och fungerar som canzler. Faxe kan det icke då han sjelf är bland promovendi. Äfven andra utmärkta fremmande väntas, bland dem den gode just. r. Molbech från Köpenhamn. Många gånger välkommen! Hos samsk-makaren eller någon annan skall De vara viss om plats. Den förre var ännu i går, då jag hade bud hos honom, oviss huru-vida hans rum blefvo lediga. Skulle de ej blifva det, så skall nog Gleerup och jag finna andra. Var alltså i den delen utan sorg. Då promotionsdagen är en lördag, och De plägar vilja gå öfver med den svenska paketbåten, kan De knapt komma senare än onsdagen (d. 20). Då väntar jag Dem i Malmö eller ock underrättelse om hvad annan dag vagn skall vara Dem till mötes. Ju förr De kommer, desto mer tid hafva vi att i ro tala om ett och annat. Än en gång, hjertligen välkommen!

Tack för allt det intressanta De i Deras bref meddelar mig. Besvara det kan jag icke, minst nu. Om åtskilligt få vi orda när De kommer. — Det är sorgligt hvad De meddelar mig om Deras son ¹⁾. Vi få också härom muntligen rådgöra. Att skicka honom till ett fremmande land, synes mig nog be-tänkligt. Aldra minst duger Wieselgren att taga honom i om-vårdnad. Wieselgren är föga fastare sjelf. Det enda, hvarige-nom W. skulle kunna skaffa sig herravälde öfver honom, vore det religiösa svärmeriet; men för det första tviflar jag om, att Christian blefve detta undergifven, och för det andra är ännu mer att betvifla, huruvida detta vore godt. Som sagdt är, härom och om mera annat vilja vi samråda, då vi träffas.

De erindrar Dem ju den gamle Ahlman i Malmö, skol-rectorn? Han är död. Det var en man, till hvilken det all-männa har stora förbindelser; flera hundra af Skånes bättre män hafva utgått från hans skola. Han styrde den med nit och kraft i 36 år. Jag har under den sista veckan varit i Malmö för att bestyra hans begrafning. Vid grafven talade jag några ord. För min gamle vördade älskade lärare kunde jag aldrig göra för mycket. Jag tänker aldrig på honom, utan att i tan-karna välsigna honom. . .

Lund d. 22/7 1838. Jag tackar Dem tusenfaldt för Deras bref. Under tiden har väl mitt till prosten Westerström ingått, som underrättat Dem om ställningen hos mig. Jag fick helt

¹⁾ Christian Molbech (* 1821 † 1888), skalden och Danteöfversättaren.

annat att göra än att tänka på en resa till Sireköpinge. I går, den utsatta resdagen, måste jag resa till den gamle presten, som förlorat sin son. I dag har jag begynt att svarfva på ett tal, som öfvermorgon skall vara färdigt. Sedan nya resor, och inga lustresor. Det kommer att kosta mycket på mig att se den arma familjen, som förlorat sin far och sitt stöd. Enkan, ehuru ung, är mycket svag och kan troligen icke länge lefva. Af 7 barn är det äldsta nio år gammalt och det yngsta några månader. Husets vilkor äro mycket inskränkta. Afven i ökonomiskt hänseende blifver jag anlita och jag hvarken kan eller bör svika. Af allt detta känner jag mig mycket nedslagen. En viss trötthet vill icke heller vika, som redan före midsommarn lät förnimma sig, som snarare ökades än minskades under Wexiöresan ¹⁾, och som nu ånyo låter förspörja sig. De kan således icke undra öfver att jag längtar till någon stillhet. Efter nästa veckas slut hoppas jag ock att få denna. Jag tänker att då slå mig ned på Upåkra, läsa och skriva hvad som behagar mig, en gång om dagen komma till Lund, för att erfara hvad som passerar, och för öfrigt hvila. Således hoppas jag att åter blifva den gamle och med friskt mod i augusti kunna besöka Dem i Köpenhamn . . .

De kan svårligen föreställa Dem, huru godt Deras ord om min kyrkhistoria gjorde mig ²⁾. Att af *Dem* höra dylikt har för mig mer värde än tusendes blinda beröm. Jag ber Dem *oförtäckt* säga mig hela Deras mening om min bok. Att både i det hela och särskildheterna mycket klandervärdt måste förekomma, kan icke undgå mig. Säg mig, som en vän, hvad De deraf bemärker. Jag ber icke om skonsamhet, jag ber om *sann vänskap*. Säg mig framför allt, om jag skall fortfara, om jag skall fortfara i samma anda och på samma sätt. Man har väl hvarken andan eller sättet helt och hållet i sin makt; men en insiktsfull väns ord kan dock förmå mycket på den som ej är inbilsk eller alltför mycket förhärdad i antagna vanor, och detta tror jag mig icke vara. Jag skulle icke våga att till Dem göra en sådan bön, om De icke redan så godhetsfullt yttrat Dem om mitt arbete. Öka Deras godhet dermed att De säger mig *allt* — enskilt eller offentligen, efter Deras goda behag — allt, således ock det felaktiga och svaga, som tillfälle och bättre insigt medgifver Dem att derom uttala. Deras ord skola åtminstone hos mig falla i god jord och åtminstone bära *någon* frukt.

Om Tegnér vore visst mycket att säga. Mera olika käns-

¹⁾ Reuterdahl hade under försommaren gjort ett par dagars besök hos Tegnér i Vexjö.

²⁾ Första delen af Reuterdahls Svenska kyrkans historia utkom 1838.

lor än de som intogo mig under mitt vistande tillsammans med honom kunna ej finnas. Tillhopa med en sådan man kan man lätt blifva i högsta grad orättfärdig. Det glänsande stora, verkligt gudomliga, som man utan svårighet upptäcker, kan lätt tillsluta ögonen för det usla, föraktliga, nedriga; och tvertom. Jag säger Dem hvad jag sagt Deras fru: jag var under min Wexiöresa söndersliten af de mest olika företeelser. Herrskande var dock sorgen att se så mycken storhet belastad med så många monströsa och verkligt vederstyggliga lyten. Hvarföre skall icke blott ingen vara ren? Hvarföre skola äfven många — och ofta just de bästa, de rikast utrustade — nästan frivilligt och med ett slags phrenetisk afsigt sträfva till sin förnedring? Att det för människorna skall vara så svårt att vara menniskor! . .

Stockholm d. 21/10 1838. Sedan jag nu tillbragt 3 veckor i Stockholm, bör jag hafva något att säga Dem om stället och min verksamhet derstädes. Det var min afsigt att skrifva något förr; men tillfälliga omständigheter hafva hindrat mig de sista dagarne. Ursäkta benäget och håll till godo med det ringa jag i dag kan hafva att bjuda.

Till en början må jag i afseende på resan berätta Dem att den gick alldeles så som jag i förväg beställt den. Endast på ett blef jag narrad, det gamla biblioteket från Wisingsö. Den saken hade vår gode Tegnér fått om bakfoten. Det var en värdelös samling af böcker från 17:de och halfva 18:de århundradet, theologiska compendier, auctores, classici, skolböcker o. d., ungefär sådant som en prest från medlet af förra seklet kan hafva samlat sig. Mästa delen af böckerna yoro svenska, och af dessa blott 3 eller 4 tryckta på Wisingsö. Samlingen hade blifvit gjord under den tid Wisingsö hade ett slags gymnasium, till hvilket prester i kringliggande orter skickade sina symbolæ. Den skatten var således snart uppskattad. Hvar den härefter finnes, kan vara alldeles likgiltigt.

Tegnér var som i somras, blott ännu mer tung, ännu mera missnöjd och bitter. Hans passion fortfar, som han sjelf tror; mig syntes den dock vida svagare. Lika stark är deremot hans olust för allvarligt arbete; han förrättar hvad som nödvändigt tillhör hans embete, vandrar sedan hela dagen fram och åter på sitt golf eller genombladar en fransk roman, och träter för öfrigt på hela verlden. Ingen enda finnes omkring honom, med hvilken han kan eller vill tala ett förståndigt ord. Och sålunda är hans lif verkligen mycket sorgligt. Endast sålän framtitlar derur snillet, lefnadslusten, den andliga helsan

och kraften. Så mycket oftare visa sig deremot stygga demoner, som han icke kan, som han knapt vill förjaga. Det är nästan förfärligt att se en stor och ädel natur så ruineras.

Jag har det temligen väl i Stockholm, bor godt, har så många bekanta som jag önskar, nästan ännu flera, och är fullt upptagen af arbete. Jag har till en början slagit mig ned i det kungliga biblioteket. Det är också ett kungligt bibliotek bland alla andra. Stora manuscriptskatter — dem ingen känner eller efterfrågar. Präktiga membraner från slutet af Sveriges medeltid. Ett icke ringa antal Wadstenacodices, som kasta mycket ljus öfver det religiösa och literära lifvet i Brigittinernas kloster. Jag är för det närvarande sysslosatt med den gamla svenska bibelöfversättningen . . . Manuscripterna ligga begrafna i mörka skåp. En catalog finnes, som innehåller mycket mer än skåpen, derföre att en del af samlingen afstods till riksarkivet på 1780-talet, och efter denna tiden har man icke hunnit att omskrifva catalogen. Men skåpen innehålla också mycket mer än catalogen, emedan redan från äldre tiden en del var undangömd, som ingen bibliotekarie hann att uppteckna. Uppställning, förvaltning och förökning af det tryckta biblioteket bedrifves på ett sätt, som kan bringa håren att resa sig på en bibliotekaries hufvud. Första dagen jag kom in i biblioteket såg jag en amanuens draga ut ur reolerne en mängd böcker, som öfverlemnades åt en vaktmästare. På min fråga hvad sådant skulle betyda svarades, att nya böcker voro inkomna, hvilkas ryggar, format m. m. bättre passade i salongen än de uttagna, hvilka sålunda måste gifva vika och efter vaktmästarens anvisning vandra ut i skrubbar. Till systematisk catalog finnes intet tecken, oaktadt böckerna skola vara uppställda efter ett slags system. Från äldre tider finnes en alphabetisk catalog, hvilken dock icke i de senare blifvit fortsatt. Numera upptecknas böckerna icke; de uppställas endast. Bibliotekspersonalen utgöres af en bibliotekarie, som under de tre veckorna jag varit i Sthm en enda gång varit på biblioteket, samt 2:ne amanuenser, som äro så illa lönade, att de måste söka sig inkomster på annat håll och således icke kunna finnas på biblioteket oftare än under utlåningstiden, d. ä. 3 timmar om dagen under 5 dagar i veckan. På denna tid rangeras icke ett fullkomligen desorganiseradt bibliotek af 2 personer, äfven om dessa hade skicklighet och lust för arbetet. — Vida bättre är tillståndet i riksarkivet. Detta har fått en ypperlig chef i den gamle landshöfding Järta, och denne kan väcka arbetslust omkring sig. Det är blott skada att detta har en så miserabel local. Jag är viss om att intet skomakarembete har sina handlingar uppställda på så dåliga hyllor och

i så dåliga rum, som de äro, i hvilka Svea rikets handlingar äro förvarade. Järta beklagar sig, men ingen hör på hans ord. I dessa stycken liksom i så många andra väntar man på bättre tider, hvilka man hoppas skola bära Oscars namn. Må det goda komma snart, det må nu komma under hvilka auspicer som helst. Det har i många hänseenden alltför länge varit borta. — De ser, att jag talar uppriktigt; jag behöfver icke säga Dem, att jag *talat i förtroende*.

I politiskt hänseende är här stilla. Med pöbeln är det ingen fara. Värre är det med de halfbildade, med en stor skrifvarestat. De se åtskilliga svagheter, fördölja dem icke, glädja sig åt grumlet och föröka det efter förmåga. Det märkvärdiga är, att ingen sjelfständig makt uppreser sig deremot, att de bättre lägga armarne i kors, och låta det komma an på slumpen, om imbeciller eller slynglar skola råda. Kungen reser om några dagar till Norge. Prinsen skall under tiden regera. Så länge detta varar är ingen oro att befara.

I enskilt hänseende befinner jag mig excellent. Jag arbetar till kl. 3, spisar då middag merendels i godt sällskap, spaserar i skymningen, dricker the hos någon bekant och går till sängs strax efter 10. Hos Järta kommer jag ofta; liksom hos erkebiskopen och ett par andra prester. Hos Nyström har jag det mycket treffligt. Gamle Brinkman behandlar mig också vänskapligt. Beskow har jag ännu icke träffat. Han har hittills varit på landet. Fryxell är här och trycker på sin drottning Christina. Vi hafva ett par gånger talat om Dem och Deras hus; han helsar Dem vänskapsfullast . . .

Upsala d. 14/4 1839 . . . Småresor hit och dit, förströelser af nya saker och nya personer, någorlunda flitigt bibliotheksarbete på förmiddagarne, trötthet på eftermiddagarne och godt sällskap om aftnarne göra en slät brefskrifvare. I dag, en söndagsförmiddag, slår jag alltsammans från mig och besöker, i det minsta på en kort stund, det Molbechska huset i Köpenhamn, der jag trifves så väl både i tankarne och i verkligheten. Mitt besök gäller i dag husfadren; husmodren får vänta till ett lägligare tillfälle.

För det första får jag hjertligen tacka Dem för Deras bref och allt hvad De deri meddelar. Det gör mig ondt, att Deras helsa under den sista tiden icke varit god. Hufvudpinan känner jag något igen. Jag har ofta något af samma slag, som mycket besvärar mig. Under denna vinter har jag dock derifrån varit mera fri än vanligt. Jag tillskrifver detta den torrare luft som här är rådande. Skånes tunga och fuktiga athmos-

pher, med hvilken Sælands väl i det närmaste är lika, kan knapt vara god för rheumatiska och arthritiska krämpor. Vi få finna oss i hvad vi hafva och vänta på sommarsolen, som med sin värma väl skall uppfriska våra dufna och torra lekamina, liksom den uppfriskar andra torra träd och buskar. . .

Om Witterhetsakademien i Stockholm och Deras plats der mera när vi ses. Denna academi är som mycket i Stockholm något bakvänd. Och af ett par förståndiga och insigtsfulla medlemmar, såsom Järta och Berzelius, kan de öfrigas bakvändhet icke rättas.

Jag lefver på femte veckan i Upsala och lefver der godt. För mitt egentliga ändamål har jag icke funnit mycket (Stockholm gaf mig ojemförligt mera), men åtskilliga curiösa och intressanta fynd af annat slag har jag dock gjort. Sålunda har jag träffat på en redan i 15:de seklet gjord samling af svenska ordspråk. Den codex, hvori de finnas, är dels på pergament, dels på papper. Bredvid de svenska ordspråken står en latinsk öfversättning och bredvid hvart språks begynnelsebokstaf i denna är samlingen ordnad. Ordspråken, till ett antal af 1110, äro af den goda sorten, dels med alliteration, dels rimade, och nästan alla mycket korniga och energiska. . .

Jag måste tillstå, att personerna här, collective betraktade, äro öfver Lundenserna. Jag vill icke säga, att här förekommer mindre narraktighet än i Lund; snarare kanske litet mera. Deremot förekommer här mindre betydelselöshet och råhet. Man träffar icke blott ganska utmärkta personer både bland herrar och damer, utan ock bland massan en stor mängd bildade, förståndiga personer, med hvilka man rätt väl en längre tid kan underhålla sig. Särskildt tycker jag att fruntimmerspersonalen utmärker sig. Och hvar man kommer råder en mycket god ton, finhet utan zirlighet, hjertlighet utan affectation. Detta har utan tvivel till stor del sitt upphof från den mängd bättre personer af stånd, som här slagit sig ned, äfven som kanske från hufvudstadens granskap. Bland de hus, som kunna kallas skolor för goda seder och godt sällskap, är intet att nämna framför landshöfdingens, baron Kræmers. Han är en man sådan som han vid ett universitet behöfves, rik, human, älskare af vetenskap och konst, klok och practisk, icke ultra åt någon sida. Jag är viss om, att intet regeringsombud vid något universitet i Tyskland gör större nytta än Kræmer i Upsala. Hade vi haft en sådan man i Lund, skulle vi varit fria från många af de scandala, som der visat sig. Hans friherrinna är godheten och fromheten sjelf, ärad och älskad af alla. Utom detta hus finnas flera andra mycket respec-

tabla. Bland universitetspersonalen är icke allt godt, men mycket. Hvad de högre faculteterna beträffar kan Lund kanske mäta sig med Upsala. Theologerna här äro icke eminentare än våra. Icke heller, som jag tror, juristerna eller läkarne, ehuru bland båda några mycket aktade namn finnas. Deremot tåler Lunds philosophiska facultet ingen jemförelse med Upsalas. Sådana personer som Geijer, Grubbe, Atterbom, Fries, Svanberg och ännu några flere sökas förgäfvos hos oss. Också bland de yngre finnas många, som för framtiden lofva ganska mycket; i hvilket hänseende dock väl äfven Lund kan hafva någon anledning till tillfridsställelse. De ser således att man med all förnöjelse kan vistas i Upsala. Jag vill visst icke lemna Lund. Jag har ingen anledning att der vara missnöjd. Tvertom hoppar hjertat i mig då jag tänker på den myckna godhet och välvilja jag der erfarit och har att vänta, på det myckna förträffliga der finnes, på det myckna goda som der kan uträttas, och dessutom på de rika och ljusa skånska fälten och på granskapet med Danmark. Men skulle jag någon gång ändra vistelseort, så flyttade jag till intet ställe heldre än till Upsala. Utan att idealisera måste jag tillstå att jag vet intet ställe, der man bättre kan få alla bättre behof tillfredsställda.

De är här i god erindring hos flera. Med Geijer, Atterbom, Palmblad, Schröder o. fl. har jag samtalat om Dem. De skulle vara mycket välkommen här om en sådan resa för Dem vore möjlig. Men om sommarn och särskildt under nu instundande sommar äro flera af de nämnda och åtskilliga andra borta, Geijer i Stockholm (vid Riksarkivet), Atterbom på landet, Schröder på herrgårdarne, Kræhmers vid ett bad o. s. v. Jag fruktar således, att i år här vore mindre förnöjelse för Dem att vänta än annars. Också Stockholm är om sommarn utdödt. Alla som kunna begifva sig åt landet . . .

Grönby d. 31/s 1839. Sedan jag nu kastat af mig en del af de bördor, som under sommarn verkligen tryckt mig, kan jag med något lättare sinne säga Dem några ord. Bibliotheket är inflyttadt i sin nya local. Jag kan visst icke säga, att allt är gjordt hvad som i år bör göras och skall göras; men böckerna äro åtminstone under tak, och vi kunna nu så småningom och i all ro arbeta med det återstående. Jag har ock fått skrifvet en del af det som låg på mig och är i detta hänseendet fri. Om ett par veckor utkommer ett häfte af Quartalskriften, som innehåller en tractat om folkundervisning och hvarjehanda annat, som ock intresserar Dem, hvarföre det ock skall blifva Dem öfversändt. Jag har tagit bladet från mun och sagt

hvad jag trott borde sägas till hämmande af all den reformatoriska galenskap, som våra liberala vilja sätta i verket, och för hvilken utan all fråga mycket kommer att försökas vid nästa riksdag. Sedan denna uppsats var färdig fick jag en i nästan samma ämne af Tegnér. Den utgör egentligen ett utlåtande till kungen angående folkskolorne, men här skrifven nästan som enskilt mening med all mannens quickhet och ostyrighet. Genom det att jag fick denna godbit, slapp jag att sjelf fylla häftet och har sålunda litet förr än jag annars kunnat gjort mig ledig.

Tegnér kom i förra veckan till Lund, var der ett par dagar och reste sedan till Kinbergs ¹⁾ i Grönby, dit jag följde honom och der jag skrifver dessa rader. Jag har der med honom tillbragt ett par angenäma dagar och sade honom i går farväl. Han reste tillbaka till Vexjö. Hans helsa är god och han är botad för det vanvett, som i fjor tagit honom i besittning. Den gamle Tegnér är han dock icke. Alderdomen har på honom lagt sin mäktiga hand och den är mot honom så mycket grymmare, som han aldrig gjort något för att mot densamma freda sig med ungdomen. Jag vet ingen, som af den senare haft mera än Tegnér och som ogudaktigare dermed hushållat än han. Ännu har han väl åtskilligt deraf i behåll, men det bästa är borta — hvilket icke ens hos gubben *behöfver* vara borta — och i stället har dess motsats i massa infunnit sig och gifver anledning till sorgliga betraktelser. Sedan han nu rest är här tyst och stilla, och jag har en fredlig stund, hvilken jag använder för att säga Dem några ord. Jag gör detta så mycket heldre, som jag äfven på annat sätt sysselsätter mig med Dem. Min lectur på landet är nemligen den Historiska Tidskrift. Jag har deri väl icke kommit långt, men dock så långt att jag kan tacka Dem derföre. Deras inledande afhandling har jag läst med mycken förnöjelse. Stycken deraf uppläste jag för Tegnér, som syntes godt derom . . .

Lund november 1839. Det är som vore vi döda för hvarandra, och felet är utan all fråga mitt. Men hade De sett mina förhållanden under de sist förflutna månaderna, så skulle De ursäkta mig utan att jag bad Dem derom. En del bekymmer för Billbergska familjen ²⁾, hvilken jag vant mig att anse som

¹⁾ Tegnérns äldste son Christoffer (* 1807 † 1885) kyrkoherde i Kells-torp, var 1839 förlofvad med Emma Kinberg, dotter af prosten Johan Henrik Kinberg i Grönby.

²⁾ Reuterdaahl hade i Lund sitt hem hos enkefru Cajsa Maria Billing († 1867), hvilken han betraktade såsom sin andra mor. Han hade ursprungligen kommit i huset såsom sönernas informator.

min egen, och hvilken snart intet annat stöd äger än mig, vill jag knapt nämna, ehuru de mer än mycket upptagit mig. Jag ser att det gagnar till intet att sjelf vara utan familj. Åtminstone vinner man ej den sinnesfrid och bekymmerslöshet, som synes mera böra tillhöra en isolerad individ, än en familjfader eller familjmedlem. Innan man vet ordet af är man fastvext vid en annan familj och delar dess väl och ve. Dock då man har det förra, må man ock hålla till godo med det senare; jag klagar således icke. — Tungare har ett annat förhållande varit. Den sinnesspänning som alltid föregår en riksdag har denna gång ganska starkt hos oss låtit förnimma sig. Att jag icke på något sätt deltagit i partierna och intrigerna kan De väl i förväg veta. Och dock hafva de hållit mig i agitation. Stiftsvallet gick för sig utan någon synnerlig oro. Thomander och 3 prostar i stiftet — bland dem vår vän Sylvan ¹⁾ i Fosie — blefvo valda. Svårare var det vid universitetet. Parti stod mot parti med hvar sin kandidat i spetsen. Då äntligen det ena partiet såg att det icke kunde segra, hittade det på en egen manöver. Det fann det ställe i grundlagen, till följe af hvilket universitetet skall ställa en representant, tvetydigt, nemligen antingen betydande att u[niversitetet] är förbundet eller att det är blott berättigadt att kalla ett ombud. Det valde den senare tolkningen, och denna slog an, då den öfverensstämde med (en temligen illa beräknad) hushållsaktighet och egennytt. Således decreterar en liten pluralitet af consistorium att universitetet denna gång intet ombud skall sända. Jag vill icke tala om sjelfva beslutets olaglighet och oklokhet; jag vill blott nämna, att dervid visade sig så mycken nedrighet, så mycken oförskämd fräckhet, att dervid det stillaste sinne kunde uppröras. Och då härvid just de personer värst besudlade sig, af hvilka man minst kunnat vänta det, af hvilka någon eller några hittills stått mig aldra närmast, så kan De förstå anledningarna till min sinnesrörelse. Jag har, såsom det ofta går mig, när någon rätt stor oförrätt begås, mindre harmats än sörjt. Jag vet icke hvad jag icke skulle vilja gifva; om jag dermed kunde göra universitetet fritt från de scandaler som under senaste veckor der skett. Ännu är tumultet icke slut. Besvär och skrifveri till kung och canzler, skrifveri i tidningarne, hetsighet och arghet i alla ansigten och alla samtal, likgiltighet för alla högre och ädlare angelägenheter äro vanliga följder af dylika tillställningar och visa sig också hos oss i rikt mått. Och de äro så mycket obehagligare,

¹⁾ Christopher Sylvan (* 1784 † 1860), kyrkoherde i Fosie och Lockarp. Gift med Anna Tegman, en dotter af professor Per Tegman i Lund.

som vi lefva i en småstad, der man icke har någon undflykt för lumpenheten, der den kan följa en hvar man vänder sig och sålunda rent af förstöra all glädje och trefnad. Sannerligen, den borgerliga friheten må hafva ett stort värde, efter den uppväger alla dylika olägenheter.

Om Theol. Quartalskrift är jag nästan ensam; den ger mig således mycket att göra och har äfven i sin mån hindrat mig från hvad som var min skyldighet och mitt nöje. Ett nytt häfte håller på att gå af stapeln; det är icke synnerligen märkvärdigt.

Omsider fick jag från Schröder Upsalahandskriften af ordspråken. Jag har dermed sysselsatt mig på lediga stunder, men icke hunnit långt. Utgifvandet är beslutadt och Gleerup blir som vanligt min förläggare . . .

D. ^{12/1} 1840 . . . Hjärtlig tack för Deras bref och allt det intressanta De deri meddelar. Jag har med temlig uppmärksamhet följt tilldragelserna efter den viktiga förändring som hos Dem inträffat; hvarföre jag är någorlunda bekant med facta. Till allt omdöme är jag deremot oberättigad. Deremot är jag icke oberättigad att önska det goda Danmark allt godt. Må genom förändringen icke för mycket lossna af det gamla goda bestående! Må man icke för mycket söka frälsning och salighet i det nya, i nya institutioner och nya personer. Hos Dem såsom hos oss ligger der mera vikt på stadga och bestämdhet än på den i försök sig uttömmande mobiliteten. I våra dagar är all rädsla för stillastående öfverflödig; rädd kan man väl deremot vara för confusion, för upplösning, för chaos. Älskar man icke detta, så må man göra det motstånd, naturligtvis med förnuft, med billighet, med ärlighet. För mitt eget land ber jag hvar dag till Gud, att det icke för mycket må lemna sig till rof åt förbistringsbegäret. Det är hos oss mycket stort. Det har i synnerhet gripit omkring sig i borgarståndet, och de öfriga stånden äro på långt när icke derifrån fria. Hvad det vill, vet det naturligtvis icke; det vill blott något nytt; det vill blott förstörandet af det gamla. Men när frågan är om *hvilket* nytt som skall efterträda det gamla, om hvilka *former* som skola föredragas och ersätta de bestående, så stå alla handfallna. Öfverhufvud vill man väl helst hafva alldeles inga former; då en hvar form binder, är det bäst att sakna all form. Är icke detta att arbeta för upplösning, för chaos, så vet jag ej hvad det är. Må detta arbete hos Dem såsom hos oss finna sina kraftiga motarbetare . . .

Lund d. 12/3 1840 . . . De ser förmodligen af tidningarne något af våra politiska förhållanden, men de ser icke den gäsning som är tillstädes i alla sinnen. Riksdagen har tagit all uppmärksamhet i anspråk, och den förtjänar i sanning uppmärksamhet, icke just för hvad den är, men för hvad den kan blifva. Det är möjligt att den kan fabricera ett rent af nytt Sverige. Den är helt och hållit i oppositionens händer. »Regeringen är utan all makt», skref för ett par dagar sedan till mig en riksdagsman, som alldeles icke är någon ovän af regeringen. Det svenska statsrådet har redan fått en ny organisation, önskad af alla och dock icke saknande sina betänkligheter. Till dess utförande saknas intet annat än — personer. Af tio som behöfvas finnes — ingen. De gamle vilja och kunna icke fortfara; några nya, i någon mån passabla, äro icke att uppsåra. På en ny representationsordning svarfvas. Det förut på sina fyra fötter någorlunda säkert om icke just så snabbt framlunkande Sverige håller på att blifva en tvåfoting eller kanske en enfoting, en klump, en Wechselvalz, hvaröfver Gud må sig förbarma! Kanske går det dock icke så långt. Inom oppositionen ligga många och kraftiga frön till oenighet, som lätt kunna uppspira och göra oredan än större än den är, om ock de gamla formerna för någon tid blifva oförändrade. Med ett ord: hvad den närmaste framtiden för oss innebär ligger utom all beräkning och kan lika så lätt vara förstörelse och upplösning som uppbygelse och fasthet.

Vår literatur har i de senaste tiderna icke gifvit mycket, om man undantager riksdagspamfletter och den ymniga tidningsmassan. Något som icke saknar all märkvärdighet är en roman af Almquist med titeln: *Det går an*. Den mångsidige, onekligen mycket genialiske författaren vill vara en svensk Gutzkow, vill bilda *ein junges Schweden* och sålunda uppstiga till odödlighet. Hvad *som går an* är att låta äktenskapet falla, hålla fast på den rena, af inga jordiska eller husliga bestyr förnärmade kärleken, och låta denna räcka, så länge den kan, för att sedan ersättas af en annan. Boken har väckt stor indignation, hvilket mycket gläder mig och tyckes mig vara ett godt tecken bland de många dåliga, som hos oss låta sig förnimma. Geijer har gifvit författaren ett duktigt rapp och äfven från mig skall han icke slippa alldeles ostruken. Då han framträder som theologisk och moralisk reformator har jag någon rätt att yttra mig om honom, och mitt yttrande skall i sanning icke blifva complimenter . . .

Lund d. 22/s 1840. Det har i sommar icke gått mig mycket bättre än Dem. Jag har fått litet uträttadt och haft många oroliga dagar. Min Blekings- och Smålandsresa börjades rätt godt; men det ständiga regnandet och utbrottet af Tegnér's sjukdom, till hvilket jag var vittne, gjorde den icke blott icke behaglig utan äfven sorglig. Sedan jag kom hem, hafva dagarne varit upptagna af mångahanda småbestyr, som gifva intet resultat, och af några få bättre angelägenheter. Icke så litet har jag lidit af Tegnér's sjukdom. Utom det sorgliga i sjelfva tilldragelsen har en ifrågasatt plan att jag skulle ledsaga honom på en resa till ett utländskt institut för vanvettiga (Sonnenstein, ett i Schleswig, eller något annat) oroat mig. Ännu är denna tanke icke alldeles uppgifven. Det synes dock, som den icke skulle komma att verkställas. Emedlertid har mitt sinne dermed varit sysselsatt och sålunda ock hindradt från annat och bättre. På detta sätt har jag icke alldeles godt samvete, när jag tänker på det sätt, hvarpå min sommar gått hän. Under sådana förhållanden borde jag egentligen nu blifva hemma och beställa något. Men besöket hos Dem och touren till Roskild och Sorö har för mycket lockande för mig, att jag derifrån skulle kunna afstå. Alltså är det mitt beslut att komma. Dock under vilkor, att Tegnér's sjukdom icke tvingar mig till en annan resa. Jag är skyldig honom för mycket, jag står i för stora förbindelser både till honom och hans familj, att jag skulle kunna undandraga mig att vara honom och familjen till all den nytta som jag kan åstadkomma. Alltså under förutsättning att jag icke för T. tages i anspråk, kommer jag till Dem ungefärligen på den utsatta tiden . . .

Med Tegnér blir det allt sämre. Som De troligen vet är han förd till Stockholm, der ett par goda läkare behandla honom. Sedan skilsmessan från familjen ingenting uträttat, vill man nu låta denna se honom. Biskopinnan Tegnér med son (kyrkoherden) och dotter (enkan) hafva således i dessa dagar begifvit sig på väg till Sthm. I morgon afton komma de dit. Då fattas beslut för framtiden. Då han icke synes kunna cureras i Sthm, vilja läkarne att ännu ett försök skall göras vid ett utländskt institut. Det är troligt, att biskopinnan sjelf följer honom dit. I annat fall måste jag gripa mig an. Förr än i dag åtta dagar, kanske icke förr än d. 1 aug. kan jag derom hafva besked. Det låter dock som skulle jag icke behöfvas. Sjelf önskar jag naturligtvis detta af allt mitt hjerta, ehuru vilig jag är att vara de beklagansvärda till någon nytta . . .

Lund d. 25/9 1840 . . . Jag säger Dem hjertligt tack för de kära och behagliga dagar jag tillbragte med och hos Dem.

Att jag någon gång var Deras »Störenfried», har De ju redan ursäktat? Det är så stäldt i denna världen att de närmaste ömsom skola störa och ömsom åstadkomma fred för hvarandra. Jag är stundom glad, när min fred blir förstörd: jag tänker då, att jag för framtiden har något att quitta med. Hos Dem står jag för det närvarande i stor skuld . . .

Tegnér's tillstånd är detsamma. Man har nu beslutat att föra honom till Schleswig; med ångfartyget Sverige kommer han nästa sön- eller måndag till Köpenhamn och går derifrån med annat ångfartyg till Kiel. Man är angelägen att jag skall vara bredvid honom i Köpenhamn. Så svårt detta är mig, så kan jag dock icke undandraga mig. Möjligtvis kan jag vara honom till någon nytta; dessutom vill jag väl än en gång se honom. Men svårigen kan jag mera än helt kort vara hos honom. Om torsdag (d. 1 oct.) börjas våra föreläsningar, hvilka jag ej kan försumma. Om måndag går jag således väl öfver med ångfartyget Malmö och tillbaka antingen samma dag eller så fort jag kan få lägenhet. Jag ser Dem då åtminstone på en kort stund. Mitt ärende är sådant att om jag behöver nattquarter, jag måste söka mig sådant i närheten af Tegnér's. Naturligtvis vill man i Köpenhamn höra någon läkare. Var, när jag träffar Dem, beredd på att gifva mig ett råd, till hvilken man helst skall vända sig. Jag fruktar att de som följa Tegnér till Köpenhamn icke mycket känna förhållandena derstädes . . .

Lund d. $31/12$ 1840 . . . Ånyo göres hos oss ett försök med en svensk literaturtidning ¹⁾, och denna gång i Lund. Prospec-ten har De troligen redan sett. Gleerup, som är förläggare, lär hafva skickat den till Deichmann. Om framgången har jag ingen stor tanka. Vi äro för få, för litet samhälliga och för litet förståndiga. Då mitt biträde gjordes till ett vilkor för försökets anställande, kunde jag icke vägra det. Första numret går ut d. 2 jan. och sedan ett hvar lördag. I tidningen kan jag icke rätt mycket deltaga, men skall väl lemna något bidrag. Deremot beger jag Quartalskriften. Den öfvertages af två unga raska theologer (Melin och Bring), som säkert komma att draga lasset mycket bättre än jag (Thomander har icke på lång tid dervid lagt ett finger). Hvad theologiska småsaker jag kan på lediga stunder åstadkomma stå dem gerna till tjänst, men hela redactionsbestyret kan jag ej längre bära.

¹⁾ Studier, kritiker och notiser, utg. 1841—1845. — Reuterdahl var en af tidskriftens flitigare medarbetare.

Vår vetenskapliga litteratur har under den senare tiden ingenting gifvit, den poetiska deremot något. Det bästa är väl en poetisk kalender från Upsala, Linnæa borealis, utg. af 2 unga candidater Malmström och Bergman. Utgifvarnes stycken äro icke blott de bästa, utan äfven utmärkt goda. Malmström lofvar ganska mycket. Må han och hans sällskap hålla något! Vi hafva ett stort öfverflöd på tistel och törne; må också någon blomma af bättre art kunna utveckla sig. En sådan bröts för hastigt. Prof. Törneros i Upsala, en utmärkt philolog och belletrist, dödde, som de kanske erindrar Dem, för ett par år sedan. Första delen af hans »Bref och dagboksanteckningar» har i dessa veckor utkommit. Den innehåller herrliga saker, kanske något diffusa, liksom något mera än godt är tingerade af reflexion och filosofi, men i det hela utmärkt sköna. Något mera märkligt om vår litteratur har jag ej att förtälja Dem.

Vår politik är den gamla. Riksdagen fortgår på sitt tumultuariska, revolutionära sätt. De två lägre stånden utgöra alltjemt en compact opposition, underhållen af och sjelf underhållande de liberala bladen. Prestståndet är det enda med vett och vilja förnuftiga; adelns pluralitet röstar väl i allmänhet med regeringen, men icke af öfvertygelse, utan till följe af bearbetning, intrig o. d. Efter vår grundlag skall, då två stånd stanna mot två, ett så kalladt förstärkt utskott afgöra frågorna. I alla hufvudfrågor sker afgörandet på detta sätt; hvilket redan är sorgligt nog. Men ännu sorgligare är, att regeringens motståndare i alla förstärkta utskott segra och måste segra. Borgare och bönder hafva knapt andra än oppositionsmän att i utskotten insätta, och om de hade andra, så begagnade de dem naturligtvis icke. Från adel och prester, i synnerhet från den förra, inslinker en eller annan rabulist. Sålunda är pluraliteten alltid i förväg gifven. Nyligen har förstärkt constitutionsutskott bortvoterat de fyra stånden och decreterat allmänna val. Något när på samma gång röstade det bort ordet *allena* i den paragraph af vår grundlag, som säger, att konungen skall *allena* styra riket. Statsutskott, också förstärkt, har nekat det nödortliga lifsuppehållet åt flera embetsmän, som länge tjent, men som numera icke användas, hufvudsakligen för deras tillgifvenhet mot konungen. Om denna och annan galenskap och om en deri på ett hufvudsakligt sätt verksam person skref till mig för några veckor sedan den gamle hederlige baron Brinkman: »Genom åtskilligt enskilt lidande har denna riksdagsvinter för mig varit ännu obehagligare än den bör och måste vara för hvarje medborgare, som ännu ej blifvit smittad af rabulismens spetälska — ty cholera vore ett för godt namn för vår nu »al-

lena styrande» statsdårskap. Och den skall nu äfven predikas af aposteln Geijer! Quantum mutatus ab illo! Han åtnjuter nu också den hedern att af det segrande partiet betraktas såsom en kyrkofader och som en pelare för det rationellt vanvettiga representationssystemet. Märkligt är ock att han i sina senaste skrifter bestyrker alla sina satser — ur historien. Hade då historiarum professorn ända till sitt 50:de år varit slagen med blindhet? Han och jag (Brinkman) äro lika goda vänner för det; men det gör mig hjertligen ondt att han fått så många *nya* vänner och här och der förlorat så många gamla. För öfrigt kunde öfver allt som nu sker och icke sker ett bibliotek skrivas och en syndaflod gråtas. Olycklige, I yngre, som nödgens upplefva den försämrade upplagan af 1720 års villervalla, hvilken »med *eld-*» och luftmaschin börjat att tryckas hos Aftonbladet et Comp. Jag får snart för Gustaf III berätta, att hans Sverige nu lika så försåtligt mördas, som för 50 år sedan han sjelf.» Jag bör säga Dem, att när jag träffade Brinkman i Sthm, var han halft liberal. Han har blifvit curerad af hvad han på rätt nära håll fått skåda.

Från Tegnér äro underrättelserna någorlunda goda. Han har till och med hemsändt några verser, som upplästes på Svenska academiens högtidsdag d. 20 dec. Han hade skrifvit dem på vägen mellan Sthm och Kphmn, och de voro de samma, hvilka jag såg på sistnämnda ställe. Troligen hafva de af hans vänner blifvit något upphjelppte. Sådane de voro, då jag såg dem, kunde de ej uppläsas. Det är emedlertid säkert att han förbättras. Förr än till våren lär han dock ej hemkomma...

Ausås d. 30/9 1841. Mot all min förmodan har jag af händelsen blifvit förd till Ausås. Embetsförrättningar hafva fört biskop Faxe hit till orten och jag, som nästan mot min vilja gjort honom sällskap, har förmått honom att på en ledig dag besöka Westerströms. Medan begge de gamle herrarne språka om stifts- och prestsaker och prostinnan sträfvar i sitt kök och sin spiskammare, begagnar jag en ledig stund för att från ett ställe, som för oss bägge är kärt, säga Dem några ord...

De sista veckorna af mitt vistande i Lund voro mig angenämare än jag väntat. Jag tror jag sade Dem, att jag fruktade ett förordnande att offentligen föreläsa dogmatik. Jag slapp det; man hade förbarmade med mig och gaf det åt en annan. Således har jag fått sysselsätta mig med sådant som var mig kärare, nemligen med kyrkhistorien och annat dermed besläktadt. Emellanåt har jag läst Nordström, Sv. Samhällsförfattn:s historia... Något annat som sysselsatt mig under denna tid, är

afskrifvandet af ett gammalt document, som Hildebrand skickat mig från Stockholm. Det är en nyss funnen förteckning på böcker, som en magister Bero, canonicus ecclesiae cathedralis Scarensis, skänkt till domkyrkan i Skara år 1475 . . .

Jag spisade i går middag på Wegehholm hos Ehrenborg ¹⁾. Der är glädje opp i tak. De vet, att Ehrenborg har haft mycket brydsamma affärer och ofta varit i förlägenhet, ändock för temligen små summor. Han har nu fått hjälp. På auctioner har han försålt betydliga delar af sin stora egendom, och derföre blifvit så väl betalt, att han blifver skuldfri och har 60—70,000 rd:r i behåll, hvarförutan han behåller hufvudgården Wegehholm med omkring 4,000 tunnlands jordrymd. Sådane äro egendomarne Skåne! Bland köparne är en dansk klockare (Schouu, från Harlöse i närheten af Fredriksborg). Sådane äro klockarne i Danmark! Öfverhufvud är här i Skåne en egendomshandel, hvars make i liflighet man ej känner. Hvar vecka uppgöres en ny betydlig handel. Priserna äro i allmänhet höga; dock säga de fremmande, som komma hit och köpa, att de äro högre utomlands. Åtskilliga tyskar hafva hittills slagit sig ned hos oss; nu börja ock danskarne. De äro välkomna! När vi icke sjelfve förstå att bruka vår jord, så är det godt, att vi få läromästare. Emedlertid ser det ut, som om en crisis i vårt agricultursystem vore inne. Och en crisis i detta står väl icke ensam. Hvert det med många ting vill taga vägen kan väl ingen ännu beräkna.

Och nu farväl för i dag, käre vän! Jag har blott helsingar att tillägga. I Ausås är sig fullkomligen likt. Prosten glad och förständig, prostinnan god och öfverflödig. Ett drag i hast. Biskopen bad i går aftons om en portion gröt. Om en half timme kom prostinnan med tre slags gröt, för att icke förfela rätta sorten. Charlotte ²⁾ är rask och söt som alltid; 2:ne af hennes systrar mycket sjuka och sorgligt sjuka, nemligen af en kramp, som icke vill aftaga . . .

Lund d. ²/₈ 1842 . . . Så godt det nu är, att De åter är i Deras hem, hvilket jag dagligen åtminstone kan ögna, så beklagar jag dock, att De icke fick se mera af det öfra Sverige. Förlusten af Gottland betyder väl icke så mycket. Folket skall vara af bränvin temligen förderfvadt och af dumma inrättningar temligen moderniseradt, och således icke lemna någon god syn åt

¹⁾ Presidenten i Skånska hofrätten, friherre C. W. M. Ehrenborgh (* 1786 † 1844).

²⁾ Charlotta Maria Westerström, prosten W:s äldsta dotter, sedermera gift med stadskommistern V. Humbla i Lund.

en resande, som ej kan kvarstanna någon längre tid och i landets inre uppsöka en mera genuin Gottlandsart. Men att De förlorat Mälaren, Östgötacanalen, Linköping, Wreta, Wadstena, Wettern, deröfver sörjer jag riktigt. Detta får De icke så lätt tillbaka. Nu, det är godt, att De fått återse Sveriges hufvudpunkter, Stockholm och Upsala. I Deras omdömen om dessa instämmer jag helt och hållet, liksom i Deras omdömen om ett par personer. Atterbom är för mig, oaktadt alla hans små svagheter, en utomordentligt kär person. Och hans fru sedan! Någon af hans vänner (fru Silfverstolpe, som De kanske lärde att känna) frågade mig en gång, hvilken af alla De herrliga gåfvor, som Atterbom af Gud fått emottaga, jag ansåg för den förnämsta, och svarade sjelf, att det var hans fru. Jag instämde helt och hållet i detta svar, och det gläder mig nu att också se Dem vara förnöjd med fru Atterbom. Må det gå de ädla människorna väl! Må de icke lida för mycket af denna verdens trångmål! Atterbom sjelf har icke mycken kraft att bekämpa dessa. Så mycket mera väntar jag af hans fru. Ännu om andra personer, som De lärt känna, kunde jag med Dem vilja orda; men vi må uppskjuta det tills vi träffas. I slutet af augusti måste jag vara här för brölloppet i biskopshuset (eller rättare för Mina Kinbergs ¹⁾ bröllop, hvilket kommer att hållas hos föräldrarne). September behöfver jag för mina nya föreläsningar, hvilka skola börjas d. 1:e oktober. Alltså återstår blott midten af augusti . . .

Lund d. 13/s 1842 . . . Jag tackar Dem för de visserligen något tröttande, men dock på det hela behagliga dagar, som jag sist hos Dem tillbragte. Tillgif, att jag först nu, mer än 3 veckor efter min hemkomst, låter höra ifrån mig. Några småresor och en mängd fremmande här hafva icke lemnat mig ro eller rast. För omkring 14 dagar sedan fick jag ett budskap att Tegnér var i Skåne, att han icke kom till Lund, att han nödvändigt ville se mig, att jag behöfdes för att förmå honom till någon stillhet och ordning. Jag måste alltså lemna allt hvad jag hade i händerna och begifva mig till honom. Jag tillbragte der hela den föregående veckan och återkom först för ett par dagar sedan. Jag hade väl den glädjen att med min resa uträtta något godt; mannen var, på det hela taget, medgörlig och förståndig och lät genom lämpligt tal afstyra sig från några äfventyrliga utflygter. Men genom denna resa kom jag sjelf i den fullkomligaste oordning med mina angelägenheter. De vet att

¹⁾ Mina Kinberg, dotter af prosten K. i Grönby och g. m. prosten Jacob Pettersson i Ö. Vemmenhög d. 25/s 1842.

jag under nästa academiska år (från d. 1:e octob.) skall förestå de dogmatiska föreläsningar. Jag har aldrig förr föreläst dogmatik. Jag har intet gammalt att använda. Ämnets vigt är för mig klar. Jag bör säga de unga männen, som skola gå ut i församlingen, något som kan vara dem till nytta under hela deras embetsverksamhet. Detta låter sig icke extemporera. Jag behöfver rätt väl några veckors besinning för att någorlunda komma till rätta med mitt åliggande. Jag kan icke, jag bör icke taga detta flyktigt och lättsinnigt. Således måste jag afstå från glädjen att i september vara tillsammans med Dem . . .

Lund d. 4/4 1843 . . . Omsider är jag färdig med en ny del af min kyrkhistoria. Det är med stor glädje som jag härmed sänder Dem ett exemplar. Må det ock vara Dem till någon glädje. Deras fru har ett exemplar af den första delen på sin hylla. Hon är visst så god och äfven mottager ett af fortsättningen. Ursäktat godhetsfullt att jag bilägger en liten packa till b. Mynster och en d:o till c. r:d Engelstofft. Det dröjer väl icke för länge, innan De har den godheten att utsända det sålunda bifogade.

Min vinter har i det hela varit god. Den har åtminstone gått fort. Temligen frisk och munter har jag också varit och fått uträttat ett och annat, så att jag har all orsak att tacka Gud. Utom correctur af kyrkhistorien och utarbetandet af Bihaget, samt hvarjehanda småting, som De vet aldrig felas mig, har dogmatiken upptagit mig. Nu lider det till slutet dermed; åtminstone är det mesta skrifvet. Innan vi hafva april bakom oss, skall jag väl vara färdig. Det var icke med mycken lust som jag gick till detta arbete. Jag förstod mycket väl att extemporerade föreläsningar öfver dogmatik icke dugde och jag såg ingen möjlighet att skrifva allt. Möjligheten har dock kommit och jag är glad deröfver. Af arbetet har jag lärt åtskilligt och jag har äfven haft en del uppmärksamma åhörare, som säga sig hafva lärt något. Det skall dock blifva godt att från detta arbete få någon hvila och få se på något annat. Från historisk literatur är jag under de sista månaderna nästan alldeles bortkommen och ännu mer från all annan; när våren kommer, skall jag väl åter få röra mig något friare.

I Sverige har under vintern nästan intet händt, och det är godt, är jag färdig att säga. Det synes mig godt att sinnena få hvila sig, att oron får lägga sig, att ingenting händer som kan uppreta passionerna och gifva anledning till larm och oreda. Kungens jubileum var vackert och visade en god sinnesstämning hos folket: denna tyckes fortfara. De i conseillen sist

inkallade männen, Gyllenhaal och Heurlin, hafva stor duglighet, och bättre vore icke att erhålla. Bladens skrik emot dem börjar att tystna. Kanske kunna vi lefva den dag då liberalismens feberparoxysm är öfvervunnen. I aftagande tyckes den vara.

I Lund äro icke heller några förändringar att omtala. Vi sträfva — smått. Deras vänner äro raska. Med våren upplifvas Brunii byggnadsverksamhet. Under den tillstundande sommaren lär han få hvarjehanda att beställa. Faxe är sig temligen lik, börjar dock åldras. Biskopinnan är mycket svag och öfverlefter knapt våren.

Från Tegnér äro underrättelserna temligen goda. Han är svag till kroppen, men redig till sinnet; skall om några veckor hålla ett tal i anledning af Wexiö gymnasii jubileum...

Lund d. 9/5 1843... Att i Danmark införa svenskt språk och i Sverige danskt såsom ämnen för skolundervisningen är ju full galenskap. Jag ser intet, hvori det kan vara till nytta, men mycket, hvori det kan skada. »Ne quid nimis», sade de gamle. »Semper nimis», heter det hos oss. Jag är kanske så god svensk som någon; men svenska i en dansk skola är mig lika så okärt som danska skulle vara mig i en svensk, oakadt jag hjertligen både älskar och ärar Danmark. Med dylika dumbheter har det dock väl snart en öfvergång...

Lund d. 4/3 1844. Efter en lång, lång väntan var det mig mycket kärt att från Dem emottaga ett bref, och i synnerhet ett så varmt, så vänskapsfullt, så innehållsrikt som Deras sista af d. 5 febr. I glädjen däröfver föresatte jag mig att svara, om icke genast, åtminstone snart. Med detta snart har det gått som det ofta går med våra snart. De utsträckas och utsträckas tills de blifva en eller [flera] månad[er] gamla. Med simpla affärsbref går det temligen lätt. Man afgör saken i 10 eller 12 rader och dermed får det vara färdigt. När man deremot skrifver till en vän behöfver man ett slags stämning. Man kan icke begagna hvilken ledig stund som helst; man väntar och väntar tills sinnet vill blifva någorlunda lätt och klart, och så går tiden och sinnet förblifver lika tungt och omtöcknad som det nästan alltid är hos oss arma nordboar. De har häri orsaken dels till mitt långsamma skrifveri, dels till mycket annat som De hos mig har erfarit. Vän får hafva öfverseende med vännen.

Tack för hvad De säger mig om Dem själf, om Deras fysiska och psykiska tillstånd. Att det förra icke är fullt godt, gör mig mycket ondt. Nu är dock våren i antågande och

dermed skall det väl blifva bättre. Vi hafva åtminstone kämpat igenom den bistraste tiden och mörkret, som är min värsta fiende, börjar att förlora sitt herradöme. Ännu har jag väl icke haft den fröjden att någon morgon slippa att tända opp ljus; men den kommer snart. För aftnarne är jag mindre rädd. Ett par timmar behöfver jag sladdra bort; snart derpå kommer the; och icke långt derefter — sofver jag. Dertill börjar en annan förnöjelse att infinna sig. Att få se den smälta snön i strömmar eller åtminstone i bäckar löpa fram genom rännstenarne har för mig ett stort behag. Det bevisar, att jorden återfått sin värme och kan göra sig af med det kalla omhöljet. De erindrar Dem kanske, att Lund ligger på en sluttning, som sträcker sig från norr till söder. Således kommer en stor del af den snö som samlat sig i och utanför stadens norra delar att som vatten passera genom den medlersta och södra delen der jag bor. Just i dessa dagar är denna passage öppnad, och jag fägnar mig deråt såsom åt ett vårtecken. Jag tänker att också De har Deras vårtecken. Må de vara goda! Må de bebåda Dem helsa och munterhet! Och må hvad de bebåda i rikt mått uppfyllas.

Hvad De berättar mig om brevet från vår gamle kung intresserar mig på det högsta. Det är utan tvifvel hans sista eller ett af hans sista bref. Underrättelserna blifva allt mer och mer sorgliga. Af Heurlin vet jag, att allt hopp är ute. Det är mycket tvifvelaktigt, om han ännu i denne stunden lefver. Läkarne här äro mycket ovissa, om han blifvit riktigt behandlad. Att den raske, kärnfriske gubben skulle angripas af en så våldsam samt förstörande kallbrand, som den der nu gör slut på hans lif, var ingen anledning att förmoda. Deremot kunde väl en sådan kallbrand få sin orsak i de bloduttömningar man använde mot congestionen åt hufvudet, genom hvilka den gamle mannens krafter skulle förstöras och digestionen afbrytas. Tänk om man — naturligtvis i bästa välmening — förkortat hans dagar just derigenom, att man icke höll det löfte, som han i sina friska dagar affordrat sina läkare och som desse gifvit honom, att aldrig på honom öppna ådern. Minerva, tydligen ledd af någon läkare i Sthm, ser saken på detta sätt och är mycket obarmhertig mot de kungliga läkarne. — Att dödsbudet oförtöfvadt kommer, taga vi för afgjort. Det skall göra stor verkan, ehuru väntadt det är. Så mycket här skrikes och larmas, äro svenskarne dock i grunden konungsligt sinnade. Och jag är viss på att af tusen skall knapt en utan vemod förnimma den glänsande stjernans nedgång. Glänsande var hon utan tvifvel och ur historien skall dess glans icke så hastigt försvinna.

Må den stjernan som uppgår göra detta i en god stund! Alla hoppas, alla önska, alla bedja för det bästa; men alla äro icke fria från farhågor. Ett prognosticon är ännu omöjligt.

D. 9:e febr. nämdes jag till professor, naturligtvis af kronprinsen-regenten. Om ett par veckor skall jag göra mitt inträde. Jag har i dessa dagar skrifvit min inträdesföreläsning: Om den närvarande tidens förhållande till christendom och christendomens vetenskap, theologien. Jag trycker den kanske, sedan den blifvit hållen, ehuru den är en obetydlighet. Biblioteket behåller jag tills vidare, ehuru jag verkligen icke räcker till för hvad der är att göra och således starkt tänker på att retirera. Mina inkomster hädanefter blifva något när desamma som de hittills varit. Och hvad som är det bästa: när jag icke duger längre att arbeta, så behåller jag alla inkomsterna som pension. Jag behöfver således icke längre qvarstå bland universitetets personal än jag der kan göra någon nytta...

I Lund är sig allt någorlunda likt. Vår gamle gode biskop är något sjuklig, men ännu Gudskelof utan fara. Deras öfriga vänner må väl. Med mången talar jag då och då ett ord om vår ärade älskade Molbech. Gud signe Dem, käre vän...

Lund d. 30/4 1844 . . . De sist förflutna månaderna hafva för Sverige, som De vet, varit händelserika. Den gamle konungens död har begynt hvarjehanda förändringar. Förhoppningar hafva vaknat, som måste hålla sig stilla, så länge Carl Johan lefde. Sympatier och antipatier visa sig, hvilka förut måste hålla sig fördolda. Reformernas tid skall äntligen nu vara börjad. Blott få hafva vid den någon betänklighet. Det vida största antalet ser med hänryckning in i framtiden och vill utspeja alla dess herrligheter. »Men framtiden», skref till mig för ett par veckor sedan en man i Stockholm, hvilken haft en betydlig del i den senast förflutna tiden, »framtiden håller sig tillsluten, och deri gör den rätt» . . . I afseende på riksdagsmannavalen är redan någon verksamhet börjad. Också jag påtänkes. Jag är alldeles passiv och låter hvad som helst ske. Gör jag afseende på min enskilda trefnad, så måste jag önska att icke blifva vald. Ett deltagande i riksdagen är förenadt med de största obehagligheter, förhindrar all literär verksamhet och borttager ett år af lefnaden. Det kan äfven för alltid borttaga helsa och krafter. Men å en annan sida har jag väl knapt rättighet att draga mig tillbaka, i fall — såsom jag nästan tror — ett förtroende af detta slag skulle tillbjudas mig. Det blifver mig kanske möjligt att genom ett fridsamt men dock bestämdt och kraftigt ord förhindra några af de galenskap, som utan allt tvifvel åsyftas.

Kanske äro mina farhågor för stora; kanske tänker jag ock orätt om *min* förmåga att uträtta något godt. Men det förekommer mig, som skulle jag icke kunna äga ett riktigt godt samvete, om jag nekade att emottaga det för mig ingalunda kära uppdraget. Det är mycket sannolikt, att det lemnas mig. I sådant fall är det naturligtvis slut med alla mina beräkningar för sommarn.

I anledning af konungens död lär en förändring i Lund inträffa, som man icke kan omtala utan bedröfvelse. De vet, att man länge bråkade med författandet af en ny svensk lag. Ett förslag är uppgjort, som alla förnuftigare anse för cassabelt. Det revideras af en ny comité. I denna sitta obetydligheter. Kanske hade den gamle konungen af klokhet ditsatt sådana. Det var rätta sättet att låta alltsamman gå i vatten. Den nye konungen, som, *proh dolor!* säges hafva benägenhet för ny lag, har reorganiserat comitén och deri insatt det nya förslaget hufvudförfattare, expeditionsssecreteraren Richert, och tvenne professorer af de juridiska faculteterna, Bergfalk i Upsala och Schlyter i Lund. Bergfalk unnar jag att vara der. Han må gerna arbeta med det omöjliga; men att draga Schlyter bort från ett arbete, hvori han nu förvärfvat sig ett mästerskap och för hvilket han är i full fart, men deremot sätta honom till ett, som svårligen kan blifva annat än ett narrverk, och hvilket Schlyter sjelf icke är bevågen, det är något som man inför historien skall få svårt att försvara. Dock, hvad fråga de höge efter historia? Både den och vetenskap och literatur få hjälpa sig så godt de kunna, endast deras fantasier, hvilka man för öfrigt rätt ofta måste medgifva vara välmenande, blifva tillfredsställda.

Bland Lunds professorer har döden gjort några skördar. Liljewalch, Hellstenius och Ahlman äro borta. De tvenne senare, båda theologer, dödde nästan på samma ögonblick. Alla tre voro redliga, froma, i hög grad aktningsvärda män. I vetenskapligt hänseende var väl Ahlman den betydligaste. De vet, att jag i lifvet stod honom mycket nära. Jag stod också bredvid honom i hans död. Denna har nu gifvit mig åtskilliga bestyr. Hans theologiska böcker äro skänkta till univ.-bibliotheket; likaledes hälften af hans öfriga qvarlåtenskap, dock så att ett fattigt fruntimmer, som förestått hans hus i många år och vårdat honom under flera sjukdomar, skall åtnjuta räntan, så länge hon lever . . .

Lund d. 12/5 1844 . . . Vår sorghögtid var sitt stora föremål icke ovärdig. Brunii Epicedium tog sig bättre ut än jag nästan

trott. Hans latinska poesi smakar mig bättre än förut. Jag sade hvarjehanda, som låg mig på hjertat, och det fann någon anklang. Melin, en theologisk docent, som De knapt känner, hade en del vackra ting att bjuda, ehuru de icke voro riktigt sammanbundna. Han slog dock på en sträng, som alltid hos oss verkar. Han talte om Carl den 12:te, och vann dermed gehör. Dessutom rätt vackra svenska vers af Tollin och latinska d:o af prof. Ek, en ung man, hvars bekantskap skall intressera Dem. Han är Lindfors' efterträdare. Jag tänker att snart kunna skicka Dem alla dessa funebria. Mitt tal har jag måhända redan färdigt, när jag kommer till Dem. Med tryckningen af det hela går det måhända långsammare.

Ännu är det tyst med riksdagen liksom med allt annat. I Stockholm höres ingen politik. »Der är tyst, som i grafven», skrifver någon i dessa dagar derifrån. »Slottsmurarne hafva upphört att vara genomskinliga. Tidningarne veta intet». Sådant är ett godt tecken för k. Oscars regering. Må det fortfara! . . .

Stockholm d. 13/8 1844 . . . Ett ord politik skall väl dock sägas, efter jag på visst sätt är en politisk person. Sakerna här äro både sämre och bättre än jag föreställt mig dem. Borgare och bönder, som dock skulle vara landets saft och kraft, äro sämre än man kan tro. De äro fattade af ett verkligt raseri. Jag vill icke nämna deras förbittring mot adel och prester: om den hade jag förut kunskap. Men de äro otillgänglige för hvarje förnuftigt ord. Och dertill hafva de så rotat sig tillsammans, att dit den ene vill, dit rusa ock alla de öfriga. Lyckas man att få tala med en eller ett par enskiit bland dem, så kan man väcka en ringa besinning hos dem; men snart ångra de denna och följa med vildhet hopen. Något dylikt har jag icke kunnat föreställa mig, och i detsamma instämna nästan alla sansade bland mina bekanta. Hvad desse ursinnige vilja är en total förändring af det gamla Sverige. Det är icke blott författning, det är äfven förvaltning, beskattningssystem, financer, läroverk, med ett ord *allt* som de vilja reorganisera. Jag skulle icke mycket säga om det vore en insigtsfull och kraftig monark eller minister, som företoge sig Herculesarbetet, ehuru en sådan lätt kunde vara eller blifva en Struensee, men att folk, som, så sant jag lefver, icke mera känner till Sveriges samhälls- och naturförhållanden än de känna Portugals eller Spaniens, vilja sätta sig i spetsen för reformerna, det är dock för vildt. Och när detta nu har inträffat, så har man intet annat att göra än försöka ett starkt och bestämdt motstånd. Och att ett sådant möter galenskapen, det är hvad som fröjdar mig, det är det

bättre, som nästan mot min förmodan mött mig. Motståndet är ganska kraftigt. Sveriges adel har ännu verkliga män, och på riddarhuset hafva dessa en bestämd öfvervigt. Det är så mycket mera märkvärdigt, jag kan gerna säga berömligt, som de icke understödjas af regeringen. Denna är »neutral». Den vill hvarken till höger eller till venster. Skall man säga att den har benägenhet för endera sidan, så är det för movemementet. Det oakadt är ridderskapets pluralitet starkt konservatif. Utomordentligt stora talenter har kanske icke riddarhuset, men deremot män, som för sin energi och sin character äro högst respectabla, Hartmansdorff, bröderna Palmstjerna, Rääf, Lefrén m. fl. Med dessa hålla presterna troget samman, och äfven de hafva män som förtjena att nämnas, biskop Holmström, biskop Hallström, prosten Stenhammar. Vi hafva redan i förbund med adeln tillkämpat oss ett par viktiga segrar. Ett sådant krigstillstånd är emedlertid både obehagligt och sorgligt. Utgången kan ingen dödlig beräkna. Det gamla ordet, att »vi lefva på en vulcan», gäller efter all min öfvertygelse om Sverige. Om vi skola slippa ett utbrott, om eldmassorna låta afleda sig på underjordiska vägar och utan våldsamma skakningar i de nu bestående formerna, det vet allena Han, som vet allt. Menniskor kunna här intet säga. Jag bäfvar ofta, men är dock i det hela taget munter och går med förtröstan den väg, som, *efter mitt omdöme*, för det närvarande är den enda rätta.

Hos kungen har jag varit en gång, och en gång hos båda de äldste prinsarne. Öfverallt vänlighet, simplicitet och en iögonfallande godhet och välvilja. Jag kan icke säga Dem huru väl allt behagade mig hos prinsarne. Det var som hade jag varit hos ett par flitiga, uppmärksamma, lefnadsfriska studenter. Intet tecken till furstelig höghet, om man ej vill se en sådan i de resliga, ädla gestalterne. De gåfvo mig handslag så kraftiga som en dalkarls. Och ser jag rätt på prins Carl, så blifver han i en framtid ingalunda »neutral». Han tyckes både veta och vilja något . . .

Stockholm d. 18/10 1844 . . . Spänningen mellan de fyra stånden är långtifrån försvunnen, om den också icke är så stark som den vid början af riksdagen visade sig. Adeln iakttager en mycket respectabel position. Och just på det den skulle visa, att den har intet mot konungens person, men icke heller tänker att eftergifva sitt eget bestånd, gjorde den för konungen och hela hofvet, med hämtad anledning af kröningen, en fest, hvars like i elegans man aldrig förr sett, och uttryckte därigenom rätt tydligt: »vi buga oss djupt för konungen och hela hans hus,

men vi hafva icke upphört och vi ämna ej upphöra att vara till som adel, som Sveriges första stånd. Vi hafva ännu både rikedom och vett och finhet i seder nog för att försvara vår gamla plats». Jag var inviterad till denna fest, liksom till den konungen sjelf ett par veckor förut gaf på rikssalen, och kan säga att den förra i intet hänseende gaf efter för den senare, men väl i mångt hänseende öfverträffade denna. Konungen syntes ock förstå adelns mening; han var klädd i det regementets uniform, i hvilket ännu aldrig någon annan än en adelig varit officer. — Presterna förstå efter min öfvertygelse icke riktigt sin position. I stället att sluta sig till adeln och med denna bilda en aristocrati, som kraftigt kan motväga allt pöbelvälde, vackla de fram och åter, närma sig i dag den ena, i morgon den andra sidan, och göra mera afseende på de små enskilda, än på de stora allmänna intressena. På detta sätt förlora de i betydelse. Borgare och bönder behålla sin gamla character. Individier bland dem äro förträfflige: såsom corporationer låta de sig beherrskas af råhet, egennyttia, jag kan väl säga oförskämndhet. Att i dessa se de naturliga vännerna till konung och konungamakt, är väl helt eller halft vanvett, och skall väl förr eller senare upphöra.

Literatur, konst, theater hafva nästan försvunnit. Allt är politik. Bland de kungliga propositionerna till ständerna är en om ett riksmuseum. Det är ämnadt att emottaga alla våra ofentliga konstsamlingar och dessutom kungl. biblioteket, myntsamlingarne, de archeologiska samlingarne o. d. Man vill lägga det i fonden af Carl d. 13:s torg. Kostnaden är beräknad till 500,000 rd b:o. Det är visst mycket; men genom någon ansträngning kan mycket göras. Vi behöfva nationela företag. Vi behöfva något som samlar sinnena. Vi förlora oss i småsaker, i elände, och blifver på detta sätt med hvar dag allt mer och mer eländiga. Detta vill man dock ej erkänna. Förslaget möter ett stort motstånd. Man skyller på fattigdomen och genom fruktan för denna gör man den ännu farligare än den verkliga är. Vår värsta fattigdom är brist på gladt mod och ihållande jemn verksamhet.

Hjertlig tack för Deras sista bok: Lund, Upsala och Stockholm. Jag har redan för ett par veckor sedan genomögnat den. Det mesta syntes mig riktigt och var mig kärt. Något om Lund och särskilt om förändringarne i kyrkan är icke fullt exact. Jag känner det noga, efter jag, ehuru i obetydlig grad, var pars rerum. I det som gjordes orätt har Brunius vida större och Nyström vida mindre del, än De synes föreställa Dem. Den tiden voro dock de herrarne vänner och handlade för det mesta i

öfverensstämmelse med hvarandra. Jag må särskilt säga Dem, att Brunius, ända till de sista tiderna, då Deras umgänge och samtal på honom haft något inflytande, varit en stor fiende till de gamla chorstolarne. Förslaget att gifva dem plats i det nya choret, var af Hetsch, icke af Brunius. Att jag talade för Hetsch's mening, ådrog mig en gång mycket hårda ord af Brunius. Dock, detta är obetydligheter. Det mesta af boken läste jag med stor glädje och tackar Dem hjertligen derföre . . .

Stockholm d. 28/2 1845 . . . Riksdagen släpar sig fram under kungens frånvaro . . . Partierna sofva, men försofva sig dock icke. När någon viktigare sak är förhanden visa de sig vara vakna och taga vara på sina intressen. De äro dock i frågor, som angå landets inre förhållanden, grupperade annorledes än i de stora politiska frågorna. Särskilt i penningefrågor stå prester och bönder hvarandra helt nära. De äro rädda för konstiga finansanstalter, för privatbanker, för statsskuld o. d. Något för långt går måhända denna räddhåga. Den har dock sin naturliga och riktiga grund deri, att vi icke hafva någon financier, som kan leda det hela, och att *utan en sådan* inkasta sig i ett konstigt system anses väl med rätta som betänkligt. Jag har hört en eller annan, äfven personer på högre platser, yttra den tanken att Ewerlöf i Köpenhamn skulle vara den rätte mannen. Det är naturligtvis hans skrifter angående finanserna som framkallat dessa meningar. Jag förstår dessa ämnen alltför litet för att veta huru riktiga meningarne äro; men hvad jag och många väl veta och lifligt önska är att den rätte mannen måste komma, innan radikala förändringar i vårt penningväsen företagas. Också i tull- och bevillningsfrågor stå prester och bönder hvarandra nära. De äro stränga prohibitivister, säkerligen alltför stränga, och hafva i desse frågor kanske ännu mera orätt än i de financiella. I egentlig lagstiftningsväg hafva vi med få undantag blott förehaft mindre frågor. Den viktigaste hittills afgjorda är utan tvifvel den om försvinnandet af adelns och böndernas olika arfsrätt. De känner säkert att 3 stånd beslutat detta försvinnande, och att det sålunda å ständernas sida är lag. Adeln har protesterat. Saken beror nu på kungen. Hvad denne gör vet ingen. Alla afbida det med spänd uppmärksamhet. Afgörandet är icke lätt. På ena sidan 3 ständs beslut, en stark minoritet hos adeln, och sannolikt en stark personlig benägenhet hos kungen. På den andra en skarp protest af alla de rikaste och mäktigaste i landet, en mycket respectabel minoritet hos bönderna, och såsom man förmodar en allmän önskan hos Sveriges allmoge, hvars meningar icke få bedömmas efter de

härvarande representanternas. Det är fullkomligen säkert att kungen gerna ville hafva varit fri från denna förlägenhet. Han hade varit det, om presterne handlat förståndigt. Dem hade det tillhört att behjerta allmogens sannskyldiga nytta, att icke låta dåra sig af skenfagra men falska argumenter, att se saken i dess djup. De gjorde icke detta och gjorde sig dermed måhända skyldiga till det största politiska misstag, som under riksdagen är begånget . . .

I enskilt hänseende har jag det hjälpeigt, icke mera. Jag känner mig ofta mycket ensam. Riksdagen ger mig icke full sysselsättning och till annat allvarligt arbete har jag icke tillräcklig ro. Af riksdagskamraterna äro icke många efter mitt sinne. På prestståndets klubb ser man icke hvarandras ansigten för tobaksrök. Besynnerligt att prester i allmänhet äro de starkaste tobaksrökare. I många enskilda hus är jag naturligtvis bekant, men vägarne äro långa, och dörrarne ofta stängda. I ett hus kommer jag dock ofta, Nyströms. Der är alltid varmt, gladt, godt. Nyström gör Dem sannolikt ett besök i sommar. Han reser för det tillämnade musei skuld till Berlin, Dresden, Wien, München och ännu några andra ställen och tager väl antingen på ut- eller återresan vägen om Köpenhamn. Mera derom framdeles. Också hos Hildebrand är jag ofta. Han är den gamle oförtrutne, redlige vännen och arbetaren. Till Lund kan jag icke återkomma förr än i maj. Ehuru mycken vänskap jag här har af många, skall jag utan saknad vända Stockholm ryggen . . .

Lund d. 11/4 1846 . . . Då det ännu var obestämdt hvem som skulle blifva domprost i Lund, sade jag mig ofta att jag stod på ett slags skiljeväg. Domprosteriets bortgifvande afgjorde om jag helt och hållet skulle upptagas af practiska bestyr och blifva en statens och kyrkans man, utan att mera än till nödortft kunna fortsätta mina studier, eller om jag som hittills hufvudsakligen skulle få öfverlemna mig åt dessa och äfven kunna verka något som författare. Utgången har visat mig sanningen af denna föreställning. Domprosten är i stor fara att blifva en dum prost. Jag har under de sista sex månaderna knapt kunnat smyga mig till någon läsning. Det enda jag fått skriva har varit predikningar och tal, samt utkast till mina föreläsningar. De sistnämnda hafva handlat om kyrkans — till en början om kyrkolärans — närvarande beskaffenhet. Jag har afhandlat rationalismens och pietismens historia. För dessa föreläsningar har jag *måst* läsa, eller rättare genomögna ett och annat. Jag håller för det närvarande på med det så kallade

läseriet i Sverige. Men härutöfver har icke min literära verksamhet kunnat röra sig. Jag kan icke säga att denna varit utan intresse. Det mesta af hvad jag genomgått och föredragit var mig visserligen förut någorlunda bekant; men en del specialiteter och detaljer har dock gifvit mig mycken förnöjelse. Särskildt intresserade mig i rationalismens historia de så kallade engelska deisterna. Också hos dem återfinner man den stora engelska arten, den oaffecterade simpliciteten. Englands kyrkhistoria är öfverhufvud lika så hänförande som dess borgerliga historia. Hvad äro icke — i den engelska pietetens historia — Wesley och Whitefield för män? Vore det för tidens skuld möjligt så inkastade jag mig gerna ännu djupare i studium af dessa det religiösa lifvets särskildheter.

Vår litteratur har under vintern som alltid varit mager. Det viktigaste har utan tvifvel varit striden mellan Fryxell och Geijer. Jag har sett hvad Du skrifvit om Fryxell. Det har genomgått en del svenska blad. Geijers svar är Dig utan tvifvel numera bekant. Det behagar mig icke. Tonen är icke god. Mannen visar sig hänförd och retad. I viktiga punkter har han bestämdt orätt. Fryxell låter länge vänta på sitt svar. Att det kommer är säkert och mycket efterlängtadt är det äfven. Hade jag tid, så sade också jag några ord i denna fråga. Den finge måhända ett helt annat utseende, om man ställde den utan gemenskap med de närvarande politiska åsigtterna. Det historiska moment som behandlas blir liksom hvarje annan historia en lögn derigenom att man i dess resultat vill finna bevis för riktigheten, för ofelbarheten af sina egna föreställningar . . .

Lund d. 7/11 1846 . . . Min bror har alltså sagt Dig något om min förestående resa till Stockholm. Jag har anledning att anse den som säker. Då kronprinsen var här tillsporde han mig om jag ville deltaga i det sista arbetet med redaktionen af de nya akademiska constitutionerna. Jag hvarken kunde eller borde undandraga mig, ehuru jag icke lofvar mig mycket af företaget och en stockholmsresa i januari har sina stora besvärligheter. Jag börjar dessutom att känna mig trött. Det som lägges på mig är allt för mycket olikartadt. Jag kan icke med erforderligt lif och intresse behandla allt. Jag blifver allt mer och mer såsom en af de många tröttkörde hästarne i vårt land, af hvilka till slut intet mer duger än huden . . .

Sverige har ett lysande namn mindre. Tegnér är död. Under de sista 5, 6 åren var hans namn visst icke lysande; jag trodde knapt att det länge väntade dödsbudet skulle åstadkomma någon rörelse eller välla någon saknad; men jag hade

hären orätt. Då vi i går fingo veta att han afsomnat, gjorde det ett stort intryck på mig och andra. För omkring 8 dagar sedan hade han ett nytt anfall af apoplexi, och efter detta har han icke kunnat vederfås. Då jag tänker på, hurudan han var i de sista tiderna (jag såg honom för 5 å 6 veckor sedan, då han besökte sin son i Skåne), är jag glad att han är borta. Då jag deremot tänker på allt det stora och herrliga som hos honom var nedlagdt, och som, om det icke blifvit missbrukadt, kunnat göra honom till en af sin tids och alla tiders störste, så måste jag djupt och innerligt sakna honom. Jag saknar honom äfven som gynnare och vän. Äfven i sin maktlöshet hade han för mig ett varmt hjerta. Hans namn skall alltid af mig välsignas . . .

Stockholm d. $\frac{2}{3}$ 1847. Första dagen jag var här talte jag med vår unge, allvarlige canceller. Två dagar derefter lät han oss börja arbetet med de academiska författningarne och sedermera har detta oafbrutet pågått. Han deltaget sjelf deri med den största uppmärksamhet och upplöser icke sammankomsterna förr än vi under 4 eller 5 timmar talat oss trötta. Ju mera jag under dessa sammankomster lärer känna honom, desto mera värderar jag honom. Han yttrar sig ofta och förståndigt. Emellanåt sticker väl fram någon sjelftillit; och fri från ynglingens förflugenhets är han icke; men efter allt hvad jag kan se har han den vackraste vilja och de renaste afsigter. Närdertill kommer, att han har goda kunskaper och ett klart, redigt, om också icke genialiskt hufvud, tillika med det största mod, så tror jag att jag har god grund för de glada förhoppningar jag om honom äger. Mina medarbetare äro professor Fries från Upsala och cancellerens båda secreterare. Den ene af dessa, secreteraren för Upsala, en son af gamle landshöfding Järta, är en man af det ljusaste hufvud och den utmärktaste förmåga. Den andre, en jurist, är mera medelmåttig. Emedertid råder mellan oss alla god harmoni och arbetet är rätt angenämt. Ännu kommer det väl att räcka 5 å 6 veckor. Vi mera simplificera än innovera. För oförsökta noviteter har ingen af oss synnerlig lust. Derigenom blir vårt arbete visserligen föga populärt, men måhända icke desto sämre. Om detaljerna är det ännu för tidigt att tala. De sakna ännu allt intresse.

Atterbom har en längre tid varit här, men återreser i dag med oförrättadt ärende till Upsala. Du känner förmodligen hans ärende. Kungen har i åtskilliga ämnen tillställt vinterföreläsningar för Stockholmsboarne. Under förra vintern läste en botaniker och en aströnom. I år skulle Atterbom, på kung-

ens uppmaning, läsa öfver svenska vitterheten. Han sjuknade strax efter sin hitkomst, har lidit mycket på en gång af gastrisk feber och njursten, och vänder nu, blott till hälften återsteld, tillbaka. Hela företaget var mig vidrigt. En universitetsprofessor må läsa vid universitetet, icke för en mångartad, maniererad hufvudstadsmenighet. Dertill var Atterbom rector. Det synes mig knapt kunna försvaras att rector drages från sitt universitet för att divertera en hufvudstad. Emedlertid gör det mig mycket ondt om den arme mannen. Vistandet i Stockholm har varit lika menligt för hans helsa och för hans cassa. Han var här med familj, hade en stor våning och tänkte förtjäna pengar, med hvilka han till sommaren ville göra en resa. I stället har han ökat sin skuld. Han var mycket nedstämd, när jag för några dagar sedan råkade honom . . .

Lund d. 14/10 1847 . . . Mag. Hammerich ¹⁾ från Köpenhamn besökte mig i går. Han sade mig att man numera med fullt allvar påtänkte en förening af Nordens historiker. Men man såge heldre att inbjudning utgick ifrån Sverige, helst från Lund, än man ville göra den från Danmark. Han bad mig att härom rådgöra med Stockholmarne och Upsalienserna. Detta gör jag gerna, men jag vill ock gerna höra Din mening om saken. Förstod jag Hammerich rätt och bedömmar jag förhållandena tillbörligt, så är det de liberale, kanske till och med das junge Dänemark, som i stiftelsen vill söka en debouché för sin rikedom. Måhända vill man till och med åstadkomma politiska opinionsyttringar. I sådant fall vill jag lika så litet som Du hafva med saken att skaffa. *Vårt* historiska intresse är af ett annat slag . . .

Stockholm d. 25/2 1848. Jag kan icke nog tacka Dig för de rader Du tillskref mig i slutet af januari. De kommo mig tillhanda i dagar, då jag och alla andra här hade tankarne vända åt Danmark. De läto mig och ett par vänner, åt hvilka jag meddelade dem, se mera af tilldragelserna än som stod att läsa i bladen. Jag är Dig för dem så mycket mera tack skyldig, som Du gaf Dig tid att skrifva dem i dagar af rörelse och bekymmer. För ögonblicket är nu väl denna rörelse stillad, men nog kommer den tillbaka. Må den icke hafva för mycken nöd, för våldsamma paroxysmer med sig. Man kan väl rädas både för sig och andra, när man hör huru det öfverallt sorlar och

¹⁾ Den danske historikern Peter Frederik Adolf Hammerich (* 1809 † 1877).

sjuder bland folken. Fordringarne äro öfverallt stora, och förmågan att tillfredsställa dem är i mer än ett hänseende ringa. Hvad skall häraf blifva? Jag ställer ofta för mig tvenne frågor. Den ena: hvad öde väntar de europeiska staterna under de närmaste decennierna? Är icke framåtgåendet till republik, till atomistik, till upplösning synbart? Blifver icke monarchismen och med den alla de ideella intressena och krafterna svagare? Är icke en ny sakernas ordning i antågande? Men kan väl denna vinna erkännande utan — ett förfärligt bloddop, utan ett kärlekslöst förstörande af hvad som i den gamla ordningen gäller som det högsta och ädlaste? Och den andra frågan: huru skall under en sådan sakernas ställning individen förhålla sig, nemligen den individ, som med all den insigt, som han hos sig kunnat utbilda, håller sig fast vid den gamla sakernas ordning och icke kan förmå sitt hjerta att öfvergifva den? Skall han försöka att stämma strömmen, hvilket är en galenskap? Eller skall han af den låta sig bortföras, hvilket är en föraktlighet? Eller skall han, såsom åsnan i fabeln lägga sig till ro vid strömmen, låta strömmen brusa, och så godt sig göra låter pläga sig sjelf och sina enskilda tycken? Något egentligt svar på denna dubbelfråga finner jag icke. Jag skulle härvid vara mycket tröslös, mycket olycklig, om icke *ett* stode fast för min öfvertygelse: Deus dabit. Han som hittills tagit menskligheten om hand, och sörjt för dess historia, skall ock hädanefter göra det. Må vi blott rätt kunna förödmjuka oss under hans vilja och ledning!

Också i Sverige gäser det. Riksdagen har visserligen icke någon våldsamt karakter, men saknar dock icke sina stora betänkligheter. Den värsta är, att regeringen icke har någon stor aktning. Jag kan väl säga, att alla partier förena sig i ett ned-sättande af densamma. Detta träffar dock icke konungens person. Alla erkänna hos honom ej blott den ädlaste vilja och de renaste bemödanden, utan ock insigter och förmåga, som äro vida öfverlägsna dem, som finnas hos någon i hans conselj. Men så mycket mera träffar ringaktningen denna conselj. Och jag kan dessvärre icke säga, att den är orättvis. Jag har som medlem af constitutionsutskottet under de förflutna tre månaderna genomgått statsrådsprotocollerna för trenne regeringsår, och jag måste till en vän i förtroende säga, att de ådagalägga ett fuskeri och en lumpenhet, hvaröfver jag både sörjer och harmas. Jag har icke dolt detta i ett par förtroliga samtal med högsta vederbörande, men jag har icke trott mig böra högt ut-säga det i det dechargebetänkande, som constitutionsutskottet skall afgifva. För att icke göra regeringen ännu svagare än den

är — och den är tillräckligen svag — har jag medverkat till nedtystande af en mängd partiella och isolerade gravamina. Några af mera allmän och omfattande natur hade jag velat framhålla, men partiställningen inom utskottet gjorde icke sådant möjligt. Alltså blifver dechargebetänkandet, som i dessa dagar går af stapeln, en obetydlighet. Men det blifver ock en orättvisa . . .

Lund d. 22/4 1852. Du vill måhända hafva hört, att min ställning i betydlig mån förändrat sig. Jag måste lemna mitt kära Lund, mina böcker, mina studier och min församling, och ingå i en ny, för mig fremmande verksamhet. Så länge det var mig möjligt, har jag afböjt förslaget. Det lät sig icke mera afböja och jag måste foga mig. Jag gör det med beklämdt sinne. I dessa dagar begynner jag min resa till Stockholm. Men jag kan icke lemna Lund, utan att hjertligen tacka Dig, du gamle vän af Lund och af mig, för all Din vänskap och godhet. Låt stockholmarens få åtnjuta den såsom lundensaren den åtnjutit. Stockholmarens är måhända snart åter lundensare. Jag har begärt och kungen har bifallit, att domprosteriet i Lund för det första får för min räkning stå ledigt. Jag återkommer gerna, så fort det låter sig göra. Nu farväl. Gud välsigne Dig och de Dina med allt godt! Tänk på mig med vänskap och godhet, såsom jag tänker på Dig med den mest oskrymtade högaktning och tillgifvenhet. Någon gång låta vi ju hvarandra höra något ifrån oss. Din kära, goda fru och Christian helsas med den redligaste vänskap.

Lund d. 12/7 1856. Ända sedan jag i slutet af mars erhöll Ditt vänskapsfulla, för mig verkligt rörande bref, har jag haft de bästa föresatser dels att tillskrifva Dig, dels att om ock blott på en kort tid besöka Dig och Köpenhamn. Hvarken det ena eller det andra har skett, jag kan nästan säga, har kunnat ske. Embetsgöromål och embetsresor hafva oupphörligen tagit mig i anspråk. Jag har alltjemt varit i rörelse, jag kan väl säga i oro. Var dock viss, att denna hvarken kommit mig att förgäta Dig och Dina, eller förminskat den gamla kärleken till Eder. Jag står nu så godt som på fotsteget af vagnen, som skall bortföra mig — måhända för alltid — från Skåne. Jag kan icke stiga in i vagnen, utan att än en gång tänka på Dig och Din Fru, säga Eder ett vänligt ord till afsked och tacka Eder för all Eder goda och uppriktiga vänskap. Bland många kära minnen som jag medtager åt nordn, är minnet af den

gamle ärlige, trofaste Molbech mig särdeles dyrbart. Det skall alltid förblifva mig dyrbart.

Från midten af april till midten af juni var jag inom erkestiftet. Jag har allt skäl att vara förnöjd och belåten. Mycken vänskap har blifvit mig bevisad. Med mycket godt, med många förträffliga personer har jag gjort bekantskap. Dock känner jag mig — åtminstone ännu — i det nya området något fremmande. Det blir kanske med tiden bättre. Jag klagar intet; jag går min förelagda väg framåt så godt jag förstår och kan det. Han, som förelagt mig densamma, gifver mig väl ock kraft att den vandra, eller ock gör Han ett slut på vandringen. Vi arma menniskor hafva intet annat att göra än vara Hans vilja undergifna.

Mer än ett förhållande i vår tid och äfven i Sverige påkallar snarare resignation än glädje och förhoppningar. Också hos oss är mycket löst, som kunde, som borde vara fast. Bland tilldragelser i senare tider, som nästan gjort mig sorg, är studenttåget till Upsala och alla dervid begångna dumbheter. Det skulle varit mig en plåga att närvarande bevittna dem. Jag är glad att hafva varit borta. Lika med mig tänka en mängd äldre personer i Sverige. Det skulle intressera mig veta hvad de mera besinningsfulla i Danmark säga.

Min resa till Skåne hade till afsigt att jag skulle få någon hvila. Detta har ej skett. Ej blott inpacknings- och flyttningsomsorger, utan äfven förrättningar hafva gifvit mig fullt opp att göra. Jag har ordinerat prester, vigt en biskop (Thomander, min efterträdare i Lund) och bereder mig på ännu ett par förrättningar. För att dock under sommarn hafva någon ro, någon sommarfröjd, beger jag mig — om några timmar — till det vackra Bohuslän och ett badställe derstädes, Gustafsberg. Det är min mening att dröja der till midten af augusti. Så åter till Stockholm och Upsala och riksdagen, hvarest allt annat än ro är att förvänta. Låt vara. Jag tager allt såsom mig beskärdt och är förnöjd.

Och nu farväl, käre vän. Än en gång tack för all Din vänskap! Måhända ses vi ännu en gång på jorden; måhända icke. I hvad fall som helst, beständig högaktning, hjärtlig tillgifvenhet!

Ur Axel Urups arkiv.

På Ovesholm förvaras ett icke obetydligt arkiv, samladt af ägarne till Färlöfsholm, Areslöf och Ovesholm, medlemmar förnämligast af släkterna Urup, Ulfeld, Bonde, Skytte, Ridderschantz, Stael v. Holstein, Winterfeld, Wrangel och Hamilton. Bland där befintliga handlingar af allmännare intresse meddelas här en äldre arkivförteckning, som lämpligast har ansetts kunna karaktäriseras genom rubriken »Ur Axel Urups arkiv», då det ojämförligt största antalet af däri upptagna aktstycken uppenbarligen tillhört honom ¹⁾. Ett tiotal af dessa utgöres af offentliga handlingar, hvilka hafva samband med hans ställning såsom innehafvare af Sölvesborgs län (1526—40). Andra utgöras af åtkomsthhandlingar till ett stort antal hemman, hvilka han och hans hustru förvärfvat. En betydande del rör slakten Urup (upp till Peder Jensen Urup) och dess gods, isynnerhet stamsätet Ugerup, äfvensom gods, hvilka Axel Urup ärft på sitt moderne (Brahesläkten). Men dessutom finnes ett icke ringa antal bref, som röra Kyrningsläkten och Färlöfsgården (Färlöfsholm), hvilken senare Axel Urup fick (jfr n:r 30) med sin hustru, Anne Trolle, hvars mormor var sista ättlingen af den gren utaf slakten Kyrning, som under 1400-talet ägde gården.

¹⁾ Axel Urup, Danmarks rikets råd, var son af Erik Jensen till Ugerup och Margareta Brahe. Han nämnes året 1522 såsom ärkebiskopens af Lund länsman på Näsbyholm, deltog 1525 i striderna mot Sören Norrby och blef följande år dennes efterträdare såsom länsman på Sölvesborg. Han aflade nödtvunget 1534 trohetsed till grefve Kristofer af Oldenburg, men reste sig redan året efter mot denne och deltog i belägringen af Malmö. Kristian III hade i Axel Urup en trofast anhängare och gaf honom också talrika prof på sitt erkännande. Han dog på Ugerup den 7 augusti 1540. Hans enka, Anne Arvidsdatter Trolle, öfverlefde honom till 1560.

Den äldsta daterade handlingen i breffförteckningen är från år 1335 (n:r 116). Tidigare än år 1656, då den yngsta handlingen (n:r 6) upprättades, kan registret icke ha kommit till. Att det är uppsatt af svensk hand är tydligt, men jag har icke kunnat identifiera handstilen med någon af dem, som jag känner från arkivet på Ovesholm. Troligast är väl, att riksrådet Ebbe Ulfelt eller någon af hans döttrar (mågar) låtit upprätta det.

Enligt förteckningens eget vittnesbörd voro redan vid tiden för dess upprättande flere af handlingarne illa medfarna (se n:r 27, 30 och 112); sista numret upptager kasserade och oläsliga bref. Att de »af ohyra illa sönderskurna» brefven icke längre skulle finnas till, var ju att vänta, men dessvärre tyckes i det allra närmaste hela samlingen ha gått förlorad, i det att endast n:r 92 kunnat återfinnas. Det är så mycket mera att beklaga, som redan förteckningen öfver brefven i väsentlig grad ökar kunskapen om de släkter och gods, som däri omnämnas.

Effterfölliande finnes j dette pacquet:

1. Kongl. m:ts Christians breff till allmogen i Skåne, dat. lägret för Köpenhamn alla helgons dag 1535.
2. Eett skådsmåhl för hr Axel Ugerup, dat. Bregnehäradtz ting midfaste måndag 1539.
3. Kongebreff 1536 att Bleking och Lister af gunst och nåde dheras brått och förseelse tillgifwes.
4. Kong Christians breff till borgem. och råd i Sölzborg om dhe lybskes och någre wendiske städers otrohet, dat. Lund åhr 1535 lördagen effter wårfruedag.
5. Kong Christians stembning på undersåtherna j Bleking at möte i Köpenhamn till herredag näste söndagen effter S. Dionysij dag, att swara för deras olydno, dat. Haderslöff die Matthäj 1536.
6. Kong Friderichz breff till hr Sten Retz och Christian Barnekow, att uthtaga hwad egendooms breff, som finnes på Ugerup effter sal. frw Maren Urup, och lefwerera till hr Knuth och Biörn Ullfelter samt hr Hindrick Bielke, dat. 3 julij 1656.

7. Kong Fridericks breff till hr Hindrick Brahe, dat. Fridericksborg d. 7 julij 1568, på jus patronatus till Wittsköffe och kyrckian.

8. Kong Hanszes breff om Nyemölla j Köpinge sochn, dat. 1591 [c: 1491]. 3:ne stycken, noch eett breff.

9. Breff till kong Christian ifrån borgem. och råd i Rottneby och meenige allmoge j Medelstadhäradt, dat. anno 1539 midfaste lögerdag på Hiordtzbierna landsting.

10. Rottneby stadz skådmåhl till hr Axel Ugerup, måndagen effter h. trefalldigheetz söndag 1532.

11. Allmogens skådmåhl j Medelstadzhäradt till hr Axel Urup, dat. Hiortzbierna landzting midfaste lögerdag 1539, om möntet.

12. Hr Axel Urups fullmacht, dat. Berquara S. Sigfridi 1529, at lagligen påfordra Troed Trolles och hans medarfwingars arff, hwaribland nämpnes Laxbro mölla.

13. Hr Axel Urups köpebreff på een ålegård i Hörby uti Listershäradt, Långegård kallat. Anno 1534.

14. Fru Anna Trollesdotters köpebreff 1540 på een gårdepart i Sölfzborg.

15. Erkie-biskop Börges qvitts till Erick Jönson Ugerup för dess räckenskaper för Lunde doomkyrckias inkomster ifrån åhr 1504. S. Barbara dag.

16. Attest om den jord och gårdeparter, som hr Axel Urup ägt i staden Sölfzborg, dat. onszdagen effter S. Hans Baptista dag 1537.

17. Erkie-biskop Börges stadfästelse med Lunde capitel sigill på jungfru Johannas skötebreff till hr Erick Ugerup uthi Ugerup hufwudgård, åhr 1510. Hr Per Longe är sälliaren.

18. Tiluff Jeppszons breff till hr Erick Jönson Ugerup på arff i Ugerupz huffwudgård, 1498.

19. Hr Axel Urups köpebreff på Wittekulla i Hellery sochn och Bregnehäradt, åhr 1534, af abboten Christiern Söfrenson och meenige conventz bröder i S. Helena kyrckia.

20. Hr Axel Urups köpebreff af Nills Fickelson på Sandby på 2:ne hemman och 1 mölla i Asserum sochn och 1 hem:n i Hellery sochn, dat. freddagen näst effter biskop Ambrosij dag 1538.

21. Hr Axel Urups köpebreff af rådm:n Håkan Ollson i Ronneby på hemmanet Bidenstorp, dat. tissdagen effter S. Martini 1528.

22. Hr Axel Urups köpebreff af hr Erick Tuesons arffwing:r på åthskilliga hemman i Skåne och Blekinge, åhr 1531.

23. Kong C. 4:ti qvitt:s till sal. hr Christoffer Whlfelt på Tranekærs slott och förlåning, dat. Köpenhamn d. 27 junij 1630.
24. Hr Pål Laxmands breff på Bodestorp j Aszerum sochn.
25. Rådmannen Otto Tueszons köpebreff till hr Axel Urup, 1534 Bartholomei dag, på desz gård i Rottneby.
26. Hr Jöns Grims af Tostorp breff om Hammindhöijs gård, 1437 S. Maria Magdalena dag.
27. Eett köpebreff hr Axel Urups af frw Gundel Johansdotter hr Tue Erickszons på åthskillige hemman i Skåne, Ingelstad h:t, Gärszhäredt, Gönghäredt och Blekinge anno 1531 wårfruedagh, mitt på illa sönderskuret af ohyra.
28. Hr Johan Moltikes sköthe på sit arff i Ugerups gård och godz till sin broder hr Erich Jönson Ugerup, anno 1486 Sancte Margrete affton.
29. Om Ferlöff gård och Hoffdahla, finnes eij åretahl.
30. Hr Ture Trolles på Berqvara mageskiftebreff med hr Axel Urup, åhr 1538 torszdagen näst för Maria Magdalena dag, på godz j Skåne, Säländ, Juttland, emot wederlag j Swerige, brefvet illa sönderskurit af ohyra. Nempnes Ferlöff gårdh.
31. Matthies Spennares rådmans j Wää breff till Lasze Larson ibm på sin gård dersammestädes, S. Pouels dag 1521.
32. Axel Bragde och Olle [!] Bragde få Krogehollms hufwudgård af Axel och Erick Ugeruper, så wijda deras arff är, emoot wederlag som desse dhe förriges söstersöhner få i Attarp, Kuberup etc. åhr 1536 [1516?].
33. Hr Axel Urups köpebreff af broder Ollszon och meniga conventz bröder i wårfrue closter i Silfzborg på een gård i Sommershaffn, dat. S. Olai dag 1535.
34. Breff på Fierlöff.
35. Hr Peder Kittelszon Körnings köpebreff af hr Knuth Nilsson i Bosiö på Ferlöff gård och godz.
36. Hr Axel Ugerups köpebreff af tingfougden Peder Frenne i Stiby på een ålegård Pincken kallat öster för Klöfhallen, a:o 1531 S. Oluffz dag.
37. Pantebreff af Karijn Swenzdotter till Åke Sandbeck på hem:t Wallenäs[?] i Göngh:t för 26 m:k lybsk, 1464.
38. J. Agneta Jacobsdotters testamente a:o 1369.
39. Abboten Christiern Sörensons och meenige conventz bröders i Helene kyrckia pantebreff till hr Axel Urup på hem:t Wittekulla och Allestade i Hellery sochn för 200 marck, a:o 1536.
40. Breff på Tysterup j Säländ a:o 1500 [1400?] 4:de pingesdag.
41. Hr Axel Urups köpebreff af broder Larson och me-

nige conventz bröder j Åoss på een gård Munckehuus j Aszerum sochn i Blekingen, som dhe till honom såldt S. Olufz dag 1535.

42. Pantebreff till Hans Armoszon på een gård i Härnestad.

43. Köpebreff till hr Axel Bragde på een gård i Köpenhamn.

44. Anna Brunsdotters breff.

45. Anders Bengdtszons sköthe till sin moerbroder hr Erick Jönson på Ugerup för desz arff i Ugerups hoffgård, 1498.

46. Jesper stallsvend och Oluff skomager slagit ihiel Hans Pofwelszons broder, afsonet anno 1460.

47. Hr Axel Urups attester och skådzmåhl om sitt wed Sölfzborgz förlåning sampt zedlar om upburen sölfskatt till kongens tienst 1532 och fölliande åhren.

48. Lasze Jonszons qvittens 1529 på något pant af hr Söfren Norby, som hr Axel Urup inlöst 1529.

49. Mest. Jören Skerborgz [ø: Skotborgs] qvitts till hr Axel Urup för Lunde doomkyrckios inkomster, dat. a:o 1521.

50. Breff om Nymölla j Köpinge sochn, 1444.

51. Kong Christians breff till allmogen i Blekinge.

52. Qvittentier på penning:r, som hr Axel Urup på Kongl. maj:tz wägnar har betalt till hr Lage Brade.

53. Skifttebreff emillan hr Erick Ugerup och Johan Moltcke, 1489, angår Ugerup hofwetgård.

54. Abboten Nills Jeppesons på Beckaskog closter köpebreff af Jöns Erlandson i Sörby på een gård i Åby och Iffwetoffte sochn, 1516.

55. Jöns Erlandsons obligation i Sörby till abboten Nills Jeppeson på 60 reenske gyllen och pantebref i hem:t Åby i Willandz h:t, 1513.

56. Fru Cicilia hr Nills Matthiessons cessions breff till Per Kittelsson Körning på Ferlöff gård och godz, a:o 1420.

57. Lasse Larson i Wää åhr 1533 till hr Axel Urup på jord och gård i Wää.

58. Ett latiniskt breff på Ferlöff hoffgård.

59. Per Möllkens, som kallas Ugerup, breff på en jord i Wää.

60. Revers af Hans Skoggård för breff emoottagne af hr Tyge Krabbe, åhr 1530.

61. Börge Ulfstands breff till hr Axel Ugerup på eett hemman i Grödbby och Iffvetoffta sochn j Willandz h:t emoot wederlag i Ingelstad h:t och Onszlunde sochn och by, mageskiftet anno 1539.

62. Per Kittelson Kiörnings breff på Boarp i Winszlöff sochn köpt af Knut Nillson, 1416.

63. Hr Axel Urups köpebreff af Jacob Myre på 3 hemman och een fästa i Hernestad, a:o 1530.

64. Hans Armess:s köpebreff af Tyge Bing i Dybeck på 3 hemman och een ödefästa i Hernestad, a:o 1484.

65. Kong Christierns breff och gåfwa till Skelm Gerickezon på hans gård Bidentorp i Hoby sochn och sammaledz croones gård ibm till ewig egendoom, a:o 1470.

66. Hr Erich Ugerups köpebreff a:o 1501 af sin sösterdotter Johanna på hennes andehlj Ugerups gård och tilliggande.

67. Knut Nillsons breff till Peder Kittelson Kiörning a:o 1439 på godz j Stoby sochn och Grantinge, för lånte penning:r.

68. Axel Rosencrantzes breff 1599 d. 17 octob. till Hendrick Rammel på Trollemölla i Degeberga sochn.

69. Prioren broder Oluff och conventz brödernes breff j Söllfzborgz closter 1532 på gården Buddestorp i Aszerum sochn, sålldt till hr Axel Ugerup.

70. Mageskiftebreff emillan hr Axel Urup och Erick Erikson, 1527.

71. Jöns Dues gåfwebreff 1478 på Bermosze i söndre Halland till sin söstersonsdotter jungf. Margreta hr Axel Bragdes dotter.

72. Om de gårdar i Bondery 1445 emillan J. Lageson med Erick och Jöns Perszöner afhandling.

73. Per Thueson abboth i Beckeskog closter med conventz bröderne sålldt till hr Axel Urup 2:ne gård. för låhn, den eena gården i Rötved och Fielckestad sochn.

74. Mattz Nillszons breff till Per Kittelson Körning på godz i Ferlöff sochn, 1407.

75. Borgemester och råd i Wää, måndagen för S. Martini 1461, gifwet tingzattest till Jöns Person i Ugerup angående Anders Mårtensons bekännelse öfr sin skulld och det godz i Bleking han honom pantsätter och till betalning uppdrager.

76. Hr Axel Urups breff af biskop Ingemar i Wexiö och capitulares på Bidentorp i Howby sochn, 1530.

77. Priorens broder Oluf och conventz brödernes j Söllfzborgz closter breff till hr Axel Urup på Förkierrila gård, a:o 1530.

78. Cicilia Mogensdotters breff till Biörn Swenson på några hemman i Glimåkra och Hierszåås sochner samt Stubbetorp j Östreh:t och Blekingen Lösen sochn, a:o 1418.

79. Breff på tertialen i Ferlöff gård och godz, åhr 1510.

80. Nills Matthiesons breff i Busiö till Per Kittelson Körning på godz i Ferlöff 1413.
81. Hr Pål Laxmands köpebreff af Lena Per Mogenszons på Forkierle gård i Blekinge och Medelstad häradt, a:o 1500.
82. Ingeborg Maszedotter af Ferlöff breff till Per Jönson af Ugerup på hennes arff, 1390.
83. Hr Axel Urups köpebreff af hr Tage Otteszon på 2 hemman i Ugerup, helga lekamens dag 1530.
84. Hans Armeszons breff af Tyge Bing på Dybeck på een gård i Hernestad, 1483.
85. Nills Anderson i Hoseby med desz interessenters breff till frw Anna Trollesd:r hr Axel Urups på een ålegård Hörwig i Listerh:tt och Mielby sochn, a:o 1541.
86. Chatharina Larssd:r hr Gerich Jönszons breff till sin gudson Jöns Person i Ugerup på godz i Lyngsiö och Ugerup, 1439.
87. Hr Jöns Dues breff på Kroghollm, åhr 1471, gåfwebreff till sin söstersohns dotter jungf. Margreta Axel Brades datter på något godz i Halland.
88. Her Pål Laxmands attest af Blekinge landzting åhr 1486 på hem:t Bedestorp j Aszerum sochn, af Jep Skog.
89. Kong Christierns gåfwebreff 1467, till Peder Jönson i Ugerup, på någre hr Iwar Axelszöns gårdar, effterdy hr Iwar förer afwunds skölld emoot kongen och cronan.
90. Johan Moltkes breff j Lyngby 1484 till Jes Person Ugerup på Tilffstorp.
91. Mårten Jeppeszons köpebref i Wää på een gård ibm af Eskel Nillszon, åhr 1461.
92. Peder Tueson abbots och convents brödernes i Beckeskog closter breff till hr Axel Urup på et hem:n j Bröd Thräne s:n, Hulta i Swensköbs s:n, och 1 hem:n i Åby och Iwetoffta sochn, åhr 1537 ¹⁾.
93. Biörn Kåses breff till hr Thomas Swenson på desz gård j Alborg 1569.
94. Frw Marthe Jesz Pedersons Ugerup pantebreff till sin sohn Erick Jönszon Ugerup på desz dehl i Ugerup gård för 300 reenske gylden, 1478.

¹⁾ I förkortad form lyder originalet:

Jeg Peder Tuesz, abboth uti Beckiskoffz closter meth menige conventz brodre... sellie, skøde oc affhende till Axell Ericksz till Wgerup... i Lister herith uti Gamelstrup szogen Allerum [?] 5 gorde, Brennelocke 1 gord, Skorsmo 1 gord, Willans herit Iffwetoffte szogen Aaby 1 gord, Gersherith Trenne sogen Brøod 1 gord, Froste herith Suenskiøff sogen Hulltthe... Giffuith i Beckeskoffz closter søndagen nest efter s:ti Bartholomei anno domini MDXXXVI.

95. Kong Friderichs breff till hr Axel Urup och förläning på Sölfborgz slott och lähn med staden Rottneby på 10 åhrs tid a:o 1528.

96. Doom emillan Thomas Merl och Jönson på then eena sidan och Thomas Person på den andre sidan, at denne skulle behålla alt det arff, som är fallit effter hans sal. moder Ingeborg Nillszdr i godz och löeszören, 1485.

97. Skiftesförlikning emillan Johan Moltke och hans b:r Erick Jönson Ugerup om arff i lööszöhren effter theas moder och södskion, 1486.

98. Erick Jönson Ugerups tignswittne, at hans fader Jöns Person aldrig pantsatt något godz till Steen Person, år 1487.

99. Pantebreff af Jöns Ollson Bugge j Wää till Per Ugerup och fru Bereta på een kåhlhage, 1514, brefwet sönderhuggit af ohyra.

100. Förlikningzbreff på Borckholm, af Sweriges rikkes föreståndare hr Sten Sture och Ture Tureson riddare, emillan hust. Gertrud Pofwel Färles[?] effterlefwerska och Johan Trullson angående desz sohn Hendrick Johanszons dråp på hennes sohn hr Peder, a:o 1470.

101. Kong Fridericks förläningzbreff till hr Axel Urup på Sölfborgz slott och lähn, a:o 1532 söndagen Qvasimodo geniti.

102. Kong Fridericks gåfwebreff till frw Göruel Gyllensta på een ödejord i Åhuus, som legat till Beckaskog closter, dat. Wallsiöö d. 3 aug. 1574.

103. Kong Hanszes breff a:o 1492 till Hendrick Frijs på några godz i Hornsh:tt, som dömmas till frij egendoom.

104. Abboten Knut Welatzon i Tömetorp closter pantebreff till abboten Nils Jeppeszon på Beckaskog closter, för gälld, 20 reenske gyllden och 40 m:k lybsk, pantet eett hemman i Tosteberga. Anno 1507.

105. Hr Erick Erickson Ugerups qvitt:s till sin br. hr Axel Urup för sit fäderne och modernegodzes förwaltning, a:o 1517 die Bartholomäj apostoli.

106. Hr Erick Urups qvitt:s till sin b:r hr Axel Urup för alt sit fäderne och moderne arff i löeszören, år 1530 Tamper lögerdag.

107. Tingzwittne af Hornsh:tt på dhet godz Hindrick Frijs fått dom på af kong Hans, supra 103, i Twärstad sochn, a:o 1490 die Pauli conversionis.

108. Hr Eskel Giöe på Tunbyholm öfwerläter Erick Ugerup dhe gårde i Hernestad 1503.

109. Hr Åke Bingz qvitt:s till Jens Person Ugerup för jungfr. Bertas fäderne, a:o 1453.

110. Hr Erick Peterson i Höxerum cederar till sin br. Jöns Peterson löserätten på dhet godz i Seeland, a:o 1443.

111. Grim Nillson ridder med interessenter intercedera för sin frende Knut Nillson hoos hr Boo Stenson, at han vill låta honom löösz på theras ord och troo. A:o 1443.

112. Hr Axel Urupz qvittens af Erick Tueszons arfwingar på 4838 marck danske för afhandlat godz i Skåne och Blekingen, a:o 1531, är illa sönderhuggit af ohyra.

113. Fru Margreta Urups köpebreff af frw Kirstina Urne på ett hem:n Qwindebusk i Kullen och på Hallands åhsz, dat. Wä d. 30 Martij 99.

114. Lasze Larszons testamente till hr Axel Ugerup och hr Jeppe Tohrson på all sin egendoom af silfr, gulld, koppar, dat. Lyngby 4:de påskadag 1532.

115. Kong C. 4 breff 3 majj 1642 till hr Ebbe Uhlfelt att wara med hr Otto Thott och hr Nils Krabbe på een liqui-dation emillan kongen och hr Hendrick Gyllenstierna.

116. Latinskt breff om hemman i Bierlöff, 1335.

117. Qvittens för 300 lybske marck till Jöns Person Ugerup af fru Catharina hr Hermos, a:o 1454.

118. Slottzherrens Claus Nillson tingzwittne om een karl, som bleff ihjelslagen 1447 i Ferlöff.

119. Änn ett tingswittne af borgm. och råd i Wää af samma åhr och om bem:te dråp, ransakat i Ferlöff by.

120. Een landztingsdoom, som underdömmar 12 ållingers afsicht, om marckeskähl emillan Bröd och Rya på den ene sidan och Tullszager på den andre, åhr 1614.

121. Någre casserade och elliest oläselige breff.

Färlöf i sept. 1905.

Josef Andersson.

Underrättelser.

Sept. 1905.

— Under innevarande års försommar, den 2—4 juni, sammanträdde i Lund den första *nordisk historiska kongressen*. Den räknade öfver 200 deltagare från Sverige, Danmark och Finland. Beklagligtvis hade från Norge ingen enda historiker infunnit sig.

Det program, som för kongressen faststälts, upptog i första hand föredrag och diskussioner, behandlande skilda epoker af skandinavisk historia. Professor Henrik Schück läste sålunda öfver en strof ur Ynglingatal, professor Johannes Steenstrup om »Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling», professor Nils Edén och arkivsekreteraren Gerhard Grove öfver ämnen ur Karl X Gustafs historia och professorerna Arthur Stille och Ludvig Stavenow öfver sådana från Karl XII:s och Gustaf III:s tid. Af diskussionerna torde i första rummet de om »Önskvärdheten af ett planmessigt förtecknande af handskrifna källor till Nordens historia i utländska samlingar» samt om »Nyere Metoder til Udbedring af Arkivalier» hafva verkat fruktbringande för framtiden.

Ur synpunkten af Skånes historia förtjenar särskildt professor Steenstrups föredrag, som rörde sig om den fiskeriidkande befolkningen i Norden under medeltiden, ett omnämnande. Han häfdade däri på ett öfvertygande sätt, hurusom det under denna period icke funnits någon verklig fiskareklass, en bofast befolkning, hvilken uteslutande egnat sig åt fiske. Från skilda håll sammanströmmade innevånarne i stad och på land under sommaren till Falsterbo och de andra fisklägena för att där under några månader egnat sig åt sillfångsten och när hösten kom ånyo vända tillbaka till sina egentliga sysselsättningar. Det är med bestämdhet känt, att mot slutet af medeltiden 7,500 båtar med 37,500 mans besättning drefvo fiske i farvattnen utanför Falsterbo. Men sjelfva detta stora antal visar enligt Steenstrup,

att man här icke har att göra med yrkesfiskare. Först vid mitten af 1500-talet är det, som en bofast fiskareklass framträder och sättes i skatt såsom sådan.

Den historiska kongressen fick sin afslutning med en utfärd till det sydöstra Skånes minnesrika trakter. Här besågos Glimmingehus, Simrishamn och hållristningarne i dess närhet. På återvägen gjordes ett kortare uppehåll äfven i Dalby.

— Med *landsarkivet i Lund* har under de tvenne år detta varit i verksamhet de civila och ecklesiastika myndigheternas i Skåne arkivalier från äldre tid så godt som fullständigt införlifvats. Af enskilda personer har dessutom ett flertal handlingar blifvit öfverlemnadt. Sammanlagdt inkommo under året 1903 13,001 volymer, under 1904 9,280. Med innevarande år hafva äfven arkiven från Bleking och Halland begynt att komma.

— Den 1903 bildade *Etnologiska föreningen i Lund* har under arbetsåren 1903—1905 varit i liflig verksamhet. Särskildt har den till behandling upplagit ämnen från Skånes förhistoria och medeltid, men äfven ämnen af så sent datum som de af professor A. Kock och amanuensen A. Malm ledda undersökningarna af skånska bygdemål hafva stått på föredragningslistan. För verkställande af undersökningar i de skånska torfmossarna och öfvervakande af fynd, som göras i dessa, har en särskild komité med professor August Qvennerstedt såsom ordförande blifvit tillsatt; åt en andra komité har föreningen lemnat uppdraget att sörja för ett systematiskt aftecknande af de fasta fornlemningar, som vid grundgräfningar i Lund komma i dagen.

I september 1903 företog föreningen en utfärd till Järvallen vid Limhamn, där stenåldersboplatsen vid Soldattorpet togs i betraktande, samt till en boplats från den yngre stenåldern vid Sibbarp. I början af juni 1904 besökte ett större antal medlemmar af föreningen Simrishamn och dess omnejd. Längre uppehåll gjordes utom i staden vid S:t Olofs kyrka, Kiviksmonumentet, hållristningarne vid Simrishamn och Glad-sax, vid Glimmingehus samt Östra Herrestads kyrka. Orienterande föredrag höllos vid de flesta af dessa ställen.

Såsom föreningens organ tjenar tidskriften *Ymer*.

— I svensk Historisk Tidskrift har professor Axel Kock skrifvit en uppsats med titel: »*År Skåne de germanska folkens urhem?*» Han söker i denna till en början häfda, hurusom detta urhem måste hafva legat i de vestbaltiska landen, d. v. s. i området mellan Odens och Elbes (eller väl snarare Wesers)

nedre lopp intill trakten af Magdeburg samt i de gamla danska landen, således äfven Skåne, hvarifrån i tidig tid Sydsverige befolkats. Dessa vestbaltiska land intaga icke blott ett centralt läge inom den germanska världen: de hafva alltifrån den yngre stenåldern innehaft af samma germanska befolkning, och denna utgjorde, såsom professor Kock framhåfver, under denna aflägsna period ännu en eller väl snarare flera mindre hvarandra inbördes mycket närstående stammar, hvilka i språk och kroppsbyggnad obetydligt torde hafva skilt sig från de öfriga indoeuropeerna. Här vid det vestra Östersjöbäckenet, i länder med en likartad, rik natur och en betydande tillgång på flinta, har under tidernas lopp det specifikt germanska utvecklats sig, och härifrån hafva germanfolken vidare utbredt sig öfver verldsdelens. Deras äldsta historiska traditioner gifva i fråga om denna utbredning och den trakt, från hvilken den närmast skett, ej oväsentliga hållpunkter. Jordanes talar sålunda om goterna såsom komna från ön Scandza »liksom från en folkens verkstad, ett nationernas modersköte»; Bornholm nämnes af isländingarne Borgundaholmr, hvilket återfinnes i namnet på Burgunderna, och Paulus Diaconus, en samtida till Karl den store, berättar om Longobarderna, att de »stamma från ett germanskt folk och kommit från ön Scandinavia», hvars flacka stränder omspolas af hafvet. Det är, slutar Kock, en karakteristik, som väl passar in på Skåne, i hvars namn själfva ordet Scandinavia alltjemt lefver kvar.

— I Antikvarisk tidskrift, XVIII, 1, har doktor Knut Stjerna publicerat en större afhandling: »*Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under jernåldern*», hvilkens närmaste uppgift synes vara att tillämpa resultaten af de senaste årtiondenas kronologiska och typologiska forskningar på det rika arkeologiska material, som föreligger från denna geografiskt och delvis äfven arkeologiskt till Skåne hörande ö.

Författaren påvisar, hurusom fram till midten af 500-talet efr. Kr. utvecklingen varit intern ifråga om grafskick och fornsakstyper, och huru öns förbindelser under den äldre jernåldern fram till 200-talet undergått långsamma och obetydliga växlingar. Tyvärr är det bevarade skånska materialet från denna tid ännu så ringa, att förhållandet mellan Bornholm och Skåne endast i undantagsfall erhålla någon belysning. Af öns öfriga förbindelser har den starkaste sammanknutit dess befolkning med innebyggarna af det nuvarande Hinterpommern, hvars arkeologiska förhållanden äro med Bornholms nära identiska. Under loppet af 200-talet och vid tiden omkring år 300 har en allmän utvand-

ring egt rum från länderna vid tyska Östersjökusten, och till dessa utvandrare ha burgunderna, Hinterpommerns och Bornholms befolkning, anslutit sig. Vid tiden omkring år 300 visar nämligen antalet grafvält, grafvar och fornsaker en mycket stark sänkning, medan samtidigt en mängd symboliska grafvar uppenbara sig på grafvälten.

Under 500-talet uppträdde så plötsligt i öns nordöstra del en rik och ingalunda fåtalig befolkning, hvilken vid anläggningen af sina grafvar brutit upp de gamla grafvälten och för öfrigt visar sig alldeles främmande för de tidigare traditionerna. Fornsaker och grafskick öfverensstämma med hvad man känner från området vid Kalmarsund och Gotland. Den nya befolkningen inkrächtar under de närmaste århundradena den östra kuststräckan och sprider sig under vikingatiden öfver den öfriga delen. Den anses af författaren hufvudsakligen härstamma från Gotland, Öland och de motliggande delarne af svenska fastlandet.

— I senaste häftet af Arkiv för Nordisk filologi läses en uppsats af professor Axel Kock »*Om ordet härad och grunden för häradsindelningen*», i hvilken författaren häfdar åsikten, att ordet härad uppstått af ett urnordiskt ord med betydelsen »utrustning af (skepps)här», hvilket ord sedermera kommit att beteckna ett område, som gemensamt deltagar i ledingens utrustning. Häradsindelningen anser professor Kock hafva varit äldre än vikingatiden. Ett stöd för att krigstjenstskyldigheten, som från början gällt utrustning till sjöss, verkligen tillkommit häradet, finner han i vissa härads form, hvilken onekligen tyder på en »sträfvän att nå hafvet.» De skånska häraderna lemna i detta afseende typiska exempel.

— Af professor Ludvig Wimmers stora verk: »*De danske Runemindesmærker*» egnas det i dagarne utkomma tredje bandet åt »*Runstenene i Skåne og på Bornholm*». Detta band framträder liksom de föregående i en utstyrel, som med skäl kan kallas monumental, och torde hvad innehållet angår få anses stå på höjden af modern runologisk forskning.

Professor Wimmer påpekar i detta arbete, hurusom en jemförelse mellan de fyra skånska historiska runstenarne, af hvilka de tre i Hellestad, den fjerde i Sjørup, och de samtida stenarne i Jylland och på de danska öarne gifver vid handen, att runskriftens utveckling gått något hastigare i Skåne än annars i Danmark: runformer, som i regel visa hän på tiden omkring år 1000, uppträda i Skåne i inskrifter, som äro ett tjugof-

tal är äldre. Detta fasthållet, torde det emellertid icke möta större vansklighet att i det stora hela fastställa de skånska runstenarnes ålder. Om man bortser från Örjastenen, som icke är äldre än midten af 800-talet, härröra alla de öfriga från den sista fjerdedelen af det tionde eller den första af det elfte århundradet.

Vida yngre, öfverhufvudtaget de yngsta i Danmark, äro runminnesmärkena på Bornholm, hvilka till största delen härröra från den senare hälften af det elfte och begynnelsen af det tolfte århundradet. En betydande del af dessa bornholmska stenars inskriptioner innehålla också kristna åkallanden och äro utsmyckade med kors. Äfven i ett annat afseende visa runstenarne på Bornholm, att de tillhöra en yngre tid. I motsats till de råa obearbetade granitblock, å hvilka man i Skåne liksom i det öfriga Danmark inristade runorna, äro stenarne här genomgående flata och tunna.

I den detaljerade beskrifning af de enskilda runstenarne, hvilken upptager verkets hufvudutrymme, behandlas dessa i den kronologiska följd författaren trott sig kunna fastställa. Helt naturligt egnas hufvuduppmärksamheten åt sjelfva inskriptionerna, hvilka här framtråda i en tolkning, som mer än en gång ej oväsentligt skiljer sig från de föregående. Men vid sidan häraf skildras också ingående runminnesmärkenas tidigare behandling inom litteraturen, deras utseende och vexlande öden under gångna tider. Magnus Petersen har med sitt fina ritstift noggrant återgifvit alla de ännu förefintliga stenarne — de skånska uppgå till 44, de bornholmska till 39 — och af de nu förlorade återfinner man i arbetet de afbildningar, som de äldre runverken hafva att uppvisa.

Professor Wimmers undersökningar af de skånska runstenarne falla alla under åren 1876 och 1882. Det är honom också obekant, att Nöbbelöfstenen, den äfven så kallade Fjeliestenen, 1901 af De skånska landskapens historiska förening blifvit förd till runstenshögen i Lund, och att den runsten, som förut suttit inmurad i Holmby kyrktorn och på grund däraf endast delvis kunnat af författaren läsas, numera uttagits och fått sin plats strax söder om kyrktornet.

— Under titeln: »*Acta pontificum Danica. Pavelige aktstycker vedrørende Danmark*» har doktor L. Moltesen utgifvit de påfliga urkunder från den avignonska perioden 1316—1378, hvilka röra den danska kyrkoprovinsen. Afskrifterna till de i verket meddelade bullorna, supplikerna, obligationerna m. m. äro af utgifvaren tagna under en vistelse i Rom 1894—1895 del-

vis under samarbete med biblioteksamanuensen K. H. Karlsson i Stockholm. Dokumenten rörande Skåne intaga vid sidan af dem som röra Slesvig af lätt insedda skäl hufvudplatsen.

— Af »Lunds ärkestifts urkundsbok» föreligger nu tredje bandet, omfattande tiden 1421—1460, fullständigt utgifvet. Antalet af de här i regel för första gång publicerade dokumenterna utgör 420. En utförlig diplomförteckning avslutar bandet; person- och ortregister är afsedt att samtidigt utgifvas för hela verket.

— Cand. mag. Knud Fabricius har i svensk Historisk tidskrift för 1904 under rubriken: »En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede», lemnat en skildring af *Iver Axelsen Thott*. Under innevarande år har han nedlagt frukten af sina fortsatta studier i det för nordisk ekonomisk historieskrifning i sin art banbrytande arbetet: »Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot». Till grund för undersökningen ligger här herr Ivers på Vishborg förda räkenskapsbok 1485—1487.

— Slottsarkivarien doktor J. A. Almquist har i »Meddelanden från Nordiska Museet 1902» lemnat en förteckning öfver »*Nordiska museets pergamentsbref före år 1600*». Det återfinnes bland dessa äfven några från Skåne, däraf tvenne här rörande ur Skomakarelagets i Ystad arkiv.

— I ett med talrika illustrationer försedt arbete har doktor Otto Rydbeck innevarande år behandlat »*De medeltida kalkmålningarne i Skånes kyrkor*». Boken sönderfaller i tvenne afdelningar, en allmännare och en mera speciel, i hvilken ingående beskrifningar på de olika målningarna hvar för sig lemnas. Författaren särskiljer i det kyrkliga måleriets i Skåne historia tre olika epoker. Den första blomstringen sammanfaller enligt honom med den tid, då större delen af de romanska målningarne utfördes och omfattar slutet af 1100- och början af 1200-talet; det tidigt gotiska måleriets glanstid infaller under 1300-talets andra fjerdedel och det sengotiska måleriets när sin blomstring under slutet af 1400- och början af 1500-talet. Utöfvligt skildras de bevarade målerierna från dessa olika perioder, deras historiska förutsättningar och inre sammanhang; äfven åt teknik, ämnesval och komposition egnar författaren uppmärksamhet. Ett betydande och hittills till stor del obeaktadt material har i detta verk för första gången blifvit bearbetadt.

— Vid den internationella astronomkongress, som i september 1904 sammanträdde i Lund, fördes frågan om det bedröfliga tillstånd, i hvilket de fåtaliga resterna af *Tycho Brahes observatorier på Hven* länge befunnit sig, på tal af professor Wiclicenus, som framlade ett resolutionsförslag, gående ut på att af kompetent person framställning måtte lemnas om de mått och steg, som böra tagas för ruinernas bevarande, och att denna framställning måtte för det astronomiska sällskapet framläggas. Det lyckades väl tvenne af kongressens svenska ledamöter att få detta förslag afböjdt, men efter en lång och liflig debatt, som gaf till känna en mot svenska myndigheter föga välvillig stämning, lät kongressen till protokollet anteckna, att den vid sitt besök på Hven den 7 september 1904 fått intrycket, att de dyrbara Tycho Braheminnena på ön ej hitintills tillräckligt skyddats.

Efter kongressens afslutning har ett lifligt offentligt meningsutbyte egt rum mellan professorerna Thiele och Charlier å ena sidan och riksantikvarien Hildebrand å den andra. Med skärpa har af den förstnämde framhållits, att en försummelse egt rum ifråga om fredandet af de till Tycho Brahefesten 1901 blottade skräpliga ruinerna af Stjerneborg, ett förhållande, som af professor Charlier ytterligare understrukits. Riksantikvarien åter har hänvisat till, att han ensam har vården af Sveriges fornminnen, och sökt visa, att från hans sida allt hvad man kan begära blifvit gjordt. Saken, som äfven utanför Skandinavien tilldragit sig uppmärksamhet, har ånyo fäst den allmänna uppmärksamheten vid frågan om en decentralisation af den antikvariska myndigheten i Sverige.

— Seminarieadjunkten Alexander Rydberg har 1904 utgifvit ett vidlyftigt arbete om »*Peter Murbecks verksamhet i Skåne*». Arbetet, som i texten innehåller aftryck af ett flertal dokumenter, åtföljes af bilagor, däri aktstycken af intresse för Murbecks biografij jemte en förteckning öfver hans skrifter meddelas.

— I tidskriften *Samlaren* för innevarande år läses en samling utdrag »*Ur Reuterdahls bref till fru Hanna Molbech 1837—1845*». Flertalet af dessa bref härrör från 1837—1839; brefven från de närmast följande åren äro få och mindre innehållsrika. Utgifvarne, herrar Marius Kristensen och R. G:son Berg, anse icke med orätt dessa bref, hvilka lemna en inblick i lifvet i Lund vid tiden omkring 1840, såsom alldeles särskildt intressanta. De täfla i detta afseende med de här ofvan publicerade, till hvilka de utgöra ett värdefullt komplement.

— Stadsfogden Carl Sjöström har utgifvit en ny del af de biografiska och genealogiska anteckningar, som af honom sammanförts under titeln *Skånska nationen*. Denna del omfattar tiden 1834—1889. En historisk inledning börjar och en samling tillägg till Skånska nationen 1682—1833 avslutar arbetet.

— »*Trolleholm förr och nu*» är titeln på ett nytt arbete af den flitige samlaren och utgifvaren greve Carl Trolle-Bonde. Verket är afsedt att utkomma i fyra delar, af hvilka den nu utgifna behandlar slättbogodset eller Trolleholms hemman i Torr-lösa socken utom säteriet med dess ägor. Det torde, engång afslutadt; blifva den mest omfattande godsbeskrifning, som i Skandinavien utkommit.

— Kamrer J. Ljungh i Helsingborg har på grundval hufvudsakligen af arkivaliskt material utgifvit en samling historiska och genealogiska anteckningar under titeln: »*Fjelkinge i forna dagar*». Det bidrag till en sockenbeskrifning, som i detta arbete lemnas, vittnar genomgående om en noggrann och omsiktsfull forskning, förenad med en varm kärlek till hembygden och dess minnen.

— Professor K. Ahlenius i Uppsala har med biträde af flera icke namngifna författare begynt utgifvandet af »*Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrifning*», hvilket verk hvad uppställning och form angår på det närmaste ansluter sig till Traps bekanta arbete öfver Danmark. Verket utgifves samtidigt i två jemnlöpande serier, af hvilka den ena inledes med Skåne. De häften, som af denna serie utkommit, lofva emellertid föga godt. Särskildt visa de historiska uppgifterna genomgående en brist på kunskap och kritik, som man djupt måste beklaga. De senare årens vetenskapliga litteratur är författaren i regel obekant. Arbetet torde också trots de ofta goda illustrationerna få anses fullt ut lika underhålligt som sin närmaste föregångare inom svensk litteratur.

Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund.

Ärkebiskop Birger Gunnensen, till hvilkens namn den sista medeltida gudstjenststiftelsen i Skåne är knuten, var till börden en fattig klockareson från Lindbergs socken i Nordhalland. Sin första utbildning fick han vid skolorna i Varberg och Roskilde; han tillbringade därefter fem år vid domskolan i Skara och inskrefs 1463 vid det kort förut stiftade universitetet i Greifswald, där han efter någon tid förvärfvade magistergrad. När han åter hemkommit blef han anställd såsom ledare af domskolan i Lund och vann några år senare inträde i det kungliga kansliet i Köbenhavn.

Med Birgers inträde i kansliet var hans lycka gjord. Han kallades 1477 att intaga platsen såsom kansler hos drottning Dorotea, Christiern I:s gemål. Slag i slag blef han kanik i Lund, ärkedjekne i Roskilde, och då drottningen så ofta som möjligt ville höra honom från predikstolen, äfven sockenprest i hennes residensstad Kallundborg. Efter Doroteas död 1495 mottog han kanslersembetet hos konung Hans' gemål Kristine af Sachsen, och när 1497 ärkebiskop Jens Brostrup aflidit, besteg han ärkestolen i Lund. Birger hade därmed nått fram till sin fädernebygds högsta värdighet och med ärkebiskopskräcklan också mottagit primatkorset öfver Norden; i rikets råd tog klockaresonen platsen närmast konungen.

Birger Gunnensen grep såsom ärkebiskop i allmänhet endast föga in i sin tids politiska lif — en af de få gånger

det på ett mera framträdande sätt skedde var då han mot Sten Sture och hans anhängare slungade bannstrålen 1517. Så mycket mera egnade han sig åt sitt vidsträckta stift och sin kyrka. »Det bør oss at giøre S. Lauritz' Dug noget bredere», var ett ord som ofta hördes från hans läppar — han ville därmed hafva sagdt, hur nödvändigt det var, att platserna i hans borgstuga gjordes många. Och det kunde förvisso också väl behövas i en tid, då den furstliga och adliga roflystnaden allt girigare grep efter kyrkogodset. Det lyckades Birger att tillbakavisa de anspråk, som från dessa håll restes; han återförvärfvade äfven hvad hans företrädare på ärkestolen bortlösats till sina nepoter och gunstlingar. Men när den mäktige kyrkofursten, värnande S:t Laurentii rätt, syntes till häst, omgifven af landsknektar i hundratal eller bytande hårda ord med männen ur Krummedigernas och Laxmandernas släkt, gaf han sig näppeligen sådan han till sitt innersta väsen var. I grunden var Birger en from klerk, som trufdes bäst bland folianterna i sin bokkammare, en hängifven älskare af kyrklig litteratur och konst. Han ordnade administrationen i sitt stift och sörjde för folkupplysning och kyrkotukt. I praktfulla tryck lät han i Paris utgifva sin domkyrkas böcker; genom hans försorg mottog Christiern Pedersen, kaniken vid hans kapitel, den unika handskrift, som åt efterverlden bevarat Saxos historia. Omkring 1505 begynte ärkebiskopen en ombyggnad af domkyrkan i Lund; vid hans död 1519 stod den färdig.

Det har sagts om ärkebiskop Birger, att för honom voro hans stift och hans kyrka allt. »För S:t Lauritz lefde han, oegennyttig för sig sjelf, egennyttig för honom». Hans historia ligger i dessa ord ¹⁾.

¹⁾ Se om Birger bl. a.: *Magnus Matthiæ*, *Episcoporum ecclesie Lundensis series*, 209—225; *Erich Pontoppidan*, *Annales ecclesie Danicæ diplomatici*, II, 394—400; *Johan Corylander*, *Lunds domkyrka*, 73—86; *Gustaf Sommelius*, *Skånska clereciets historia*, III, 84—104; *C. F. Allen*, *De tre nordiske Rigers Historie*, II, 388—394, III, 2, 63—67; *Anders Bendz*, *Det skånska ärkestiftet under katolicismens sista tid i Samlingar*, utg. för de Skånska landskapens historiska förening, 1875, 159—177; *Martin Weibull*, *Lunds och Lundagårds minnen*, 17—19.

Ärkebiskop Birger. Från sarkofagen i kryptkyrkan i Lund.

Genom den stora gudstjenststiftelse, om hvilken här skall berättas, gjorde han till slut också S:t Lauritz till sin hufvudarfvinge.

*

*

*

Den handling, som innehåller bestämmelserna om ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse — Sanctuarium Birgerianum — är i original bevarad i tvenne praktfullt utstyrda pergamentshandskrifter i folio, båda egenhändigt undertecknade af ärkebiskopen och försedda med den påflige legaten Johannes Angelo Arcimboldis stadfästelse ¹⁾. Handlingen är den i sitt slag vidlyftigaste, som bevarats från Nordens medeltid: den upptager i det tryck, i hvilket den sedan 1780 föreligger, icke mindre än 89 sidor i kvart ²⁾. Innehållet rör sig förnämli- gast om den ordning ärkebiskopen föreskrifver för sin gudstjenst, om de stora godscomplex, som anslås till upprätthållande af denna, om deras förvaltning och fördelningen af inkomsterna. Men därjemte innehåller handlingen en följd af direkta upplysningar till tidens historia, i första hand ärkebiskopens egen och Lunds domkyrkas. Språket, å hvilket stiftelsehandlingen affattats, är till sin hufvudsakligaste del danska — latinet användes nästan endast i de stycken, som äro afsedda att uppläsas eller sjungas vid gudstjensten.

Det datum Sanctuarium Birgerianum bär är den 14 december — in crastino beate Lucie virginis et martyris — 1518; Arcimboldis stadfästelse är af den 1 april följande år. Man har hittills alltid antagit, att det förstnämnda af dessa data anger tiden icke blott för de båda pergamentshandskrifternas, utan också för sjelfva stiftelsens tillkomst. Men redan en flyktig genomläsning visar, att årtalet 1518 icke gäller stiftelsen i dess helhet. Påfven Julius II omtalas gång på gång såsom lefvande och invecklad i kamp med Ludvig XII af Frankrike, men den 21 februari året 1513 är denne påfves dödsdag. Om denna kamp, heter det vidare, berätta

¹⁾ Den ena af dessa handskrifter, den s. k. major fundatio, förvaras i Universitetsbiblioteket i Köbenhavn (Arnemagn. Sml. nr 292 fol.), den andra, som i hufvudsak öfverensstämmer med den förra, men ställvis något förkortats, i Rigsarkivet (Danske geistl. Sager. App. nr 6), dit den kommit från Det store kongel. Bibliotek (Gl. Kongl. Sml. 846 fol.).

²⁾ S. B. är tryckt af *P. F. Suhm* i *Samlinger til den danske Historie*, I: 3, 1—89. Handskriften i Universitetsbiblioteket är därvid begagnad, den i Rigsarkivet (efter en afskrift) blott å s. 2—3 samt 73.

hans helighets skrivelser hit uti rikena »nu nyligen komna och lydandes, att den heliga kyrkan skall bedja för honom», men annorstädes ifrån är det bekant, att dessa skrivelser utgått från Rom vid midten af 1511 ¹⁾. Konung Hans, som afled dagen före Julius II, omtalas i likhet med denne såsom lefvande ²⁾, och Jakob Ulfsson, som i början af 1515 resignerade, intager ännu ärkestolen i Uppsala ³⁾.

Ett steg närmare för bestämmande af tiden för denna stiftelses tillkomst föra de underrättelser, som däri influtit rörande konung Hans' krig med Sverige och de vendiska städerna. Det framgår tydligt, att detta då stiftelsen skedde ännu pågick; det talas om den »blodsutgjutelse, tvedräkt och ovilja och ofred mellan rikena Danmark, Sverige och Norge och de tyska städerna, som nu länge dessvärr varit hafver och ännu är, och fara värdt att värre blifver». Fejden är »nu för ögon» ⁴⁾. Tydligtvis äro ord sådana som dessa nedskrifna före den 23 april 1512, då freden mellan de krigförande afslöts i Malmö. Men Birgers stiftelseurkund visar också en tidpunkt, efter hvilken den ursprungligen måste hafva tillkommit. Det omtalas däri, att arfvingarne efter väpnaren Niels Olsen af Hardeberga med bref och insegle medgifvit, att gudstjensten i strid mot bestämmelserna i ett gåfvobref af denne må för framtiden hållas i krafts kyrka i Lund. Detta bref är i afskrift ännu bevaradt i den vidlyftiga kopiebok, som vid kapitlet i Lund upplades öfver åtkomstbrefven till de i Sanctuarium Birgerianum nämnda godsens, och visar sig bära datum den 15 april 1512 ⁵⁾. Efter allt att dömma, måste sålunda Birgers stiftelse härröra från tiden mellan den 15 och 23 april detta år ⁶⁾.

¹⁾ S. B. 4, 6, 7, 12, 21, 85—87. Jmfr *C. F. Allen*, *De tre nordiske Rigers Historie*, I, 613.

²⁾ S. B. 12, 28, 29, 32, 35.

³⁾ S. B. 10, 11.

⁴⁾ S. B. 12—15.

⁵⁾ S. B. 29. Jmfr *Registrum Sanctuarii Birgeriani*, fol. 61. Handskrift å papper i Universitetsbiblioteket i Köbenhavn (Arnemagn. Sml. nr 293 fol.).

⁶⁾ Det kan synas i strid med denna uppfattning, att bland de bref, till hvilka stiftelseurkunden i de delar, hvarom här är fråga, hänvisar, också fin-

Dock icke i sin helhet. Den nuvarande dateringen är nemligen icke den enda förändring, som stiftelsehandlingen undergått 1518: mot dess slut finnes inskjuten en interpolation, och till sjelfva slutet fogadt ett tillägg, hvilka vid en jämförelse med dateringen i de bref, å hvilka de stödjade sig, visa sig vara af yngre datum. Omedelbart efter den förbannelse, hvilken inryckts mot slutet af den ursprungliga stiftelsehandlingen vidtager interpolationen, genom hvilken ärkebiskop Birger tillägger sin gudstjenst ett flertal nya jordagods. De i kopieboken införda breffen å dessa härröra från 1515 och 1517¹⁾. I tillägget i slutet förklarar ärkebiskopen, att han omsorgsfullt granskat och med ökad erfarenhet öfversett sin stiftelseurkund, och att han funnit sig föranlåten att upphäfvä vissa i densamma influtna bestämmelser. I sammanhang därmed omtalas äfven några af de gårdar, hvilka i interpolationen tillagts den af ärkebiskopen stiftade gudstjensten²⁾.

Men då sålunda Sanctuarium Birgerianum till sin hufvudsakligaste del härrör från en helt annan tidpunkt än dateringen anger, hvilken har orsaken varit, att ärkebiskop Birger just våren 1512 lät fatta sin stiftelse i pennan? Fullt säkert torde spørsmålet icke kunna besvaras. Men ett bref från den utvalde konung Christiern II till konung Hans lem-nar likväl i denna punkt en tydlig fingervisning.

Detta bref är samma ryktbara dokument, som i Didrik

nes ett af senare datum än 1512^{23/4}, det bref af den^{28/7} s. å., enligt hvilket Karine Kristiernsdatter (van Hafn), Tage Henriksen (Hollungers) i Dybeck efterleffverska, gifver till ärkebiskop Birgers gudstjenst i kraftskyrkan i Lund en gård i Malmö. S. B. 57 jmförd med Reg. S. B. fol. 54 v. Detta brefs datum torde emellertid intet bevisa gentemot hvad ofvan anförts, och det stycke i stiftelseurkunden, som stödjer sig därpå, är näppeligen heller att anse som en interpolation. Man har exempel på, att just vid denna tid köpebref utfärdats först någon månad efter det en person redan kommit i besittning af en egendom. Den^{19/4} 1503 tog sålunda, såsom af det följande framgår, ärkebiskop Birger Ågerups hufvudgård i besittning, men köpebrevet därå utfärdades först den^{25/7} s. å.

¹⁾ S. B. 83—85. Jmfr Reg. S. B. fol. 18, 64, 65, 49.

²⁾ S. B. 88—89.

Birger berättar i sin stiftelsehandling, att då han ännu var »klerk och acolitus» blef det honom »satt» i skriftermål att hvarje lördag läsa jungfru Marias tider, men att han, som han uttrycker sig, dessvärre icke fullkomligt hållit detta åliggande och icke heller, sedan han blifvit prest, prelat och ärkebiskop, dagligen såsom han bordt läst dessa tider. Det myckna han sålunda försummat i sin ungdom sökte han emellertid tidigt godtgöra. Redan såsom prest vid Maria-kyrkan i Kallundborg stiftade han där en dagligen sjungen gudstjenst till den heliga jungfruns ära. Sjelf gaf han gods därtill, och väpnaren Henning Olsen (Godov) i Skörringe på Falster sin gård Torup på Sjælland. Denna gudstjenst fortfor att ega bestånd ända till dess Birger efter Jens Brostrups död kallades att intaga ärkestolen i Lund ¹⁾.

De jungfru Marias tider, som Birger stiftat, då han ännu var sockenprest i Kallundborg, förflyttades med den nye ärkebiskopen till Lund. Redan 1499 talas det om, att han här dagligen sådan gudstjenst uppehåller, »gud allsmäktigste, hans välsignade moder jungfru Maria, S:t Laurentz och alla guds helgon till evigt lof och ära» ²⁾. Men den enkla gudstjensten i Kallundborg kunde i Birgers ögon icke i längden anstå en ärkebiskop af Lund eller en domkyrka sådan som hans. Och inom kort har han också fattat tanken att af de af honom stiftade jungfru Marias tider göra en gudstjenst, hvilken i fråga om liturgiens rikedom och kultens glans aldrig tidigare hade skådats i dessa trakter af verlden.

Det dröjde icke länge, förrän fromma människor lemnade sitt understöd åt denna tankes förverkligande. Väpnaren Henning Olsen gaf sitt samtycke till, att den gård han skänkt till Mariatjensten i Kallundborg istället skulle komma Mariatjensten i Lund tillgodo. Väpnaren Laurens Torstensen (Giedde) i Røgle gaf för »den goda vilja och kärlighet» han och hans närmaste rönt af ärkebiskopen, ärkesätet och kapitlet

¹⁾ S. B. 15. — Henning Olsens gåfvobref af d. ⁵/₁₁ 1499 i Reg. S. B. 21 v.

²⁾ I föreg. not cit. bref.

till den förstnämde och hans efterträdare sin del och rättighet i en gård vid Södergatan i Malmö, presten Niels Jensen en gård i Brandstads socken, presterna Anders Pedersen och hans broder Kjell två gårdar i S:t Andreas' församling i Lund¹⁾. Dorotea, en dotter af myntmästaren Heprik Dringelberg i Malmö, skänkte en gård i Hindby, och Karine Christiernsdatter van Hafn, enka efter Tage Henriksen (Hollunger) till Dybeck, en gård i Malmö²⁾. Men i första hand var det trenne personer, som lemnade medlen till gudstjensten, väpnaren Niels Olsen i Hardeberga, konung Hans och ärkebiskopen sjelf.

Väpnaren Niels Olsen af släkten Baad af Halland med oxhufvud i vapnet, samma vapen, hvilket Abraham Brodersen förde, hade 1492 genom köp kommit i besittning af de vidsträckta possessioner i Skåne och Halland, hvilka innehades af Adelitze Pedersdatter (Rani), en fränka till hans husfru Bodil Pedersdatter³⁾. Han hade i ärkebiskop Jens Brostrups tid varit knuten till ärkesätet såsom official på Lundagård och för gjord försträckning af honom och kapitlet mottagit Skillinge län såsom pant. Sina välgärningar mot kyrkan begynte han 1498 med att åt ärkesätet återställa detta län mot vilkor att han under sin lifstid finge behålla detsamma⁴⁾. Året efter den 24 juni utfärdade han ett gåfvo-bref till domkyrkan, enligt hvilket han till denna öfverlemnade större delen af de gods han 1492 förvärfvat — jämte sin hufvudgård nio gårdar i Hardeberga by, en i Norrtorp, två i Rögle, sex i Tygelsjö, två i Norra Möinge samt en i

¹⁾ Bref af 1499 ⁶/₁₁, 1506 ¹⁸/₄, 1508 ²/₉ (orig. på perg. Sv. Riksark.), 1510 ⁶/₅, införda i Reg. S. B. fol. 21 v. och 23, 62, 55 v., 29. Gården Torup utbyttes 1503 ²⁶/₇ (Reg. S. B. fol. 23 v.) mot en gård i Råga Hörstad och en i Örstorps, båda i Asmundtorps socken, och gården i Brandstads socken 1508 ²/₉ mot en i Öja i Herrestads härad.

²⁾ Bref af 1511 ¹⁰/₁₁ och 1512 ⁶/₈, införda i Reg. S. B. fol. 50 och 54 v.

³⁾ Bref af 1492 ²⁸/₂, 1494 ¹/₉ och 1498 ⁴/₉, införda i Reg. S. B. fol. 14 v., 62 v. och 63. Jmfr *Thiset*, Stamtavler over danske Adelslægter: Baad, Daa.

⁴⁾ Orig. på perg. af 1498 ²⁹/₉. Sv. Riksark. Infördt i Reg. S. B. fol. 54.

Assartorp i Asmundtorps socken. För den årliga afkastningen af dessa gårdar, hvilka borde stå under ärkebiskopens värjo, skulle till evig tid i Lunds domkyrka hållas en dagligen sjungen messa till jungfru Marias ära, alla Vår frus dagliga tider och dessutom hvarje år ett årsmot i högkoret. I sitt testamente af 1506 bekräftade Niels Olsen sin förbindelse att återställa Skillinge län till ärkestolen och ökade sina gåfvor till Mariatjensten med 200 mark och tvenne gårdar i Kvidinge socken ¹⁾.

Den gåfva, som konung Hans af »besynnerlig åtrå begär och kärlek till vår Lunds domkyrka, där att stifta en gudstjenst», öfverlemnade till Birger och kapitlet, utgjorde 800 lybska mark i reda penningar. Brevet å dessa är utfärdadt den 17 april 1502 ²⁾, och det talas däri om att penningarne gifvits till hållande af en evig messa, Gud, jungfru Maria och S:t Laurentius till lof, heder och ära, konungen, drottningen, deras barn och riken till »en bestandigheth», deras och deras föräldrars själar till ro, lisa och salighet. Messan skall hållas hvarje lördag i domkyrkan, och särskildt skall det bedjas för konungen, att han må väl afsluta ett tilltänkt tåg till Sverige och befria drottningen ur den fångenskap, i hvilken hon där råkat. Det säges uttryckligen, att den donerade summan skall förvandlas i jordagods. Och redan i januari året efter erbjöd sig konungen att sjelf lemna detta ³⁾.

Det gods konungen erbjöd hade förut tillhört rikshofmästaren Pofvel Laxmand. Denne hade i sin tid varit en af ärkebiskopens och S:t Laurentii kyrkas argaste fiender, och i oktober 1501 hade Birger till det i Köbenhavn samlade riksrådet öfverlemnadt en i de skarpaste ordalag hållen anklagelseskraft mot honom och den lika hänsynslöse Niels

¹⁾ Bref af 1499 ^{24/6}, 1500 ^{17/10}, 1501 ^{10/2} (orig. på perg. Sv. Riksark.), 1506 ^{13/2}, införda i Reg. S. B. fol. 6, 9 v., 8 v., 12 v. Jmfr *Magnus Matthiae, Episcoporum ecclesiae Lundensis series*, 216.

²⁾ Tryckt i Danske Magazin, I, 103—104.

³⁾ Orig. på papper af 1503 ^{13/1}. Sv. Riksark.

Hack till Heckeberga ¹⁾. Någon verkan fick denna anklagelse-skrift väl icke, men redan några månader senare föll den mäktige rikshofmästaren ett offer för det hat han väckt: då han en dag på högsommaren 1502 återvände från slottet i Köbenhavn blef han på sjelfva Højbro mördad. När någon tid därefter riksrådet sammanträdde, dömde det, med ärkebiskop Birger i spetsen, den döde skyldig till förrådiska stämp-lingar med det svenska rådet och tillerkände konungen i ersättning för de förluster Pofvel Laxmand genom sitt brott vållat honom all hans egendom. Den del af denna, som konung Hans nu i januari 1503 förklarade sig redo att i utbyte mot de 800 marken öfverlemna till Mariatjensten, var en af den forne rikshofmästarens hufvudgårdar, det i Fjälie socken strax vester om Lund belägna Ågerup (Laxmands Åkarp). Med kapitlets medgifvande återställde Birger de gifna pennin-garne till konungen, och tog den 19 april 1503 Ågerup med dess inventarier i besittning ²⁾.

Men Ågerup var af det rika bytet icke den enda gård, som öfvergick till den mördade rikshofmästarens forne fi-ende: en hufvudpart af de gods, ärkebiskopen sjelf kom att skänka till Mariatjensten i sin domkyrka, hade äfven till-hört Pofvel Laxmand.

Den 25 juli 1503 utfärdade konung Hans till Birger Gunnersen köpebrevet å dessa gods ³⁾. Hvad ärkebiskopen

¹⁾ A. N. Hammar, Ett aktstycke till Poul Laxmands historia. I Sam-lingar utg. för de Skånska landskapens historiska förening af Martin Weibull, 1874, 1—8.

²⁾ Orig. på papper af 1503 ¹²/₄ och ¹⁹/₄. Sv. Riksark.

³⁾ Reg. S. B. fol. 1. Landstingsintyget om köpet är af 1509 ¹/₉ och in-fördt i Reg. S. B. fol. 3 v. Jmfr *Magnus Mathiæ*, *Episcoporum ecclesie Lun-densis series*, 214.

I köpebrevet af 1503 talar konung Hans om »thenn store oc merchelige skade, wdgiift oc forderff, szom her Pauell Laxmandt wor hoffmesther war j Danmarck oss tiilluet oc paa stemplett hagle j bebitning oc forstanding mett the szuenske tiill suodan wpreszning, kriig oc orlogh oc mett syne mangffol-delige forræderii han giordhe oc brugde modtt oss synn rette herre oc kon-ning, szom thenn dom oss aff forne wortt ælskæ Danmarckes riiges raadtt ther pane giiffuenn ær ytthermere jndholder».

därigenom förvärfvade var utom Ågerups hufvudgård, som äfven upptages i brevet, icke mindre än aderton gårdar i dess närmaste omnejd, Harjagers mölla och tjugoen något fjärmare belägna gårdar i det vestra Skåne. Tre gårdar i Fjälje, Stäfvie och Flädie socknar, en i Öfra Glumslöf och två i Stehags församling var det enda ärkebiskopen undantog — allt det öfriga skänkte han till Mariatjensten ¹⁾). Köpesumman, däri inberäknad de 800 lybska mark, för hvilka Ågerup utlades, uppgick till 6150 danska mark. Men denna betydande köpesumma var icke tillräcklig för att häfva en misstanke som uppstått: blott och bart förhållandet, att ärkebiskopen kom i besittning af sin mördade fiendes gods, var nog för att redan i hans egen tid kasta skugga öfver honom. Han ansåg det också nödigt att i Sanctuarium Birgerianum införa riksrådsdomen öfver Pofvel Laxmand, icke, såsom man menat, som en ursäkt för en sjuk sak, utan som förklaring. Efterverlden, som saknat kunskap om de verkliga förhållandena, har emellertid instämt i de samtidas anklagelse. Men då Allen sagt, att domarne gjorde sig rika på den dömdes bekostnad, råkar tillvitelsen näppeligen Birger: köpesumman för Ågerup var ju skänkt, medan ännu Pofvel Laxmand stod på höjden af sin makt, och det öfriga godset var, såsom ärkebiskopen sjelf uttrycker det, förvärfvadt »för vårt eget guld, silfver och penningar, som vi hafva aflat och förtjent med vårt arbete och tjenst uti många år» i konung Christierns och drottning Doroteas, drottning Kristines och konung Hans' tjenst ²⁾).

Utgjorde de gårdar, som från Pofvel Laxmand öfvergingo i Birgers ego, hufvudparten af dem som ärkebiskopen skänkte till Mariatjensten, voro likväl de, hvilka senare tillkommo, långt ifrån obetydliga. De två gårdar Birger sedan 1490-talet egde i Kallundborg afstod han till sin stiftelse. Af väpnaren Peder Knudsen köpte han till denna Bølarps gård i Veinge socken, af väpnaren Isak Truedsen Rolstorp i Hass-

¹⁾ S. B. 30—32. Jmfr köpebrevet 1503 ²⁶/₇.

²⁾ Allen, De tre nordiske Rigers Historie, I, 287; S. B. 29—30.

löf jemte en gård i Ingelstorp i Ströfvelstorps socken, af konung Hans Lönhässle i Össjö och af väpnaren Torbern Laurenzen i Sandby en gård i Ask i Göinge härad. Till dessa gårdar kommo under ärkebiskopens senare år ännu tio: sju i Sönnarslöf i Gärs härad och tre i Fleninge, Vankifva och Visseltofta ¹⁾).

De gårdar, som på detta sätt kommo att tillfalla Birgers gudstjenststiftelse i Lunds domkyrka, uppgingo sammanlagdt till icke mindre än 76 på landsbygden, 6 i stad. Att fastställa dessa egendomars storlek, skulle tarfva en särskild undersökning, hvilken emellertid tvifvelsutan läte sig utföras med ledning af de kyrkliga och civila myndigheternas jordeböcker. Det landgille gårdarne årligen afkastade i Birgers tid utgjorde, förvandladt i danskt mynt, omkring 350 mark. Till allra största delen belägna i de bördigaste trakterna af Skåne, representera dessa egendomar i våra dagar utomordentliga värden.

Ärkebiskop Birgers stiftelsehandling innehåller noggranna föreskrifter rörande dessa godsdonationer och deras förvaltning. De flesta ställas under de presters »forsvar», som skola leda gudstjensten, och det bestämmes, att de på godsen boende bönderna skola hafva endast dem att svara till »gästeri eller arbete eller af att sätta och i att sätta eller något sakfall att gifva». Fridköps- och fyrtio marks böter, alla andliga saker, biskopstionden, skog och jakt liksom stenbrotten i Hardeberga förbehållas ärkebiskopen. Men alla äckor och arbetskyldigheter, som bort tillkomma denne, aflysas, och hans gästeri inskränkes ända därhän, att blott på gårdarne i Sönnarslöf ärkebiskopen, då han sjelf reser, skall af hvarje bonde hafva foder under en natt till fyra hästar. Det till Vår frus tider, vigilier och messor köpta godset skall hållas försedt med god fast bondebyggnad och bönderna vid lag och

¹⁾ Bref af 1505 ²⁷/₈, 1505 ²⁸/₇ och 1506 ¹⁰/₄ (orig. på perg. Sv. Riksark.); 1507 ¹⁷/₈; 1507 ²⁵/₁; 1510 ²⁹/₉; 1515 ⁴/₄ och 1515 ⁵/₄; 1517 ¹⁷/₄, införda i Reg. S. B. fol. 32, 33, 35 v., 56 v., 36; 57; 60; 55; 18, 64; 49. Jmfr S. B. 50—51, 34—36, 83—84.

rätt, fria från all osedvanlig tunga. Fodermarsken på Lunda-gård skall alltid vara redo att för dessa bönder rida till häradsting och landsting och vaka öfver att dem icke sker orätt. »Och hvar han för svag är», heter det, »då skola vi och våra efterkommande sjelfva försvara dem»¹⁾).

Huru betydande än ärkebiskop Birgers godsdonationer voro, var det likväl hans tanke, att de under tidernas lopp skulle yttermera ökas, och han förordnar också, att det gods som tillkommer skall i närvaro af kantorn i Lund skiftas mellan de prester, som upprätthålla gudstjensterna. Det låg honom varmt om hjärtat, att dessa skulle hafva icke blott nog till »kläder och föda», utan också »skälig fyllest för deras omak». Den erfarenhet han under ett långt lif i presterlig tjenst vunnit var, som han uttrycker det: »ju mer där tillägges, ju hellre hålles tjensten»²⁾).

Men rikedomarne voro icke enbart nog: det fordrades också en plats i domkyrkan, där gudstjensten kunde komma till sin fulla rätt, och en ordning för densamma, som svarade till tidens och Birgers kraf.

Det var från början ärkebiskop Birgers afsikt att för sin gudstjenststiftelse uppföra ett särskildt kapell vid domkyrkan. På dess södra sida lågo redan tvenne, det ena uppfördt på 1330-talet af ärkebiskop Karl Eriksen, det andra omkring 1425 af Peder Lykke; nu skulle äfven den norra sidan få sin tillbyggnad utmed tornet i vester och med ingång från ett vapenhus, som skulle byggas utanför den norra sidans vestra ingång. Redan 1499 omtalas denna ärkebiskopens byggnadsplan, och från de närmast följande åren innehålla diplomerna ständiga meddelanden därom; ännu i vapnaren Niels Olsens testamente af den 13 februari 1506 läser man om »Vår frus kapell, som min herres nåde aktar att

¹⁾ S. B. 68—71, 88. Jmfr *E. Pontoppidan, Annales etc.*, II, 399.

²⁾ S. B. 68—69, 48—49.

bygga». Men någon tid därefter är planen uppgifven. Vid ett besök, som konung Hans gjorde i Lund, öfvertalade han ärkebiskopen att i stället förlägga jungfru Marias tider till domkyrkans krypta.

Alltsedan 1499, då Mariatjensten i Lunds domkyrka första gång omtalas, hade den hållits därstädes. Men kryptkyrkan var vid denna tid på förfall, om det också får anses ligga ej ringa öfverdrift i Mogens Madsens ord, att den »var nära sammansjunknen». Den skall, såsom ärkebiskop Birger sjelf förklarar, vid tidpunkten för konung Hans' besök hafva stått »ideligen med vatten golfvet öfver, så att ingen gudstjenst kunde hållas där med bekvämlighet». Kryptan torrlades nu; en vattenledning anlades därnere och Birgers byggmästare Adam van Düren smyckade brunnskaret med en serie af bilder och inskriptioner, som rätt tolkade kasta ljus öfver den mäktige kyrkofursten i hans förhållande till konung Christiern II. Men den största omsorgen lades på utsmyckandet af koret i kryptan. Det afspärrades genom ett skrank från den öfriga kyrkan; katedralens klockare fick nycklarne och skulle på bestämda tider öppna och stänga dörrarne. Innanför uppställdes ett trettiotal korstolar. Altaret i utsprånget ombyggdes, och mellan detta och den graf, i hvilken doktor Johannes Martini från Sorö hvilade, under midthvalfvet i kapellet, utsåg ärkebiskopen sin egen grafplats. Öfver denna restes i sandsten en praktfull sarkofag, utförd af Adam van Düren. Den var färdig 1512. På dess lock hvilat Birger sjelf, iförd alla den ärkebiskopliga maktens insignier; bredvid ligga kräckla och primatkors. Framför hans fötter ser man ett lejon, sinnebild af den besegrade onda makten, i gafvelfältet under den slumrandes hufvud tre dödsallar¹⁾.

»Vårt kapell» var det namn ärkebiskopen sjelf gaf åt koret i kryptkyrkan. Framför högaltaret här, vid sarkofagen under hvilken han hvilade, och i de återställda kryptkapellerna i norr och söder skulle hans gudstjenst firas

¹⁾ Se för ofvanstående kapitlet: Adam van Düren i författarens Studier i Lunds domkyrkas historia.

ningen, men endast de förstnämnda uppbära sjelfva landgillet, för de öfriga kantorn vid domkyrkan ¹⁾).

Till evig tid, dag för dag i året skola de två presterna hålla jungfru Marias tider och vigilier i kryptan. Så snart det ringts samman till kanikernas ottesång uppe i kyrkan, skall klockaren, som äfven får sin lott i jordagodset, låsa upp dörrarne till kraft och till kapellet och tända ljusen därnere. På ottesången i högkoret följer så ottesången i kryptan. Ave stella matutina ljuder i dagbräckningen, suffragier sjungas och på Ave Maria följa vigilier — »eller ock» heter det, »strax efter messan eller ock strax efter aftonsången, som dem bäst bekvämligast vara kan». Heligt och söckent skola dessa vigilier sjungas med nio lektier liksom uppe i högkoret och med tre kollekter. Men när kollekterna äro slut, skall det sjungas prim, ters, sext och non; därefter hålles messan med fem kollekter dagligen. Dessa kollekter äro liksom allt annat, som läses eller sjunges, noggrant angifna i stiftelseurkunden — två veckor i sträck hållas de olika, därefter begynnes igen på de samma, »och så sedan vecka efter vecka året igenom, och så sedan år efter år, det ena efter det andra till evig tid». Efter messan inträder ett uppehåll i Mariatjensten — kryptdörrarne stängas och ljusen släckas. Men när efter kanikernas aftonsång *Benedicamus* och *Deo gratias* sjungits uppe i högkoret, begynner med aftonsången ånyo tjensten i kryptan, och när aftonsången är sjungen nattsången. Det hela når sin afslutning med att vikarierna och djeknarne i procession vandra till ärkebiskopens graf. Här hålles så ånyo gudstjenst. Men när horistan stående framför sarkofagens östra sida, vid ärkebiskopens hufvud, läst sina böner och uttalat sitt »*requies sit defunctis*» — frid öfver de döde — går processionen vidare, stänkande vigvatten öfver kapellet och menigheten. Ljusen släckas ånyo och kryptan utrymmes för att först, då det nästa morgon ringts samman till kanikernas ottesång, ånyo mottaga de troende ²⁾).

¹⁾ S. B. 38—43, 57, 67, 81—82.

²⁾ S. B. 58—64, 16—20.

Men jemnsides med jungfru Marias tider skall också dagligen firas en andra gudstjenst i kryptkyrkan. Stiftelseurkunden nämner en särskild prest, som äfvenledes är förpliktigad residera i Lund, åt hvilken denna gudstjenst uppdrages och åt hvilken i sammanhang därmed ett flertal gårdar anvisas. Under jungfru Marias ottesång och tider skall han stå för högaltaret nere i kapellet läsande en evig själamessa. Hvarje dag, »när honom bäst bekvämast är», skall han därjemte läsa en vigilia för ärkebiskopens egen själ, hans företrädares och efterföljares, hans förfäders och hans välgörarens och för alla deras, som gifvit gods till Mariatjensten. Sida efter sida räknas namnen upp på dem, för hvilkas själafrid den fromme ärkebiskopen särskildt velat sörja. Stiftelseurkunden ger oss i denna del en inblick i Birgers eget förflutna — de många han mött under sin vexlande bana passera förbi, från de menniskor af ringa vilkor, hvilka herbergerade den fattige klockaresonen, då han gick i skola, eller ledde hans första stapplande steg på studievägen, till de store och störste på samhällets höjder, hans påfve Julius II och de medlemmar af huset Oldenburg, som han egnat sin tjenst. Ingen är glömd — icke ens »herr Pofvel Laxmand, riddare af Ågerup, Danmarks marsk»¹⁾.

Med jungfru Marias tider och den dagligen lästa själamessan och vigilien äro emellertid icke Birgers gudstjenststiftelser slut. Han tillförser sig äfven, att prelaterne och kanikerna, då de på sön- och högtidsdagar i procession vandra ned i kraft och hålla »statio» för högaltaret därnere, också »vilja låta processen sjunga öfver hans graf» en antifon och till evig tid i domkyrkans högkor fira vissa af honom bestämda kyrkofester. Men dessutom förordnar han, att »en kanik i Lunds kapitel och ingen annan skall hvar dag sjunga högmessan för högaltaret i högkoret i S:t Laurentii domkyrka» och bedja till Gud för ärkebiskopen, hans företrädare och efterföljare, och att till evig tid fyra årtider skola sjungas vid hans graf i kraft, de två tisdag och onsdag

¹⁾ S. B. 44—50, 67, 20—25.

efter dominica Letare, de två s:t Lucias dag och dagen därefter. De båda första skall ärkebiskopen sjelf och hans efterträdare leda, de båda sista kantorn i Lund. När årtiderna ega rum, skall talgljusen tändas på staken, som plägar att stå nere i kyrkan, då årtid hålles, »så att hvar prest vet att rätta sig därefter, som gammal ärlig sedvänja är». Det förutsättes, att prelaterna, kanikerna och domkyrkans öfriga presterskap talrikt infinna sig; i procession skola de vandra ned i kryptan från högkoret och hvar och en mottaga sin lott af de rika penningmedel kantorn vid tillfället har att utdela. Men äfven andra, ända ned till de fattiga skolgossarne och ringarne uppe i kyrktornet, skola vid dessa årtider njuta godt af ärkebiskopens frikostighet; hvad som blifver öfver, sedan de föreskrifna utdelningarne verkställts, skall skiftas till de fattige och användas till inköp af böcker, messkärl och helgedomskar till altaret i Birgers kapell ¹⁾).

Menighet som presterskap, lek och lärd ville Birger vid dessa årtider liksom vid Mariatjensten se samlade kring sin graf i kryptan. Men icke blott gudstjenstens prakt därnere, messan och sången, den stora processionen af prelater och kaniker, var det som skulle locka skarorna — en annan och större belöning var också förbehållen de fromma. Som ärkebiskop af Lund och den påfliga stolens legat lofvar Birger alla och en hvar, som då Marias och hennes sons namn nämnas, i ödmjukhet böja knä och intill gudstjenstens slut deltaga i sången och bönen, fyrtio dagars aflat; samma nåd väntar också dem som frambära sina gåfvor till Mariatjenstens, årtidernas, vigiliernas och själamessornas upprätthållande eller skänka sin skärf till kryptkyrkans underhåll och med råd och dåd gå så till handa, att gudstjensten till evig tid hålles vid makt.

»Och här utöfver», säger ärkebiskopen, »gifve Gud oss och dem alla, som sådana tider hjälpa och dem dageligen uppehålla och sjunga i förnämnda kraft, det aflat han gaf sancte Marie Magdalene. Det är aflat och aflösning af skuld

¹⁾ S. B. 50—57, 73.

och pina. Det unne och gifve eder och oss Gud fader och son och den helige ande. Amen»¹⁾.

*

*

*

För sin stiftelses bestånd sökte ärkebiskop Birger på det omsorgsfullaste sörja. Stiftelsehandlingen skulle hvarje år till evig tid, vinter och sommar, läsas vid synoderna i Lund, »på det att sådana jungfru Marias tider aldrig skola nederläggas, men alldeles vid makt hållas». Den dagliga tillsynen med gudstjensterna uppdrog han åt kantorn, som också skulle hafva jus patronatus att presentera ärkebiskopen lämpliga prestmän till de tre vikariaten; öfveruppsikten anförtrordes åt ärkebiskopen. Äfven denne erhåller sin betydande del i jordagodset, och det inskärpes hos honom under den heliga kyrkans dom och bann och under hot om evig fördömmelse att tillse, så att intet af det donerade godset förskingras eller bortkommer. Skulle emellertid, det Gud förbjude, någon ärkebiskop icke vilja hålla foundationen vid makt, skall kapitlet i Lund ingripa: det har då att till sig annamma allt jordagodset och sedan sjelf låta hålla gudstjensten. Hvar och en, som bryter mot foundationen, skall drabbas af de eviga straffen; i detta som i det kommande lifvet skall han förföljas med fiendskap från Lunds domkyrkas fyra skyddshelgon, och han skall till sist med den onde brinna i det djupaste helvetet²⁾.

När ärkebiskop Birger i december 1519 slöt sina ögon, har han utan tvifvel trott sin stiftelse för alltid tryggad. På våren samma år hade Johannes Angelo Arcimboldi fäst sitt sigill under urkunderna; sjelf hade ärkebiskopen i sitt testamente den 8 november bekräftat dem. Ingenting låg denna tids människor mera fjerran än tanken på en hvälfning i den herskande religiösa uppfattningen. De visste väl, att det förflutnas religioner varit människoverk och som så-

¹⁾ S. B. 76—79.

²⁾ S. B. 71—76, 79—83.

dana gått under, men den Gud och de helgon de sjelfva dyrkade menade de att till evig tid skulle tros och dyrkas. Till evig tid skulle Mariatjensten, vigilierna och årtiderna firas i kryptkyrkan i Lund såsom Birger förordnat och såsom de i hans tid firades.

Endast som en svagt förtonande återklang hade ljudet af den rörelse Luther uppkallat i Tyskland nått fram till Birgers ärkestol. Det behöfdes blott några få år, och den romerska kyrkans välde var för alltid slut i de trakter, hvilka lydt under hans kräckla.

Med reformationens genomförande 1536 var Birgers stora gudstjenststiftelse ur sagan, om också ännu någon tid en och annan messa hölls vid de sköflade altarne i kryptkyrkan. Men den verldsliga makt, som med reformationen triumferade öfver kyrkan, förfor i Skåne liksom i det öfriga Danmark med mild hand. Ingen röst höjdes för ett indragande till kronan af Birgers godsdonationer: de fingo fortfarande stanna i kapitlets ego, och de tillhörde detta ännu vid tiden för Skånes öfvergång till Sverige. Och när ett årtionde senare Lunds universitet grundlades, var det till ej oväsentlig del på just dessa gods som det skedde.

Först Karl XI bröt helt med det förflutna, då han i samband med det skånska kriget indrog kapitlets forna domäner. På de gods, hvilka den fromme Birger anslagit till sin gudstjenststiftelse och som sedan tjenat den nygrundade högskolan i Lund, ryckte nu de svenska militärkolonierna in, ej blott ett värn mot främmande inkräktare, utan också en tygel på landets egna innebyggare.

Lauritz Weibull.

Synodalia Lundensia.

1646—1663.

Stiftssynoder eller såsom de också kallades prostmöten och »landemoder» omnämnas tidigt i det medeltida Danmark. De synas alltifrån den tid de andlige fingo sin egen domsrätt hafva hållits i alla stift, men förekomma sporadiskt redan tidigare. Inom kort ingingo de såsom ett viktigt led i den katolska kyrkans organisation och synas särskildt mot medeltidens slut hafva vunnit i betydelse. Biskoparne meddelade å dem de församlade prästerna sina påminnelser; å dem utöfvades den högsta domsrätten i vissa andliga mål, särskildt sådana som rörde prästernas rättigheter, deras sedliga vandel och ämbetsutöfning. Årligen höllos sedan gammalt i hvarje stift tvenne sådana synoder; icke blott klerker utan äfven lekmän närvaro vid dem ¹⁾).

Hvad särskildt »landemoderne» i Lunds stift beträffar, stadgade ärkebiskop Hans Laxmand (1436—1443), att å dessa skulle tillstädeskomma prosten och minst två präster från hvarje härad, för hvilka de hemmavarande ålades att betala möteskostnaderna. Till gengäld hade de vid mötet närvarande att vid tre marks böter meddela det öfriga prästerskapet hvad å synoden förhandlats och beslutats. Dessa föreskrifter gällde ännu i ärkebiskop Birger Gunnarsens (1497—1519) tid. Synoderna höllos i kryptkyrkan i Lund, den ena

¹⁾ *L. Heiveg*: De danske Domkapitler etc., 85—87, samt Den danske Kirkes Historie til Reformationen, II, 58—59, 277; Lunds ärkestifts urkundsbok, utg. af *L. Weibull*, III, 57—58.

om sommaren, den andra om vintern. Med kapitlets råd och samtycke afkunnade här ärkebiskopen, efter att hafva hört parterna, sina domslut ¹⁾.

När efter reformationens genomförande den danska kyrkan omorganiserades, underlät man väl att i Ordinansen af 1539 införa några bestämmelser om synoders hållande, men de fortforo icke desto mindre att äga bestånd, om ock deras befogenheter väsentligt inskränktes. Årligen höllos sådana i Lunds, Sjællands och Fyens stift, mera oregelbundet i de jylländska. Om dem i Lunds stift och deras funktioner har man en skildring från slutet af 1500-talet, uppsatt af superintendenten Mogens Madsen, bekant för sina arbeten i Skånes historia. Han skrifer: »I Lunds domkyrkas kor hålles årligen vid midsommartiden stiftssynod med alla prostarne från Skåne, Halland, Bleking, Lister och ön Bornholm. Jemte dem infinna sig tvenne präster från hvarje prosteri. Synoden ledes af biskopen eller såsom han kallas superintendenten, hvilken i förening med prostarne afdömer förseelser af kyrkans män vare sig i lära eller lefverne. Sammankomsten inledes med bön; latinska tal hållas af därtill utsedde öfver hvarjehanda ämnen, hvilka äro ägnade att vägleda i lära och lif. Det hela afslutas med böner och fromma löften.» ²⁾.

Först 1618 utfärdades närmare bestämmelser om prostmötena. De skulle hållas i alla stift två gånger om året på bestämda dagar, för Lunds stift tisdagen näst efter Misericordias Domini och tisdagen i veckan näst före S:t Michaels dag. Stiftslänsmannen skulle presidera och medbe-

¹⁾ Statuta Provincialia Birgeri etc. Paris 1514. Jmfr *G. J. Thorkelin*: Samling af danske Kirkelove, 115. — Sanctuarium Birgerianum. Tryckt af *P. F. Suhm*: i Samlinger til den danske Historie, I: 3, 71. — Bref af ärkebiskop Birger 1500 ^{23/6} och 1508 ^{10/10} (afskrifter i biskopsarkivet i Lund) och 1504 ^{11/6} (original ibid. tryckt hos *L. B. Falkman*: Upplysningar om kronans . . . inkomster af andeligt gods i Skåne etc. II, 1—7, och *G. Thulin*: Samling af urkunder rör. patronatsrättigheterna i Skåne, 3—4.)

²⁾ *H. F. Rördam*: Historiske Kildeskrifter. 2 Række, II, 275. Jfr *Mogens Madsen*: *Τεσσαραδικας* orationum etc. företalet, ref. af Rördam i Hist. Kildeskr. 2 R. II, 103—104.

segla de afkunnade domarne. Bestämmelserna återfinnas i 1643 års recess¹⁾. De mål som afdömdes angingo i första rummet förseelser af präster i deras ämbetsutöfning ochandel.

I hufvudsak oförändradt fortfor »landemodet» att i Lunds stift fungera under det svenska väldets första tid. Blott trädde i den danske stiftslänsmannens ställe den svenske generalguvernören. Tillika bestämdes snart nog, att »landemodet» skulle sammankomma endast en gång årligen, tisdagen efter dominica Trinitatis. Appellation öfver de å detsamma afkunnade domarne tilläts under hofrätten²⁾.

Om de å de skånska stiftssynoderna under medeltiden afgifna s. k. »monita» och domar äger man endast ringa kännedom. Några spridda urkunder, utställda på dessa möten, är det enda, som därom upplyser. Från reformationstiden däremot finnas ej så få af de första superintendenternas monita. En stor del af dessa blefvo år 1594 codifierade af

¹⁾ V. A. Secher: Forordningar etc. 1558—1660. III, 533—534. V, 161—162.

²⁾ Malmö recess 1662 § 9. Tryckt af S. A. Stiernman i Riksdagars och mötens besluth II, 1414. Här nedan tryckta protokollet 1658. — Biskop Peder Winstrup skrifver till landshöfding P. Hammarsköld 1664^{18/4}: — — »der dette landh war kommen under Sweriges crone, och det förste denne höilofflig swenske regeringh war begynt, da efftersom det war prousterne besverligt at reijse to gange om aaret hiidh til landemode formedelst bekaastningh, foruden skatt och anden udgiff, och twende proustemoder om aaret ere ufornöden, fordj der pleijer at indsteffnis faa sager, och ofte aldeelis ingen sagh, da supplicerede de til general gowerneuren, at der ichun eengang maatte holdes om aaret proustemode, nemligh den neste tijsdag effter dominicam Trinitatis imellem waaren och hösten, paa hwilchen tijd det er baade prousterne och gott folch i landet, som haffwer sager at indsteffne, beleiligst at möde, hwilcket welbem:de hans höigreffl. excell:tz paa Kongl. Maij:ts wegne bewilgede, saa at hid indtil under denne höiloffligh regeringh er aarligen holdet ichun eet proustemode paa bemelte tijd, hwilchet och aff de kongl. general commissarier udi Malmö seenest blef confirmeret» (Landsarkivet i Lund).

Mogens Madsen och spriddes sedan i afskrifter öfver stiftet ¹⁾. Men först med de här nedan meddelade synodalierna begynner en serie protokoll, innehållande ej blott de vid mötena gifna monita, utan äfven hvad som förhandlats och beslutats med anledning af instämnda mål, s. k. causæ.

Dessa protokoll från synoderna i Lund äro bevarade i en handskrift tillhörig kyrkoarkivet i Höja ²⁾. De sträcka sig öfver ej mindre än sjutton år af Peder Winstrups episkopat, tiden 1646—1663, dock med några luckor. För åren 1648, 1660 och 1661 finnas sålunda inga protokoll, för 1651, 1653—1655 och 1657 endast från det ena af de båda årliga mötena. Protokollen äro till största delen nedskrifna af prosten öfver Norra Åsbo och Bjäre härader, kyrkoherden i Ö. Ljungby och Källna Jakob Rasmusen Ljunge († 1669). Det är protokoll, förda under själfva synoderna och afsedda att tjäna som grundlag vid de redogörelser för »landemodernes» förhandlingar, hvilka hvarje prost var skyldig lämna prästerskapet på prästmötena i sitt härad. De äro ej heller alldeles utan bristfälligheter i formen. Till kännedomen om de allmänt kulturella och kyrkliga förhållandena i Lunds stift under Peder Winstrups tid, såväl som till de enskilda prästernas biografier lämna de emellertid rikhaltiga bidrag.

Carl Gustaf Weibull.

¹⁾ Statuta synodalia quotquot a reformata per Daniam religione et recepto Christi evangelio edita extant in dioecesi Lundensi sub episcopis Wormordo, Palladio, Tychicho et Albino in ordinem digesta et certis distincta capitibus per Magnum Mathiam S. L. Anno 1594. Tryckta af *H. F. Rördam* i Historiske Kildeskrifter 2 R. II, 291—354. Dessa statuter innehålla monita utfärdade vid synoderna 1544, 1551, 1553, 1555, 1561, 1562, 1567, 1568, 1573, 1577—1588. Vidare äro följande särskildt tryckta: 1546 af *H. F. Rördam* i Danske Kirkelove II, 13—15; 1548 af samme i Kirkehistoriske Samlinger 5 R. II, 468—484; 1554 (?) af samme i Danske Kirkelove I, 395—397.

²⁾ I en förteckning öfver Lunds domkapitels arkiv af 1696 upptages: »Ett gammalt Synodal Protocoll, från A:o 1646 till 75 in 4:to». Det är förkommet. Den i kapitelarkivet bevarade serien af synodalprotokoll börjar numera 1680.

Synodi Lundensis a:o 1646 14
aprilis celebratæ acta et monita
sunt sequentia.

Post concionem a vener. pastore dn. Johanne Winslovio, præposito Gotorum Scanicorum dignissimo, habitam ex dicto Nahum 1. etc. Orationem itidem vigilantissimi dn. episcopi de admiranda divina potentia et providentia nobis tempore belli et pacis restitutæ manifestata. ¹⁾

Causa unica est examinata:

H. Rasmusz i Löffuested, capelan, var citeret for 1. wrett hand haffde beviist imod encken paa steden s. h. Johan Bondszöns effterleffuerske udj naadzens aar och med ecteskabs löffte 2. modtvillighed imod den gamle prest h. Aszmund etc. 3. opsetzighed och wlydighed imod sin herridz proust m. Andersz i Seude etc. Sententia 1. Hand bleff med encken forligt pro anno gratiæ 37 dlr in spec., kaastpenge 26 dlr mönt, offer 4 pund biug och 2 pund rug, 10 lam, 10 giesz och siden aarligen 3 pund biug och it pund rug, 10 lam, 10 giesz och 4 dlr. mönt aff aarlig offer. 2. Med sin obligation til h. Aszmund udgiffven loffuede lydighed. 3. Depreceret anteqvam hoesz prousten.

Monita.

1. Kongebreff om vngdommen etc.
2. Kongebreff om daabensz miszbrug.
3. Kongebreff om hielp til thuende prester, nemlig h. Jonas i Kiöbinge udi Giersz herred och h. Jacob i Wiebye i Villandz herred aff kirkerne effter formuffue.

¹⁾ Tryckt under titel: Belli Svecico-Danici ΘΑΥΜΑΣΙΑ seu opera mirabilia, proxima belli tempestate, ab admirabili Deo in Dania patrata, solenni gratiarum actione decantata, publicis laudibus celebrata et sine chartis recitata in synodo Lundensi verna 14 Aprilis Anno MDCXLVI a Petro Winstrupio. Hafniæ.

Synodalia.

1. Degnene skall staae neder i kircken och siunge psalmerne, och ingen anden end de sedvanlige etc.
2. Substituter maae icke annammis uden bispens consens.
3. Catechismus skall endelig forklarís af præsterne effter predicken.
4. De som lader sig spaae aff taterer skulle staae aabenbare skriff.
5. Morgen och afften ringende at holde ved liige.

Brandskatz hielp.

H. Nielsz i Jilösze. H. Morten i Dalbye. NB. H. Nielsz i Tranesz lecto affixus etc.

NB. Om kanicke godz, huor det findis och huor ledis beskaffed, at lade capitel vide.

Synodi Lundensis anno 1646
vigesimo secundo die septembris
celebratæ acta ac monita sunt
sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Sebastiono in Herrestad (∴ Håslöf?) dignissimo habitam ex dicto Hamosi cap. 8: ecce dies venturi sunt, dictum domini Jehovæ, quibus immittam famem in hanc terram, non famem habendi panis, neque sitim aquarum, sed audiendi verba Jehovæ, et orationem vigilantissimi domini episcopi de fugitivis mercenariis et de pastoribus domi manentibus tempore belli, an fuga concessa sit pastoribus tempore persecutionis minime teste Christo Joh. 10: mercenarius videns lupum venientem relinquit oves et fugit; non autem intelligitur fuga, qua icti sibi consulunt quorum persona seorsim tempore persecutionis impetitur, talis enim fuga concessa est, ne tentetur Dominus idque exemplo Eliæ 1 Reg. 19 cap., Christi Math. 15, Pauli Act. 9, imo a Christo discipulis præcepta est Math. 10. Fuga autem hic prohibita et ecclesiæ Christi noxia fit 1. corpore, quando in communi periculo deseruntur oves, quod nihil aliud est quam faucibus luporum eas sponte obijcere, deinde ore, quando hæreses vel vitia non taxantur etiam notaria: qui hoc faciunt mercenarij

sunt, imo canes muti sunt ut nominant apud Esaïam, de quibus Augustinus: fugisti quia tacuisti; tacuisti quia timuisti etc. ¹⁾.

Nullæ causæ hæc vice sunt examinatæ etc.

Monita.

1. Kongebreff om sacramentens vdelelse etc.
2. Deth andeth om keppene, der skald gaas om med vdj kircken at opvek[ke] de soffuendes vnder predicken, j huilket oc indeholdes om de böger, vdj huilke skald teignes de der födis, döbis oc döer.
3. Kongebreff om hielp aff kirckerne saa vell ocsaa aff presterne til presten j Væ, huis prestegaar er aff fienderne affbrendt.
4. Kongebreff om daaben, at mand paa landsbyen icke holder deris börn lenger der fra end 8 dage.
Bleff jntimeret aff bispen om hielp aff almuen saa vel som aff presterne til h. Hans j Knestrup.

Synodale.

Mand skald endelig siunge fulkommen messa oc forkorthe det igien vdj predicken.

Synodi Lundensis anno 1647
die 4 maij celebratæ acta et
monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Magno Eri, præposito nomarchiæ tam Listerianæ qvam Bregnianæ in Bleckingia dignissimo, habitam ex cap. 2 et 3 Apocal: si quis vicerit et observaverit ad finem usque opera mea, dabo ej potestatem in gentes et reget eas virga ferrea, et tanquam vasa fictilia conterentur, sicut et ego accepi a patre meo et dabo ej stellam matutinam; qui vicerit, amicietur vestimentis albis, neque unquam delebo nomen ejus ex libro vitæ, sed agnoscam nomen ejus in conspectu patris mej et in conspectu angelorum ejus. Qui vicerit, faciam, ut is sit columna in templo Dej mej, nec foras egredietur amplius, et inscribam ej nomen

¹⁾ Tryckt under titel: Oratio synodica de quæstione, an sacerdotibus seu verbi divini ministris, tempore belli, obsidionis et persecutionis fugere liceat? habita in solenni præpositorum et pastorum Scanicorum conventu Lundensi, 22 Septembris, anno 1646 a Petro Winstrupio. Hafniæ 1647.

Dej mej, et nomen civitatis Dej mej, id est novæ Hierusalem, quæ descendit e cælo a Deo meo, et nomen meum novum. Qui vicerit, tribuam ej, ut sedeat mecum in throno meo, ut et ego vici et sedeo cum patre meo in throno ejus. Orationem itidem vigilantis, domini episcopi de stipendiis pastorum. Quæstio: quid debeant auditores pastoribus suis, nempe non saltim decimas etiam præmisias, amorem, honorem et obedientiam?

Trende sager.

1. H. Christoffer j Ösiö steffneth aff voris gunstige h. slotzherreds fuldmectig vellact Lauritz Jensön atskillige poster etc.

2. H. Jens Gris capelan j Rønneby steffneth aff en stadere.

3. Mester Peder Struck steffneth aff h. Tage Todt.

1 kongebreff om hielp aff kirckerne til en klokke till Emmeløffs kircke om 3 aar etc.

Synodi Lundensis anno 1647
vigesimo primo septembris cele-
bratæ acta ac monita sunt se-
quentia.

Post concionem a venerando pastore domino Jacobo Joannis, præposito nomarchiæ tam Herrestadianæ quam Lunitianæ dignissimo, habitam ex dicto apostoli Petri prioris 5 cap: pascite, quantum in vobis est, gregem Christi curam illius agentes, non coacti, non turpiter affectantes lucrum, sed propenso animo neque ceu dominium exercentes aduersus electos, sed sic, ut sitis exemplaria gregis. Et cum aperuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem gloriæ coronam. Orationem itidem vigilantissimi d:ni episcopi de encomio principis et de calamitate totius generis humani scilicet ingressus hominis flebilis, progressus debilis, egressus horribilis etc. ¹⁾.

Jnger sager denne gang. Laus Deo.

Kongebreff om studenters forseelse med lejersmaall.

¹⁾ Lessus synodicus presbyterii Scanici, seu oratio parentalis, beatis manibus et gloriosæ memoriæ serenissimi et celsissimi principis, dn. Christiani, electi Daniæ, Norvegiæ . . . devote dicata, et 21 septembr. anno 1647 in synodo Lundensi autumnali, frequentissimo tam præpositorum et pastorum quam hospitem conventu solenniter et memoriter recitata a Petro Winstrupio. Hafniæ.

Admonitiones.

1. Jngen prest paa sin egen hand maa holde nogen student hos sig oc hannem bruge ligesom en capellan vden deth skeer med bispens videnskab oc samtycke.

2. Jngen prest maa lade andre ordinere prester betiene deris kald, som er kommen anden sted fra, efftersom der med skeer stor misbrug, oc naar de ellers ingen anden sted kand faa plads, saa skald de annammes j Skaane.

3. Jngen maa anamme nogen j sit sogn oc beuiise dem nogen prestelig tjeneste, förend de haffue zedell oc beuiis fra den forrige sogneprest, vdj huis sogn de haffue verreth.

4. Lang mindre maa nogen samtyckis til obenbare skrifftemaal med mindre at deth skeer med den sogneprestis beuiling, huor forseelsen er sked.

5. Presterne skald paamindes, at naar de v[d]deele sacramentet, at de da siiger, naar de giffue brödeth: det er Christi legeme, oc naar de tilbiuder kalken: deth er Christi blod.

6. Bispnen paa menig capitels vegne vaar begierendes, at presterne vilde giffue tilkende, huis capitels gods der vaar j deris sogner, oc huis tienere de vaare; oc dersom der vaar nogen, som sagde sig icke at viide sin hosbonde, deth maathe oc tilkiende giffuis.

7. Om nogen prest forsömmer proustemöde, giffue straff förste gang — 1 del r., anden gang — 2 rigs del., 3 gang — 3 rigs., fierde gang steffnes til landemode, oc da straffuis som den der hans natz foror[d]ninger haffuer modvillig offvertredt.

Fattige prester at intimere for:

1. H. Asmund j Löffuested.	
2. H. Peder j Heding.	NB. At tale om
3. H. Niels j Broge.	bispens honorario etc.

Synodi Lundensis anno 1649
die 10 aprilis celebratæ acta et
monita sunt seqventia.

Post orationem vigilantiss. domini episcopi de inaugura-
tione sereniss. regis nostri Frederici tertij etc.

Causæ duæ sunt examinatæ.

1 causa. H. Jens j Skrefflinge steffnedt aff velb. h. Tage
Todt, fordi hand haffuer flödt till sin annex fra hoffuitsognedt

oc vdi annexen bygger oc saar paa leegarde(?); siuntis saadanth skee aff hannem aff trossighed oc stiffhed; bleff saaledis saath vdi rethe, om h. Jens icke j saa maade haffde forbrudt sit kald, efftersom hand haffde giort tuert imod sin collatz. Huortil h. Jens suarede, hand eij deth haffde giort aff nogen trosighed men aff nöd oc trang, oc dismidler hand haffde hold hus j annexen, intet dis mindre effter hans formue haffuer ladet bygge paa prestegaarden j hoffuitsognedt oc paa 2 aars tiid opsath 36 veggerums hus.

Sententia. Bleff saaledes affsagt: effterdi h. Jens haffde tilforn verreth indstefnedt for samme sag till landemode oc da anloffuet at vilde med deth förste raade bod der paa oc forflythe till prestegaarden j hoffuitsognedt, da er hannem forrelagt, at dersom hand icke flyther till prestegaarden inden Martini, da at haffue forbrudt sith kald, som den der imod hans Kong. Ma:tz. höhed forgriffuer.

2 causa. Steffning vdgiffuen aff Hendrick Lindenou anlangende en tretthe imellem h. Suend j Brönnested oc hans degn anlangende en gaar, som ligger ad mensam pastoris, huilken degnen vilde sig tilegne som en degnestauffn etc.

Sententia. Effterdi samme sag tilforn haffde verreth till landemode, oc da h. Suend tildömdt samme prestegaar, er samme dom endnu viidere confirmeret; men dersom degnen vill haffue nogen degnestauffn, da der om at anlange till hoffue, haffuer bisen loffuedt at vill hielpe hannem til rethe.

Admonitiones.

1. Efftersom disver mange quindfolck er befunden, som haffuer tagedt liffuet aff deris foster eller j löndom affskilles dermed, oc naar de derfor er andgreffne, vndskylder sig dermed, at de saadanth haffuer giort j enfoldighed, huorfor om denne post skald forkyndis 4 gange om aaret, nemlig for jull, paaske, S. Hans dag oc S. Michels dag.

2. Om pretequinder oc deris dothris drag[t]: at de vilde holde sig nogeth tarffuelig, at eij andre fathige prestefolck eij skald nyde dem ondt aff.

3. Presterne skald ocsaa self vell vocte sig for offuerdighed j brulupper oc barseler etc.

4. Bleff forholdeth om preste encker, som icke for synderlig aarsagers skyld kand forbliffue j kaldedt, huorledis de beest effter mandens död kand forsiunis. Er saaledis derom först angiffuit, at huer prest gaff aarligen til dennem — 1 rigs del. oc siiden ingen anden kongskadt, eller for deth andeth, at presteencker maathe beuilgis tiender, huoraff de kunde leffue.

5. It quindfolck römndt fra Landskrone veed nauffn Boell Jens daather, huor hun opspörgis etc.

6. At dersom nogen viste nogedt synderlig, som vaar passeret j suenskens tiid her j landeth (dog sandferdigt), at de deth fra dennem skriffilig vilde leuere.

Kongebreff.

H. Jacob j Velle aff huer kircke — 1 rigs del. oc aff presterne effter deris formue. H. Mogens j Aasum aff huer kircke, som formue haffuer — 2 rigs del. H. Jens Pallesön j Soellbier aff huer kircke — 1 rigs del. At intimere for h. Laffue j Lund.

Synodi Lundensis anno 1649
die decimo octavo sept. celebratæ
acta ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Nicolao Johannis, præposito nomarchiæ Frostianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de magistratuum et subditorum officio etc.

3 causæ sunt examinatæ.

1. H. Lauritz Beldring, sogneprest till Lemminstrup oc Burslöff [s: Lemmeströ oc Börringe] sogner, haffde lade steffnedt sin degn, fordi hand haffde slagedt ham paa Malmöe gade, paa huilken sag oc velb. h. Tage Tods fulmectig haardelig dreff effter sin hosbondis alvorlig beffalling.

Sententia. Effterdi hand for:ne degn Niels Michelsön sig höelig haffde forseedt baade imod Gud, som liuser fred offuer sine tienere, saavell som mod den höe öffrighed, item mod den iurament hand giort haffde, at hand eij skulle verre sin prest modvillig, men hörig oc lydig, bleff hand sagt fra sith kald; belangende prestens omkostning, item suige oc sprecke, den post bleff indsedt for tilbörlig dommere.

2. H. Hans j Vidskölle, proust j Giersherredt, vaar steffnedt anlangende en dom hand haffde affsagt imellem her Leffuert j Esphold oc encken samme sted; den contract som dennem vaar giort imellem, effterdi den huercken aff slodsherren, bispen eller prousten vaar vnderskreffuen, bleff vnderkiendt. Bleffue omsider saaledis forligte, at presten skald giffue hende

— 2 pund rug oc 2 pund biug, helten till Martinj oc helten till jull.

3. H. Rasmus j Jffuetoffte steffnedt aff sin proust m. Peder j Aas for vlydighed, at hand eij vilde möde till prestemode, oc naar hand möthe, gaff hand prousten vnythige ord; item hand eij vilde v[d]legge sin hielpskadt. Bleffue denne gang omsier forligte; maathe bede om forladelse oc anloffue saadant aldrig meer at skulle skee med mindre hand derfor höelig vilde straffuis andre till exempel.

Nogle kongebreff.

1. Om kongskadt — 4 rigs daler aff huer prest j Skaane oc 2 rigs del. aff huer prest j Bleging at v[d]leggis 14 dage effter Michaelis.

2. Kongebreff om hylningen dominica Trinit. vdj tilkomende aar.

3. Kongebreff: H. Hans j Knedstrup — 1 rigs del. aff huer kircke, som forraad haffuer.

4. Kongebreff: H. Jens j Skrefflinge — 1 rigs del. aff huer kircke.

Admonitiones.

1. Brudevielse skald ske effter Ordinantz etc.

2. Chat[echismi] predicken eij at forsömmis.

3. Degne at examinere vngdommen effter predicken.

At tale om de prester, som haffde kongebreff, som bleffue opleste paaske landemode, nemlig h. Mogens j Aasum aff huer kircke — 2 rigs del., h. Jens Pallesön j Soellbiereg oc h. Jacob j Vellou aff huer kircke — 1 rigs del.

Synodi Lundensis anno 1650
ultimo die aprilis celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Claudio, præposito nomarchiæ Gersianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de annonæ caritate et difficultate, etiam de miseratione Dej, nam misericordia Dej summa parit consolationem, quare non abijciamus animum in adversis. Deum habemus qui miseretur nostri et compatitur. Ideoque apud Oseam capite undecimo ait: inversum est in

me cor meum pariter in caluerunt pœnitudines meæ. Hinc pater misericordiarum dicitur secundo Corinth. primo, quia dives est in misericordia, Ephesios cap. 2. et universæ viæ Domini misericordia et veritas dicente psalmista psalm. vigesimo quinto. Homines nonnunquam gaudent alienis malis, gaudent annonæ caritate, Dominus aliter animatus est. Ecce eruit amor[te] animas et alit pios in fame ex psal. 33.

Causæ duæ sunt examinatæ.

1. H. Hans j Gullerup steffneth aff hans formands daather, en kandestoffuers quinde j Lund, naadsens aar anlangende, meenendis at vilde haffue sin part j tienden saa oc j prestegaar aufflen.

Sententia. Deth allene bleff till dömdt encken effter Ordinantzen oc effter it kongebreff dateret 1629.

2. H. Jens j Quernby, 3 gang steffnedt aff velb. h. Tage Tothis fuldmegtige Effuert Vildfand, fordi hand icke effter sin collatzis formeldning icke vilde residere j hoffuidtsognet.

Sententia. Efftersom hand vaar tildömdt aff deth hæderlig landemode anno 1649 den 10 april at flythe till preste-gaarden j hoffuitsognen inden Martinj eller at haffue forbrudt sith kald, oc efftersom deth endnu icke vaar effterkommedt, bleff samme forrige dom confirmeret.

Konge breff om vdvalgelsen.

Samme tiid bleff sluthit, huer prest at giffue — 2 s. till de 6 prouster, som skald haffue fuldmagt.

Jtem bleff paamindt om deth konge breff, som leest paa landemode anno 1647 den 4 may anlangende hielp aff kirckerne till Emmelöffs kircke 3 aar effter den tiid.

Propositiones.

1. Om presterne vilde giffue nogen hielp till Ysted kircke. Jtem de kircker, som haffde forraad, at laane Cimbris-hauffns kircke penge.

Admonitiones.

1. Efftersom deth er angiffuedt, at somme prester gör sig til köbmend oc ligesom til bissekremmere at selge nöle oc remmer oc andeth saadanth vere, at mand for saadant skald tage sig vare.

Jtem ey eller at giorre bryggere eller krudmend aff sig enthen at bryge eller vdselle en öll eller brendeviin.

2. At der eij paa liusis aff predikestolen for en ringe tiing.
3. At presterne skald gaa till alters offuentlig j kircken enten om söndagene eller bedagene oc icke vdj enrum eller hiemme j deris husse.
4. Der maa icke truis med kirckens band, vden mand veed, huor den er, som deth haffuer giordt.
5. Der haffuer nogle prester klagedt paa deris degne for vlydighed, meenendis, de er presten ingen tieneste pligtig eller vnderdanighed, fordi de er icke confirmeret aff presten men aff bispen, da befold bispen, at de skulde atvaris, at hans confirmatz holdt dennem icke til vlydighed men til lydighed baade at fölge j sognebud eller huor presten haffde fo[r]nöden etc.
6. At paaminde de kirckeveger, som icke haffuer vdlagt studij skadt.

Acta synodi Lundensis anno
1650 die vigesimo quarto sep-
temb. celebratæ sunt sequentia.

M. Niels i Malmöe predickede och aff Math. cap. 5 v. 14 forklarede disse 4 ord: Vos estis lux mundi.

Hans verdighed bispen holdt, solito more, oration de vera ac sincera ad subsequentes publicas precationum dies tres preparatione etc.

Causæ binæ sunt ventilatæ.

1. H. Henrich j Rafflunde var citeret aff hans stiffmoder Dorrethe s. h. Jensis, for hand vilde icke holde den contract dennem imellem vaar oprethet, som var denne: hand haffde bebreffuet sig at giffue hende aarligen iij pund rug, 2 pund biug, 4 daler huer offerdag, 8 lam, 8 gies, sommeroste aff nogle visse gaarde j sognen och fri huseverrelse. Landemodet kunde icke vnderkiende hans contract, men effterdi deth siuntis hannem alt for besuerligt, forligte landemodet parterne saaledis med beggis deris sambtycke:

H. Henderich skal giffue encken dethe aars genant, huad sæden allene vidkommer, oc siden 200 slethe daler till 4 terminer paa 2 aars tid, och der med at verre hinde ganske quith.

2da causa. H. Arnoldus j Melbye haffde citeret sin proust h. Jacob j Vinslöff oc formeente, hand haffde giort vret, j det hand j en process, som var falden hannem oc hans vederpart Hans Mus imellem, haffde sted som vidnisbyrd till forhör, som

ellers var verslig ret vndergiffuen. Prousten bleff kiendt frii oc ingen vret at haffue giort j saa maade etc.¹⁾.

Tuende kongebreff bleffue lesde.

1. Om de 3 almindelige bededage oc bispens formaning derhos, at presterne skulde 3 söndager nest for formane almuen til christelig beredelse oc de 3 dage gudelig at begaae med affhold fra arbeid oc feste huer dag til afften.

2. H. Ave i Hemlted (σ: Halmstad) lod lese kongebreff om en rigsdalers hielp aff huer kircke formuff haffuer, oc begierede hielp oc collect aff meenigheederne inden jull, om mueligt kunde verre.

Monita episcopi.

1. Dersom nogen haffuer tempore præteriti belli forebract hans kong. May:t heste, stude, victualia eller penge (dog sölf-skathen her vmeent), da skulde de endelig möde i Köbenhauffn paa andfodring till den 14 8toβ.; huis de icke da möder, skald deris tilkraff siden intet gielde.

2. Den siste Resenii version oc explication offuer catechismum skal endelig driffuis propter uniformitatem, oc den gamle ganske affskaffuis.

3. Nogle kaarte dicta scripturæ vill bispen self v[d]drage, colligere oc presterne tilskicke, som degnene siden skulde öffue inter catechumenos.

4. Betlere skulle examineris huor de gaa til Guds bord, vise zedell derpaa, eller miste almisse, indtil de beviis forskaffuer.

5. Admonitio. Om gradualer at kiöbe, huor behoff giöris. NB. Singulare qvid, j Ingelstedherrit udj Talbierg(?) sogn, paa it fiskeleije, er fundet leffred blod, som deth kunde verret faldeth ned in stillicidio, oc har stencket op veggem, it halff quarter höyt paa veggem, oc neer saa for 4 veggerum i lengden. Deth er skeed in Augusto forleden. Deus misereatur nostri.

¹⁾ Se härom vidare Cavallin, Lunds stifts herdaminne, IV: 325, som efter de i Lunds biskopsarkiv förvarade akterna refererar saken.

Synodi Lundensis anno 1651
vigesimo tertio die septemb. ce-
lebratæ acta ac monita sunt
sequentia.

Post orationem vigilantissimi domini episcopi de ambi-
tione fugienda.

Causæ binæ sunt examinatæ.

1 causa. M. Niels i Malmøe steffnedt aff s. mester Jørgens suoger Peder Jensøn paa Borringsholm anlangende naadens aar paa s. m. Jørgens börns vegne, meeneñdis, at hand burde giffue dennem saa meget som m. Jørgen gaff s. Barbara m. Hans Rauffns, der hand kom til Malmøe kald, som vaar den halffue part aff det förste aars indkomst effter en landemods dom, dateret Lund 1628 den 29 aprilis, oc effterdi de paa begge sider vaar dom begierendis, bleff saaledis affsagt, at m. Niels skald giffue m. Jørgens börn ligesaameget som m. Jørgen gaff s. Barbara m. Hans Rauffns, nemlig det förste halffue aars indkomst, dog med saadan vilkaar, at dersom m. Niels veed döden affgaar, haffuer hans effterleffuirske det samme at fodre.

2 causa vaar med h. Jens i Vldstrup anlangende det quindfolck, som haffde beskyldet ham for lejersmaal, huilken sag siste landemode bleff henvist till den verslig ret der först at procedere; bleff endnu samme sagh affvist, fordi foden Anders Hals icke haffde taget landemods steffning pa ny.

Kongebreff bleffue leste.

1. Om magisteri grad: at efftersom hans May:t vaar kommen i forfaring, at en part tager den for æregerigheds skyld j gang oc sæde, da skald saaledis her effter holdis, at de skald side oc gaa, ligesom de erre gamle in ministerio.

2. Kongebreff om kongeskadt aff huer præst — 4 rigs till Martini at vdlegge etc.

3. Kongebreff om hielp aff kirckerne till h. Söffren i Berisse 1 rigs daler aff huer ingen vndertagendis, den rige hielper den fattige, saa oc presterne vilde selff ocsaa giffue noget med.

4. Kongebreff [om] hielp aff kirckerne, aff huer — 1 rigs del. till h. Christen i Hög, huis prestegaar er ganske forfalden.

Monita.

1. Efftersom bispen er kommen j forfaring, huorledis paa somme steder ej skertorsdag holdis hellig, men driffuis grofft

arbejde for oc effter predicken, da skald presterne haffue fligtig inseende, at der holdis hellig effter en uniformitet effter ordinantzen.

2. Det hender sig vndertiden, at somme præster tager sig den myndighed at predicke i fremmede herreder, da skald dett ganske verre affskaffuet, med mindre de vill tiltalis oc straffuis derfor.

3. Det skeer oc vndertiden, at naar hospitals bedere andkommer, at presterne tager ilde mod dennem, da skald de verre paamindt, de eij dett giör, men helder hielpe dennem tilgode hos almuen, at de bevisse barmhiertighed.

4. Bispem klager haardelig, huorledis der skeer stor for-sömmelse med hans breffue, at de eij kommer fordt; huem for-sömmelsen findis hos, skald strax tiltalis oc for vlydighed straffuis.

5. Begierede bispem, at presterne vilde intimere hos sognefolcket for en prestesön aff Bleging, som sider fangen i Tyrkeriget.

6. Item at hielpe noget en fattig preste encke veed nauffin Sophiæ h. Baldsers, som er geraaden i stor fattigdom.

Synodi Lundensis anno 1652
die 4, 5 et 6 maij celebratæ acta
et monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore dn. Christierno, præposito Gotorum Scanicorum dignissimo, habitam ex dicto Apocalypico cap. 3, v. 17: Dicis, dives sum, et ditatus sum et nulla re mihi est opus: neque nosti te esse ærumnosum et miserabilem et pauperem et cæcum et nudum. Orationem jtidem vigilantissimi d:ni episcopi de pace et concordia consequenda et observanda etc.

4 causæ sunt ventilatæ.

1. M. Claus j Löderup steffnet aff encken Lisebet s. m. Berthels. Den förste steffning indeholdendis, huorledis hand j hindis suaghed haffde ladet hende beskickte, om hun vilde ingaa med hannem ecteskab, oc siden tilböd hinde aarligen, dersom hun det icke vilde giöre, 10 pund korn, lam 10, gies 20, penge 20 del. mönt, it slagtenöd¹⁾, paa huilken beskickelse

¹⁾ Dette skald saaledis forstaaes: afgiffen bleff hende först tilböden etc.

hindis louverge Christen Östersön suarede, at hun begierede 14 dags tid sig at resolve. Men siden den tid haffuer hand dog der aff intet effter kommedt. Bleff derfor tilspurt aff landemode effter hindis fulmegtiges Christen Östersöns begiering, om hand endnu vilde indgaa samme tilbud, huorpaa hand suarede, hand gierne vilde lade sig forlige om ellers maatte verre i rolighed. Men huad ecteskab sig med hende belangende, meente hand sig at verre saadant it ecteskab, at intet christet menniske kunde hannem der om anmode. Landemode intet j denne post kunde kiende, effterdi de sig med beskikkelser intet haffue at beskaffue.

Den anden steffning angaaende m. Clausis oc Lisebet s. m. Berthils vaar denne, at hun haffde ladet steffne h. Jacob Marcusön i Hersted, for hand icke for prousten vilde vinde sin sandhed, saa vidt hannem vaar beuiist den sag m. Claus oc encken imellem. Bleff aff landemode tilfundet nu at vinde for den verslig ret, efftersom hand selff tilforn haffde foractet den gieslige, med mindre han vilde straffuis for vlydighed. Ole degn j Löderup, i ligemaade steffnet for hand icke sin sandhed vilde tilstaa, vnskyldet sig, hand vaar saa glemmen, hand intet kunde husse, endog hand vell kunde erindre at vinde det som vaar presten med oc encken imod, da bleff hans vidnebiur, som vaar med presten, kiendt krafftlös som aff it vsindig, sansselös menske.

3 steffning, som ret andgick hoffuitsognen, bleff der ved intet giort, efftersom m. Clausis procurator Olle Nederland sagde, hand haffde ladet indsteffne til herredag, og vedderparten Christen Östersön sagde at haffde taget lofl. steffning, huilket de oc paa begge sider st. . . .

2 causa. M. Peder Struck i Asserum steffnet for atskilliche forseelser:

- 1) forseelse med alterens sacramente,
- 2) de dödis begraffuitsels fornectelse,
- 3) hand obenbarlig aff predickestolen haffde forbandet meenigheden,
- 4) vngdommen, som vilde gaa til skriffte, viste hand hen paa sitt arbeijde,
- 5) hand eij vilde de siuge betiene.

Huor imod m. Peder suarede, dett vaar intet andet end sancke vinde aff hadsverck; haffde hand j saadanne groffue forseelser verret skyldig, de haffde intet saa lenge giffuet hannem respit, men lenge siden tilforn derfor haffde tiltaldt. Da bleff m. Peders vederpart aff landemode tilspurt, huad de haffde der imod at suare, huortil bleff suaret aff dennem, at de haffde

intet videre. Herforvden suarede m. Peder at vere formenendis, hannem ingen dom burde at offuergaa, effterdi hand haffde giffuet sagen j kongelig hender.

Sententia. Efftersom m. Peder formeener sig, hans modstanderis vidne eij fulkommelig aff velb. landsdommer at verre confirmerede, item hans Kong. May. breffs indhold til velb. h. Niels Krabbe eij bleff hannem vitterlig forend 8 dage siden, saa oc hand formeener sig j sagen videre att vill protestere, da bleff saaledis affsagl, at hand skulde haffue delation til tilkommende landemode, dog med saa skiell hand strax skald tage steffning i sagen oc verre suspenderet ab officio dismidlertid.

3 causa. H. Arnoldus j Melby i Göngeherret steffnet aff sine sognemend anlangende helgen skyld, som hand kreffuer aff dennem for de aar, i huilke hand ab officio vaar removeret, endog de berettet, at de med den haffde betalt dennem, som kaldet dismidlertid haffde betient. Huorpaa h. Arnoldus lod lesse kongens steffning baade offuer hans patron velb. h. Offe Gedde, som bönderne haffde forböden den taxt at vdlegge, jtem offuer landsdommer, som dervdj oc andre poster haffde senteret; torde landemodet dervdj intet at kiende, efterdi det tilforn vaar indsteffnet for høyeste ret ¹⁾).

4 causa. H. Jens i Vldstrup steffnet aff ridefouden Anders Hals i Ydsted anlangende lejjermaall, som hand for 3 aar siden skulle hafft med en tilforn aabenbarlig hore; da er först leest velb. landsdommers dom, liudende i sin meening; viste ieg eij h. Jens at kunde befri, men at lovuerge sig inden 6 vger. Der imod bleff irettelagt rigens steffnet aff h. Jens imod velb. landsdommer.

Sententia. Efftersom h. Jens er tildömt af landsdommere at lovuerge [sig] inden 6 vger og samme dom er indsteffnet for konge[l. May:tz] raad, kunde vi os intet vnderstaa der j att dömmе.

Monita.

1. Efftersom det paa somme steder befindis, at presterne absolvere nogle personer tillige, huor om dog tilforn er admoneret, dersom dett her effter skeer, skald haardelig straffuis. Huad der bleff i saa maade causa necessitatis i krigs tid forrettet, det vaar it andet, dicente episcopo.

2. Börnene skald förriis til daaben det förste mueligt er, huor om ocsaa tilforn er paamindt, oc om de end ere saa skröbelige at de christnis hiemme, skald dog daaben strax dereffter

¹⁾ Akterna ang. denna sak finnas i Lunds biskopsarkiv.

j kircken confirmeris oc ej fortöffue saa lenge, indtil moderens kirkegang skeer, huilket dog en prestmand her j landet haffuer ladet sig til fordriste, oc icke meget lenge siden.

3. Skertorsdag at holdis hellig, jtem at paa langfredag skald kortelig forhandlis, huis i forrig passions predickerne er forhandlede, efftersom der bleff berettet paa landemode at somme prester ickun allene leser texten etc.

4. Presterne icke fare offuer marcken vden prestelig habit, efftersom, som mange for deris vkiendeligheds skyld före sig self i foract, ej faar deris tilbörlich respect. Langmindre skald dett tilladis presterne att staa for altaret i liusse, offerge, stackogede rexe kortle, men driffuer nöden dennem at ride, kand de dog bruge sorte kortle.

5. At presterne skald med degnene haffue fligtig indseende, at vngdommen fligtig vnderviisis.

6. Jngen maa tiene j it sogn oc gaa til alters i it andet. Langmindre maa nogen fremmet prest betiene nogen huad fald det verre kand (döds siugdom vndertagende), vden hand haffuer tilladelse aff den forrige sogneprest, huor hand haffuer hafft sin rette oc stadige verrelse, men dersom nogen sig her vdj forseer, skeer dett inden herredet, skald det klagis for herritzprousten, skeer det vden herredet, da prousten at verre forpligtig at skaffue den prest, som vdj hans herret vforret er, offuer den andet prest j det herret, som forseelsen er skeedt, ret hos samme herritzproust.

7. Efftersom mange prester giör it almindelig brug at giffue bedtle breff, saadant skald verre affskaffuet, men holde offuer kongens mandater, at de kand försörgis i egne sogner; kand det ej skeep, holde sig effter forordninger.

8. Presterne skald verre endelig fortenet att möde til huer prestemode, ligesom prousten er forpligtiget til at möde til landemode, oc da at annotere, huad der bliffuer publiceret; bliffuer der noget siden försömmet oc forseet, da prousten der ej til at suare men presten self, som dett haffuer försömmet. Prousterne klager haardelig, at faa möder til prestemode, oc de faa der kommer erindrere en ringe ting, huad der bliffuer passeret, men maa tit oc offte skriffue der om dennem til stor besuerlighed; da haffuer nu deth hæderlich landemode saaledis sluttet, at naar nogen prest eller degn fra prestemodet bliffuer hiemme forbliffuendis, vden hand er saa suag, at hand ej self kand præsentere, da bedendis en aff hans heretz medbrödre hans vndskylning att giöre, oc hannem huis paa modet er passeret meddeelle; giör nogen her imod, straffuis derfor som vidbyr, oc dersom prousten med nogen aff sine herritzprester her-

vdj fortier, haffue oc sin tilbörlig straff at forventte, som den der eij holder offuer kongelig beffalninger.

Admonitiones.

1. Endnu om Embmelöffs kircke til en klokke.
2. At jntimere for en kircke j Magdeburg, S. Vldrigs oc Levinj kircke kaldes, oc collecte maatte komme frem inden pindtzdag, at de hos fattige mend ellers med deris egen bes . . . skulde besuerge.
3. Liusis effter en compan aff Halleröd song ved nauffn Bendt Jonsön, som haffuer forladt sin egen hustru oc nogle börn oc rizzer om med en hore etc.

Synodi Lundensis anno 1652
21 die septemb. celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Magno, præposito nom[archiæ] orientalis in Blekingia dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de divina providentia.

Binæ causæ sunt ventilatæ.

Mester Peder Struck steffnet paa ny aff ridefouden Hans Holst i Bokulde for de samme poster, som hand var indsteffnet det andet forige landemode: 1) forseelse med sacramentet, 2) fornectelse de döde at begraffue, for det tredie, hand offentlig forbandet meenigheden i predickestolen oc i samme sin iffrighed glemtte at giörre bön effter predicken eller lese fader vor etc., 4) naar nogen vilde gaa til skriffte, viiste hand dennem paa sit arbeijde, 5) hand eij eller de siuge vilde betiene, 6) saa mange der vilde gaa til skrifftet hand i almindelighed, 7) vndertiden naar der kom mange som vilde skriftis, bad hand dennem gaa fanden i vold, hand torde sla dem paa flaben, det nese oc mund skulle staa i blod etc.

Oc efftersom det bleff opset siste landemode oc da gick ingen dom, fordi det vaar insteffnet til herredag, haffde nu hans vederparter forhueret kongelig beffalning til velb. Otto Tot, bispem oc landemode, at de endelig skulle dömmen i den sag, effterdi herredagene vaare opsette; da effter lang deliberation er hand ganske sagdt fra sit kald.

2 causa vaar imellem h. Grex i Nörrehuedinge oc hans effterkommere her Aage paaskemad oc offuer anlangende; meente, hand burde haffue sin deel der aff, effterdi hand haffde tient derfor oc den anden eij bleff indset förend dominica palmarum. H. Aage meente, hand vaar civiliter mortuus, hand burde intet att haffue; bleffue forligte. H. Offue skulde giffue hannem — 10 del. m.

Monita.

1. At presterne vilde tegne i bederrens bog huad almuen giffuer.

2. Der er en religeret student ved nauffn Christ[en] Mortensön Maler, at presterne eij lader ham predicke.

3. Prousterne beklaget, at presterne eij vilde holde hos dennem selff huad himmeligt paa prestemode bleff handlet etc.

4. Der er somme degne, som vill icke lesse for börnene. Om de end skönt kommer til kircken, viiser dem hiem igien; vnskylder sig, de vill icke lese for dennem vden de alle vaare forsamlede. Skald tilholdis endelig at lesse for dennem der kommer, i huor faa de erre, og tegne dennem som erre forsømmelig; tager degnene her vdj forsømmelse, skald det strax giffuis tilkiende, at de derfor kand straffuis.

Synodi Lundensis anno 1653
26 die aprilis celebratæ acta ac
monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino magistro Olao, præposito nomarchiæ Tornianæ et synodi Lundensis notario, habitam. Orationem jtidem vigilantissimj domini episcopi de novis stellis et cometis.

Binæ causæ sunt examinatæ.

1. Her Elias i Hör steffnet aff sin proust h. Niels i Gaarstang, proust i Frousteherret, hand eij vilde vdlegge hielpeskadt med h. Lauritz i Rörrum, som dog eij vaar meer end 2 sk., men haffde skreffuet prousten nogle sposke breff till. Her Elias maatte hörre mig ilde derfor, oc bispen sagde hannem v[d]tryckelig: skulde der gaa dom, daa vilde hans kald staa i fare. Hand bad bispen oc landemode, at de for Guds skyld vilde forlige dennem, huilket ocsaa skede, dog her Elias maatte affbede sin

forseele och bekiende, hand det haffde giort meere aff misforstan en aff trozighed, oc forpligte sig hereffter at prestere obedientiam.

2. M. Peder Hermandsön, rector i Malmöe, haffde steffnet m. Hans i Bunckeflode, fordi hand eij vilde vdlegge den aarlige pension, men m. Hans mötte icke, men sende sine indlegge frem; meente hand denne gang [icke] haffde m. Peder at suare, effterdi der vaar ingen steffning lest for hannem, huorfor det oc bleff henviist til it andet landemode.

Eeller haffde m. Claus i Lödderup steffnet encken, s. m. Berthils effterleuerske, fordi hun eij vilde giorre hannem preste-gaarden rödelig, men efftersom begge parter eij presenterede, men vaar til herredage, kunde der intet v[d]rettis.

Oc efftersom landemode vaar oc steffnet til herredage aff m. Peder Struck oc en aff prousterne endelig skulde möde paa landemodis vegne, faldt det h. Johan till i Billinge, dog landemode skulle betale omkostningen, naar han kom hiem igien.

Monita.

1. Endnu at paaminde om hielp til Emmelöbs klocke.
2. Studijskadt paa mange steder endnu icke er vdlagt, at den endnu fremsendis, med mindre de högm:de eij skald dem angiffue for den höye öffrighed.
3. Presterne maa eij haffue nogle beröctede quindfolck j sit hus, men dersom, Gud deth dog forbiude, at nogen i deris huse bleffue besoffuede, de strax skald skaffuis aff for forargelse skyld.
- Der er en prest i Gönherret, i huis hus disver saadant er skeed, oc intet dis mindre siden haffuer hafft dem hos sig, huorudoffuer hand er kommen i stoer vanröcte.
4. Ingen prest maatte skriffte i almindelighed; skeer det, da strax at steffnis til landemode.
5. Ingen prest skald giöre sig for gemeen med sine sognefolck, efftersom erfaris, att somme prester giör sig saa gemeen med deris sognefolck, at de slar paa tromme for dennem.
6. Efftersom tit oc offte skeer, at en part, naar de haffuer verret it eller 2 aar fra eller aff en meenighed, kommer siden oc vill haffue zedell, skald dermed saaledis forholdis: dersom de eij strax tager zedell, naar de rexer aff sognet, skald dennem siden ingen meddeelis.

Synodi Lundensis anno 1654
11 die aprilis celebratæ acta ac
monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino magistro Nicolao Severino, præposito nomarchiæ Oxianæ dignissimo, habitam.

Unica causa est examinata.

Den sag haffuer tuende gange tilforn verret til landemode, nemlig imellem m. Peder Hermandszön oc m. Hans i Bunckeflode om affgifften aff hans annex Hyllinge till skolemesteren i Malmöe, som er aarligen 4 pund rug oc 8 pund biug. Mester Peder haffde strax effter krigen forhueruet sig it kongebreff paa i[t] lidet vicari, som skylder aarligen 1 pund rug och 2 pund biug; saa meget meente ocsaa m. Hans, hand vilde affkorte aarligen hos m. Peder, oc efftersom landemode de tuende gange, som deth tilforn haffuer verret indsteffnet, kunde eij stemme, haffuer nu bispen verret begerendis, huer j seer att giffue sitt sufragium oc at begynde fra nederst, huilket oc skeede, oc saaledis omsier dömt: effterdi m. Peder self sig till beste oc paa sin egen bekostning haffde forhueruet samme konge breff oc icke paa m. Hanszis vegne, at derfor hos hannem noget skulle miste aff den affgiftt, bleff m. Hans i Bunckeflode tildömt at giffue hannem effter fundasen oc som der tilforn aff arilds haffuer verret vdgiffuet, nemlig huer aar 4 pund rug, 8 pund biug.

Admonitiones.

1. Skald endelig holdis fuld messe i begge sogner, i huad forhindring der kand verre, efftersom bispen berettet, dett haffuer verret klaget for hannem i hans visitatzer, at troen i somme kircker eij haffuer verret siungen langsommelig tid.

2. Att forældre paamindis deris ganske vngdom baade store, smaa fligtelige att komme til degnen at lade dennem vnderviizis, oc dett offentlig giffuis tilkiende af predickestolen, huad dag der skald lessis for dennem; er da de saa forsömmelig, at de vill eij komme frem, men glemmer dett de haffuer lerdt tilforn, da skald de holdis fra skrifftestolen, i huor offte de tilforn haffuer verret till alters, indtil de lerrer dett paa ny igjen; dersom forældre erre self saa modvillige, at de icke vill holde deris börn til guds fryct, skald de oc self straffuis.

3. Degnene skald endelig tilholdis at lesse for börnene

ord fra ord; som det staar i cathechismo, oc ingenlunde samtycke, at börnene selff aff misbrug och vandvidtighed ordene forvennde.

4. At icke nogen prest samtycker nogen person at betiene sin predickestoell, enten dett er hans egne börn eller fremmede, förend de haffuer attesteret oc biscoppen haffuer selff skreffuit paa deris attestatz; giör nogen her imod, skald han strax indsteffnis for landemode.

5. Skald oc holdis morgenbön, huor byerne ere saa store, at almuen kand samlis, enten aff presten selff eller aff degnen, naar presten eij er selff tilstede.

6. At presterne haffuer fligtig indseende med huad folck der kommer i deris sogner, efftersom dett offte skeer, at ectefolck forlöber oc forlader huer andre, oc huer aff dennem betiener paa serdeles steder; dett maa ingenlunde tilstedis, vden de paa begge sider haffuer beuilget huer andet det for fattigdoms skyld til nogen vis tid at adspörge deris bröd, og siden som egtefolk strax at samlis igien.

Synodi Lundensis primo die
majj anno 1655 celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Iano
Chiliano, præposito nomarchiæ Ronomontanæ, habitam.

Unica causa est examinata.

Mester Claus i Lödderup steffnet aff velb. Tage Tott:

1. At hand i skrifftestaalen haffuer forholdet nogle, att de skulde fragaa dett de tilforn haffde vundet, efftersom hand meente, dett vaar vsandferdig, ellers kunde hand eij tilsige dem deris synders forladelse; de skulde endelig sige ham sandhed. Der hand ingen rede kunde faa aff dem, sagde hand deris synder skulde verre dem beholdne; dermed maatte de gaa.

2. En pige som vaar till skriffte om lördagen, men kom icke til alters om söndagen.

3. At hand icke vilde christne it barn hiemme om lördagen, men at de skulde bie til söndagen, oc det döde om natten.

4. Hand vilde icke predicke offuer it liig.

5. Hand icke vilde forklare cathechismum.

6. Hand haffde skeldet en quinde for en lögnerske, som ellers haffde it godt rycte.

7. Haffde giort nogle soldater opsetzige oc skreffuit indleg eller suplicatz paa deris vegne oc taget dem i forsuar.

8. At hand haffde predicket dett evangelium om arbejderne i vingaarden i steden for dett evangelio om de 4 slags sæd.

Sententia. Huad de 7 poster belangende, kunde landemode eij dømme, effterdi hand haffde taget rigens steffning. Men effterdi den post om opsetzighed imod öffrighed eij vaar indført i rigens steffning, begierdis paa den post endelig dom aff landemode. Oc efftersom hand selff begierde derfor at maatte multeris, bleff den hedenviist till May:t selff, huad den mult skulde verre, oc hand dismidler ab officio at verre suspenderet.

Admonitiones.

1. At der endelig skald predickes catechismum.

2. S[i]æleringen skald ganske affskaffuis, huor den er brugelig, oc paa det at det disbedre kand forrekommis, skald der hengis laasz for klokkehusdörren.

3. Morgenbön at holdis; er presten eij selff tilstede eller haffuer forfald, da degnen dett at forrette eller it aff börnene, om nogen aff dem kand lesse.

4. Tacksigelsis bön nu at ophöre, men hereffter bruge denne bönen ocszaa paa bededage og til morgenbön.

5. Degnene skald endelig bruge en uniformitet at lesse for börnene oc bruge den siste edition; giör nogen herimod, strax at steffnes for landemode.

6. Der skald oc brugis ens sange i kirckerne, ligesom de erre brugelig i vor Frue kircke i Köbenhauffn.

7. Presterne skald lade dem betiene i deris saligheds sag om söndage eller bededage, at de kand verre deris tilhörere it godt exempell, och icke i morgenbön.

Synodi Lundensis 22 die aprilis anno 1656 celebratæ acta et monita sunt sequentia.

1. Lest kongebreff om hielp aff kirckerne till h. Hans i Qualde (c: Svalöf) aff huer kircke — 1 rigs del.

2. Noch it andet kongebreff i ligemaade om hielp aff kirckerne till h. Peder i Hammelöff aff huer kircke — 1 rigs del.

3. Herforvden lest dett kongebreff, som er vdgangen om

brylluper, derhos biscopens atvarszell, at presterne seer sig vell for, at de sig icke derimod forseer.

4. Bleff oplest den 24 artichell i Recessens 1 bog om giesligheden, huilcken liuder saaledes etc., med biscopens iffrige formaning at presterne retter dennem dereffter.

5. Bleff oplest ectescabs articel om troloffuelse, at de ingenlunde effter troloffuelse maa verre tilsammen, förend de bliffue viede; vil de icke effter atvarszel endtholde sig fra huer andre, skald de endelig derfor vdstae kirckens disciplin.

Admonitiones.

1. At presterne seer sig saare vell for, at de icke troloffuer nogen, som erre i de forbudne leed.

2. Naar nogen prest ved döden affgaar, da skald indföris i kaldsbreffuet, som giffues den effterkommende, huad dag den forrige prest er död, at biscopen disbedre kand vide sig i sit embede att föye.

3. Om morgenbön: at den endelig holdes enten aff presten selff eller degnen.

4. Om siæleringe: at den in[gen]lunde maa skee, men settes en laas for klockehuset, at den kand forhindris.

5. Ingen maa lade nogen predicke for sig, vden bispen haffuer skreffuet paa deris attestatz, huilket oc offte tillforn er giffuit tilkiende.

Offuer aldt dette er lest en suplicatz indskicket fra Vitenberg om nogen hielp till deris taarn, som er nedfaldet.

Noch biscopens intercess. paa tuende poelske herremends vegne etc.

Noch biscopens [re]commendation paa Marren sl. h. Henderichs vegne i Gierslöff.

Synodi Lundensis vigesimo tertio die septemb. 1656 celebratae acta ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Paulo Andreae, praeposito nomarchiae Wedmenhovianae dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de nostro christianismo, qui constitit in sinceritate, fide, exer[c]itio bonorum operum.

Vnica causa est examinata.

M. Peder i Aas, proust i Villands herret, steffnet aff Hans Christenszön i Hillehaffue, fordi hand eij vilde giffue affviisning tiltinge anlangende den gields fodring hand haffde efter s. h. Jens i Opmand, endog Hans Christenszön tilforn vaar tilkiendt at söge sin betalning hos h. Jenszis effterleffuerske i hendes naadszens aar, men saadant bleff hannem forhindret aff h. Niels i Opmand, h. Jenszis effterkommer, i dett huis hand skulde leuere fra sig aff naadszens aar, oc ellers anden aarlig vdgift til encken leueret hand eij effter dommen til Hans Christenszön, men till prousten m. Peder i Aas, och dett mod Hans Christenszöns forbud. Gielden Hans Christenszön fodret vaar — 170 del. m. Men bleff saaledes forligt, at h. Niels skald giffue Hans Christenszön 120 del. at betale til 4 terminer, til huer termin 30 del., oc er tilkommende jull den förste termin, oc h. Niels siden affkorte igien hos encken aff den aarlig affgift. Oc dermed bleff h. Niels i Opmand oc Hans Christenszön venligen forligte etc.

Admonitiones.

1. Jngen proust eller prest maa forrette noget in ministerio i et fremmet herret aff egen myndighed, men er dett endelig nödig, da tilforn at forordnes dertil aff biscoppen, hurom bleff lest Frederici 2 breff, dateret 1566.

Aarsagen till dette m. Lauritz i Christiansstad, som forrettet tienesten i Vom, förend prousten m. Anders i Siude (∴ Söfde) kom etc.

2. Noch lest dett konge breff om magisterij grad, som sette sig offuer de gamle prester, at de skald sidde, ligesom de haffue verret gamle in ministerio, dette er seedt aff m. Hans Bermeling i Vom.

3. Endnu bleff paamindt om morgen bönen endelig at holdes i denne farlige tid enten aff presterne selff eller, om de haffue forfald, aff degnene; forsömmes dett, da straffues derfor som de der biscoppens andordning offuertreder.

4. De som er ectegiffte oc dog kommer for tiden med deris foster, skald endelig staae obenbare skriff, oc börnene som andre vecte börnen christnes effter predicken, oc ingenlunde effterlades dennem offuer 5 eller 7 vger i dett aller ringiste.

5. Effter Ordinantzen skald presterne endelig gaa i deris prestelig habit baade till hest oc paa andre steder oc icke ride paa jagt, men tage vare paa deris meenighederne.

6. Kongebreff om drogningens forlösning.

Synodi Lundensis decimo
quarto die aprilis anno 1657
celebratae acta et monita sunt
sequentia.

Unica causa est examinata.

M. Hans i Vom steffn[et] aff velbyrdig Henderich Gylden-
stierns foget anlangende tuende troloffuet folck hand ej vilde
vie, forgiffuende, de haffde ligget i ondt leffnet etc.; paakient at
hand dennem skulde vie oc dem sine publica absolutione an-
namme, effterdi dennem intet vaar offuer beuisseligt ¹⁾).

Admonitiones.

1. Lest dett som bleff sluttet paa dett moede i Otthenszö
med formanelse dett at effterkomme.
2. Om at det ingenlunde med cathe[chismi] predicken
maa forsömmes.
3. Om morgenbön.
4. At prousterne paaminder presterne, at de vell sig be-
tencker, naar de citerer steder i skrifften eller exempel der aff.
Aarsagen till dette synodale: h. Gert capellan i Malmöe for-
klarede dett ottende bud, da iblandt andet indförde Jacobs oc
Esau historie oc sagde, at Jacob log aff dieffuelens indskiu-
delse etc.
5. Om tjeneste tiunde icke i nogen meenighed i deris
saligheds sag at betienes vden zedell. Aarsagen: h. Niels, prou-
sten i Frouste herrit, berettet, at en deel aff Göngeherretz her-
retzprester annammedt huem der kom vden zedell.

Acta synodi Lundensis 1658
27 apr.

Causa 1.

Elsze Cort Skrædders haffde indsteffneth h. Svend Hessel-
brand, for hand icke vilde giffve hinde affkald for 200 dlr,
hendes dathers patrimonio, hvilecke hand icke kunde negte at
haffve bekommeth, mens nectede hende affkald, fordi der endnu
schulle restere noget aff den medgiffit moderen haffde loffvet sin
daather, nemlig nogre hönder oc benckedyner, wanszeet hand
haffde bekommet saadan medgiffit effter fortegnelsze, som

¹⁾ Akterna härom i Lunds biskopsarkiv.

med eet frit bröllup och festens öll belöb sig offver 314 dlr; hand bleff tilfunden strax at giffve affkald, hvilcket oc skeede med sin egen haandtz underskriffvelsze i protocollon oc haandgiffve til Elsze Cortes.

Ellers vaar hand oc haardeligen aff Elsze oc menige sit sognefolck angiffven; huor til hannem bleff bevilget at suare til nestkommende landemoede.

Causa 2.

Stiby sognemænd i Jerrested herred haffde indsteffnet deris sognepræst h. Johan Lauritzön for nogle skieldszord de meente, hand haffde ladet falde offver dennem, der de Helmesze dag forleden vilde med oldermanen pante hannem for 1 dlr 4 s., hans gierder vaar i vaars forleden bröstfeldige for. Thi hand schulle haffve sagt til oldermanen: tager i noget aff min gaard uden loug oc ret, da schal i haffve taget det som uhiemmelt oc som ein Teuffel. Huor paa mange sognemænd bleffve ens at tage kircke nöglene fra præsten, det di oc gjorde, udi hvilcken tumult præstekonen, som gick höysvanger, bleff ilde medfaren oc baaret i sit huus for eet döt mennische. Om morgenen sammenkaldes nogle fornemme gotfolk, oc giffve kunde klageligen tilkiende den haarde medfart, at tvende aff bynderne hinde gjorde. Effter hvilken sags leiglighed for:ne 2 mænd ere dömte til enten at borge eller borge for sig at sette, efftersom præstekonen noget der effter fødte eet döt barn oc end nu holder ved sengen, troes icke til sin helbredde at komme.

Nobiliss. episcopus med landemoedet vilde haffve forligt dennem. Præsten accomoderede sig gierne, huad den største post angick, mens de tvende mænd vilde haffve begge sager i een forligning indsluthede. Foregaff, at di icke haffde fuldmact paa di andre sognemænds vegne nogen anden forligning at indgaae. Sagen den største bleff remitteret, efftersom aldelis intet aff tingfogeden vaar sluthet, mens h. Johan endnu aff tingfogeden vor bevilget vidner i sagen at före; dette w-anszeet, lite sic pendente, tager Stiby mænd ved nogle goede danne mænds, jeg meen sognemenders, hielp steffning offver præsten til sit kalds mistelsze. Quod durum et iniquum videbatur.

Substituten eller degnen, fordi hand haffde ladet sig bruge i denne handell imod præsten, bleff strax removeret, qvod sic fieri oportuit.

Monita synodica.

1. At prousterne, udi hvis kaldszbreff her effter stiles, schall udelucke den forschriffning, som biscopen til kongens

lenszmand etc. Mens allene den kallede person recommenderez til nobiliss. episc. at examinere oc ordinere, med kaldetz stadfestelse at remitteris etc.

2. Jngen studiosus, attestatus in Academia Haufniensi, som nu er her i landet, maa lade sig höre paa nogen kald, förend hand haffver sin approbation oc testification fra nobiliss. episc. Mens di studiosi, som nu ere, skulde strax hos nobiliss. episcopum sig angiffve, ellers kunde de siden periclitere, om noget kald forfald. Studiosi Scani schulle sig oc betimeligen angiffve, oc aff kongelig clementz præfereris extraneis studiosis; studiosi Sveci haffver oc sin promotion her udi landet, sed prius a nob. episc. approbati, at formoede.

NB. Herefter holdes ickun en synodus præpositorum, nemlig den 1 tirsdag effter 1 domi[ni]cam Trinit.; dog bliffuer der icke meere synodus i aar holdet.

3. Studii schathen, som aff kirckerne pleier oppebæris, er ex singulari regia clementia nobiliss. episcopo bebreffveth, at den oc derfor hannem tilstillis.

4. Vdi nobiliss. episcopi jnscription paa breffve schal actis, at de icke kalder hannem superattendentem, meden een episcopum eller biscop.

5. Her Gert, som vor capellan i Malmöe, er gandsche removeret oc maa icke til noget embede eller tienniste i kircken eller uden kircken aff nogen admitteris.

6. Bleff læst hans excellentzes graff Steenbucks recommendation om nogen collect til Lauritz Joensön, byfoget i Engelholm, nu til Michaelis at indsamle oc prousterne at levere.

7. Jligemaade bleff oc det samme andragen for Thomes Rassmuszön i Engelholm, at hannem nogen collect maatte bliffve aff menighederne oc præsterne bevilget.

Fornemmelig bleff det oc aff synodo andragen for den goede m. Hans Bonckeflod, oc d:ni fratres præpositi oc pastores vilde med broderlig kierlighed være hannem bevogen, oc det meste collect mueligt kand være til hannem indsende.

Monita in postremo synodo die
7 junij 1659.

1. At presterne udj fligtig oc udj tilbörlig act haffue huer söndag at annotere udj den bog, szom nylig aff nobilissimo domino episcopo ombefalet er, huis der j sognerne passerer.

2. At presterne idelig holder deris tillhörer till lydig underdanighed och underdanig lydighed tillige med tilbörliq troscab effter deris æds pligt at beuisze woris allernaadigste herre och konge.

3. At dom. pastores in omnibus holder szig effter Ordinantzen och Recessen udj kirchetienester, copulationibus och med brölluper, börn at döbe, folch at troloffue, for dem aff predichestollen at lyssze och dem at wie.

4. Ej allene schall den lange aff biscopopen conciperede bön udj dissze tuende almindelige bededage, men och den anden bön schall endelig huer söndag læszis effter predichen, szom iligemaade er aff bishopen j pennen for nogle aar sziden forfattet och omkring szent.

5. Iche alleniste O du Guds lam, men och det gansche litanie schall j kircherne paa de ordinariæ bededage szuungis.

6. De szom tiener i en sogn maa ingenlunde, sub officii privatione, gaa till Guds bord udj andre fremmede presters sogner, med mindre de haffuer rigtig seddell och beffuis, de qvo antea monitum.

7. Presterne, szom iche parerer deris præpositos end och her udj specialiter, at de iche betimmelig will fremszende den studi skat, cathedraticum med andet mere, schulle der for ceteris till landemodet.

8. Laurentius Taagelöche, en studiosus, forbydis aluorlig iche maa prediche for nogen prest, enten for öffuelsze eller for kald.

9. At spørge om et quindfolch, nemblig Elline Pedersdatter af Nefflige sogn j Giönge herredt, szom for nogen rom tid sziden er bortrömt, och formenis at haffue ombracht tuende börn.

Paamindis och begieris, at h. Frans Lech motte lyszis for aff predichestollen. Juvate ipsum vestrum in Christo fratrem, jta vos Deus juvabit.

Synodi Lundensis tertio die
junij anno 1662 celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Binæ causæ sunt examinatæ.

1 causa. H. Sören Andersön, sognepræst i Trodstrup (∴ Tullstorp), haffde indsteffneth een mand, nu boesidendis i

Malmöe, ved naffn Thomas Cantor, tilforn hafft sit hiem udi hans sogn, som haffde 2 quindfolck hos sig; den eene berettet hand at være troloffvet och viet ved, oc kunde deth dog icke beviisze, den anden vaar hand høyeligen misztenect for, efftersom, huor hand reiste, schulle hun altid kiöre for hannem, endog hand haffde een dreng, som hand der til kunde bruge.

Den 2 post angiffveth i steffningen vaar denne, att hr Sören huercken med locken eller truen kunde bringe det saa vit, at Thomas Cantor med andre Guds börn vilde söge kircken, langt mindre ath bruge det høy-værdige sacramente, men det med uforskammede ord foracted, oc præsten for hans trohiertige advarsell med skielden oc ær-rörig ord haffver vederlagt. Da er aff det hæderlige landemoede saaledis paakient, at Thomas Cantor schal udstaa kirckens disciplin, oc siden den verszlig öffrig-hed at paakiende, huad straff hand videre fortient haffver.

2 causa vaar med hr Knud i Dalkiöbinge, som endnu vaar indsteffnet aff Jörgen Jörgensön i Trelleborrig for de poster, som hand vaar angiffven fore deth sidste landemoede, oc vaar nu endelig domb begierendis; da efftersom hans ædele høy-ærværdighed icke self for suagheds schyld præsenterede paa landemoedet, bleff den sag opseth til een anden tid.

Admonitiones.

Bleffve opleste trende hans excell. generalens breffve, det 1 om hr Jens i Soellbierge, som er 2 gange brend for. J lige maade hr Anders i Glassaxe, oc den 3 hr Steen i Simbres til een huer af dennem aff kirkerne 1 dlr sl.

1. Noch lest eet breff, huorledis med præsternis session schal forholdis, naar de kommir i nogen forsamling med andre.

2. End ocsaa lest eet breff, at det er bevilgeth præste-bönder at være forskoneth for all contribution, mandtals oc salpeiters schat undentagende.

3. De gaarde, som giöris till frigarde, schal giffve præsten effter Recessen.

4. Prousterne for alterhauffre oc alterpenge at være forskonede.

5. Til secretarium giffvis aff huer præst 3 sk. m., huilcke præstebönderne udlegge. Noch 1 sk. m. til tröcken.

Acta et monita synodica ventilata et proposita 23 die junij anno 1663.

H. Christoff j Hörby bleff omni[bu]s præpositorum calculis dömt fra sit kald:

1. Hand hafde viist nogle fra skriffte, fordi de icke vilde giffue hannem sin rettighed, huilket hand burde at hafve sögt dem for in foro politico.

2. Fordi hand mod Recessens forbud hafde taget sielegaffuer for böndernis begraffuelser.

3. Fordi hand hafde slaget sin moder, imidlertid nobiliss. dns episcopus visiterede i Hörby. — Flere sager vaar icke for landemode, efftersom de tilforn vare hiemme bilagde.

Monita.

1. Pastores skal endelige strax, auditoribus exemplo, lode deris börn komme til daaben i kircken oc icke fingere sig nogen casum necessitatis, som mange steder skeet er; huo her imod giör gifuer prima vice til straf — 20 rigs del., altera vice — 40 rigs del., tertia vice removeris, som der giör mod forbud.

2. Presternis, deris quinders oc börns begraffuelser skulle skeep tarffuelig vden liusis forreberrelse, som paa nogle steder her i landet er skeedt, vden kisternis ofverflödig, kostbar beslag oc vden ald tratement, saa som för er paa landemodet ommeldt. Tratament maa ej gifuis til nogen i begrafvelser, uden allene til slegten, som paa steden natten ofuerblifuer. Hou her imod giör skald citeris til landemodet, saa som præpositi oc herudj skald hafve flictig inspection.

3. Jngen, nobilissimis exceptis, maa blifve viet, uden effter forregaaende troloffuelser.

4. Jngen bröluper maa skeep i advent och i fasten.

5. Catechismus skald huer söndag predickis, oc vngdommen effter predicken flictelig exammineris, huad de af predicken haffue lerdt.

6. Biscopen vil hereffter ingen ordinere, forend ordinandus tilforn med eed hafver bekræfftet, at hand ingen skenck eller gafve hafuer gifvet for kaldet, mediate eller immediate.

7. Presterne ombedis, de huer maanet vilde v[d]legge 6 sk. af deris aarlige skatt till befaldningsmendenn.

8. Docter Jespers postil findis til köbs hos biscopen.

Ofueraldt dette beklagede biscopen sig, at synodalia blefue

icke saa stricte tagen i act, som det sig burde, af dominis pastoribus, oc meente, at praepositi saa for meget igiennem fingre med presternis vskickelighed; formanede hand derfor d:nis praepositis, at de herefter ville acrius urgere synodi monita, oc serdelis disse nerverrende vdi henseende, at høye öffrighed flittelig observerer pastorum mores, baade i begraffuelsers, brölupers oc andre giestebudars, tillige med kläders ofverflödighed.

Naar skatt oc tyngde skald vdleggis, da er der hoos dee fleste prester mera miseria et paupertas, men naar gilder oc giestebud skal skee, baade effter de döde oc for de leffuende, saa vill de alle verre mectige oc prectige.

NB. At paaminde præsterne om rytternis forhold i deris sogner, efftersom forregiffuis somme af dennem skulde holde lösse quindfolk hos dennem, huilcke ej for forargelse skyl kand tolleraris.

Förteckning på de i Synodalia Lundensia 1646—1663
nämnda präster.

Asarum. Peder Bertelsen Struck, afsatt 1652: Causæ: 1647 $\frac{4}{5}$, 1652 $\frac{4-6}{5}$, $\frac{21}{9}$, 1653 $\frac{26}{4}$.

Barkåkra. Frans Lecche Jensen † 1685. Se 1659 $\frac{7}{6}$. —
Billinge. Johan Hansen † 1669, prost i Onsjö härad 1639—1669.
Se 1653 $\frac{26}{4}$. — *Bjärshög.* Söffren Jensen, var död 1657. Se 1651
 $\frac{23}{9}$. — *Brågarp.* Niels Hansen Busch † 1663. Se 1647 $\frac{21}{9}$. —
Brönnestad. Sven Hansen Winslöf † 1653 $\frac{28}{9}$. Causa: 1649 $\frac{10}{4}$.
— *Bunkeflo.* Hans Allesen, afsatt 1659 för deltagande i Malmö-
sammansvärjningen. Causa etc. 1653 $\frac{26}{4}$, 1654 $\frac{11}{4}$, 1658 $\frac{27}{4}$.

Dalby. Morten Jörgensen. Se 1646 $\frac{14}{4}$. — *Dalköpinge.*
Knud Christensen. Causa: 1662 $\frac{2}{6}$.

Esphult. Libert Mortensen Bruun † 1653. Causa: 1649 $\frac{18}{9}$.

Finja. Christen Willomsen † 1666 $\frac{20}{5}$, prost i Göinge hä-
rad 1651—1666. Synodalpredikan: 1652 $\frac{4-6}{5}$.

Gammalstorp. Mogens Ericson, prost i Listers och Bräkne
härad. Synodalpredikan 1647 $\frac{4}{5}$. — *Gladsax.* Anders Clau-
sen † 1677 $\frac{21}{2}$. Se 1662 $\frac{3}{6}$. — *Grönby.* Pouel Andersen Aar-
hus † 1658, prost i Wemmenhögs härad 1655—1658. Synodal-
predikan: 1656 $\frac{23}{9}$. — *Gullarp.* Hans Lauridsen. Causa: 1650
 $\frac{30}{4}$. — *Gustaf* (Lemmeströ och Börringe). Lauritz Beldring.
Causa: 1649 $\frac{18}{9}$. — *Gustaf Adolf* (Viby). Jacob Olsen. Se 1646
 $\frac{14}{4}$. — *Gårdstånga.* Niels Hansen Wadbeck † 1673 $\frac{29}{10}$, prost
i Frosta härad 1648—1673. Synodalpredikan: 1649 $\frac{18}{9}$. Se 1653
 $\frac{26}{4}$, 1657 $\frac{14}{4}$.

Halmstad. Ave Clausen † 1672. Se 1650 $\frac{24}{9}$. — *Hammar-
löf.* Peder Jensen Bruun. Se 1656 $\frac{22}{4}$. — *Håslöf.* Bastian

Madsen Odder † 1683 $\frac{7}{2}$, prost i Skytts härad 1645—1683. Synodalpredikan: 1646 $\frac{23}{9}$. — *Høj*. Christen Knudsen † 1665. Se 1651 $\frac{23}{9}$. — *Hörby*. Christopher Pedersen Pheig, afsatt 1663. Causa: 1663 $\frac{23}{6}$. — *Höör*. Elias Jani Rask † 1671 $\frac{29}{8}$. Causa: 1653 $\frac{26}{4}$.

Ifvetofta. Rasmus Rasmusen. Causa: 1649 $\frac{18}{9}$. — *Igelösa*. Niels Christensen Halmstad. Se 1646 $\frac{14}{4}$.

Knästorp. Hans Stisen † 1661 $\frac{22}{3}$. Se 1646 $\frac{22}{9}$, 1649 $\frac{18}{9}$. — *Kristianstad*. Lauritz Hansen Comin † 1669. Se 1656 $\frac{23}{9}$. — *Kyrkheddinge*. Peder Bertilsen. Se 1647 $\frac{21}{9}$. — *Köpinge*. Jonas Knudsen Höyholtz. Se 1646 $\frac{14}{4}$.

Landskrona. Jens Kiildsen, prost i Rönnebergs härad. Synodalpredikan: 1655 $\frac{1}{5}$. — *Lund*. Laffue. Se 1649 $\frac{10}{4}$. — *Löderup*. Claus Nielsen. Causa: 1652 $\frac{4-6}{5}$. — *Löfvestad*. Asmund Tygesen, afstod pastoratet 1636. Se 1646 $\frac{14}{4}$, 1647 $\frac{21}{9}$. — Rasmus Madsen Bredall, afstod pastoratet 1671, † 1677 april. Causa: 1646 $\frac{14}{4}$.

Malmö. Niels Söfrensen † 1677 $\frac{23}{3}$, prost i Oxie härad 1649—1677. Synodalpredikan 1650 $\frac{24}{9}$, 1654 $\frac{11}{4}$. — Peder Hermandsen, rektor vid Malmö skola, † 1666 $\frac{27}{1}$. Causa: 1653 $\frac{26}{4}$, 1654 $\frac{11}{4}$. — Giert Giertsen, kapellan, † 1668. Se 1657 $\frac{14}{4}$, 1658 $\frac{27}{4}$.

Norra Mällby. Arnold Arnoldsen de Fine. Causæ: 1650 $\frac{24}{9}$, 1652 $\frac{4-6}{5}$. — *Norra Rörum*. Lauritz Herbetsen. Se 1653 $\frac{26}{4}$. — *Norrhvidinge*. Gregers Rasmusen, afsatt 1652. Causa: 1652 $\frac{21}{9}$. — Aage Hansen. Causa: 1652 $\frac{21}{9}$.

Oppmanna. Jens Hansen Brun † 1652. Se 1656 $\frac{23}{9}$. — Niels Olufsen Löderup † 1689 $\frac{10}{9}$. Se 1656 $\frac{23}{9}$. — *Ousby*. Johannes Winslow † 1660 $\frac{26}{8}$, prost i Göinge härad 1646—1649. Synodalpredikan: 1646 $\frac{14}{4}$.

Raftunda. Henrich Jensen. Causa: 1650 $\frac{24}{9}$. — *Ramdala*. Mogens Aagesen, prost i Östra härad. Synodalpredikan: 1652 $\frac{21}{9}$. — *Ronneby*. Jens Gris, kapellan. Causa: 1647 $\frac{4}{5}$.

Simris. Steen Madsen Harlöse † 1689. Se 1662 $\frac{3}{6}$. — *Solberga*. Jens Pallesen † 1663. Se 1649 $\frac{10}{4}$, $\frac{18}{9}$, 1662 $\frac{3}{6}$. — *Stiby*.

Johan Lauritzen Hjort. Causa: 1658 $\frac{27}{4}$. — *Stångby*. Olof Bagger † 1677 $\frac{11}{3}$, prost i Torna härad 1649—1677, professor, kapitelsnotarie. Synodalspredikan: 1653 $\frac{26}{4}$. — *Svalöf*. Hans Pedersen Arnerup. Se 1656 $\frac{22}{4}$. — *Söfde*. Anders Söffrensen Delphin, prost i Färs härad 1635—1670. Se 1646 $\frac{14}{4}$, 1656 $\frac{23}{9}$.

Tranås. Niels Christensen. Se 1646 $\frac{14}{4}$. — *Träne*. Claus Marquorsen Helmer † 1681 $\frac{22}{7}$, prost i Gärs härad. Synodalspredikan: 1649 $\frac{18}{9}$. — *Tullstorp*. Sören Andersen Söwede el. Delphin † 1677 $\frac{15}{4}$. Causa: 1662 $\frac{3}{6}$.

Ullstorp. Jens Jörgensen. Causa: 1651 $\frac{23}{9}$, 1652 $\frac{4-6}{5}$.

Vidtsköfle. Hans Adriansen Gøe, prost i Gärd's härad. Causa: 1649 $\frac{18}{9}$. — *Vinslöf*. Jacob Hansen Colding † 1651 $\frac{17}{4}$, prost i Göinge härad 1649—1651. Se 1650 $\frac{24}{9}$. — *Vomb*. Hans Berwerling † 1707 $\frac{9}{5}$. Se 1656 $\frac{23}{9}$. Causa: 1657 $\frac{14}{4}$. — *Vä*. Niels Madsen. Se 1646 $\frac{22}{9}$. — *Välluf*. Jacob Gregersen. Se 1649 $\frac{10}{4}$, $\frac{18}{9}$. — *Västra Skräflinge*. Jens Jensen Aars † 1692 $\frac{3}{9}$. Causa: 1649 $\frac{10}{4}$, 1650 $\frac{30}{4}$. Se 1649 $\frac{18}{9}$.

Ystad (St. Petri). Jacob Jensen † 1652, prost i Ljunits och Herrestads härader 1643—1652. Synodalspredikan: 1647 $\frac{21}{9}$.

Åhus. Peder Pedersen † 1661, prost i Villands härad 1631—1661. Se 1649 $\frac{18}{9}$. Causa: 1656 $\frac{23}{9}$. — *Åsum*. Mogens Hansen † 1651. Se 1649 $\frac{10}{4}$, $\frac{18}{9}$.

Össjö. Christopher Nielsen † 1673. Causa: 1647 $\frac{4}{5}$. — *Östra Herrestad*. Jacob Marcusen Boldeviin. Causa: 1652 $\frac{4-6}{5}$.

En tillernad förstöring af Glimmingehus.

Af de många, som i våra dagar besöka Glimmingehus, är det säkerligen ingen som anar, att denna borg, det främsta minnesmärket af profan medeltida byggnadskonst i Norden, en gång varit bestämd att förstöras. Jens Holgersen Ulfstand, sjöhjelten från kung Hans' tid, hade mot medeltidens slut uppfört Glimmingehus nära nog uteslutande med hänsyn till försvaret, och ännu två århundraden senare, under det skånska kriget, var det ansedt som ett fäste af verklig betydelse, ett af de starkaste i Skåne. När man sommaren 1676 fruktade en fiendtlig landstigning, har Karl XI, för att förekomma en fiende inom dess murar, låtit ordern om dess förstöring utgå.

Glimmingehus öde syntes därmed afgjort. Och endast en tillfällighet har räddat det från undergång.

Den man, som erhöll uppdraget att verkställa Karl XI:s order, var generalkvartermästaren J. Hintzke, hvilken några månader tidigare besökt Glimmingehus och lemnat en ännu bevarad skildring¹⁾ af detsamma. Mot midten af juni bröt han i afsikt att utföra befallningen upp från Malmö, och samtidigt afgick order till befallningsmannen Niklas Korp på Glimminge att »så många bönder med de till Glimmingehus' demolition nödige och tjenlige verktyg, skyfflar, spador, hackor, pikar och dylikt därtill förordna, som bemålde generalkvartermästare af nöden finnandes varder».

¹⁾ *Martin Weibull*, Arkivanteckningar rörande skånska herresäten. Samlingar till Skånes historia 1872, s. 58—60.

Hintzke anlände den 16 juni till Glimmingehus; dagen efter började han med en styrka om 20 bönder att bortbryta träverket i den öfre våningen och »ruinera» dörrar och fällgaller. Men han insåg redan från början, att denna styrka om 20 man, den enda som på gården kunde uppbringas, var alltför otillräcklig — det behöfdes, säger han, ännu 130. Och äfven med anlåtande af dessa och med anskaffande af nya förstörelseredskap och sprängämnen, misströstad han efter verkställd granskning af byggnaden att utan betydande kostnader och tidsutdräkt kunna få ned de fasta murarna. Insikten härom kom också Hintzke att omedelbart utkasta en ny plan för Glimmingehus förstöring: genom att nedtaga taket och de öfre våningarne, igenmura flertalet fönsteröppningar och öfver vallgrafven utlägga en bred väg ville han beröfva det karakteren af fäste. Redan den 17 juni skref han till generalguvernören Fabian von Fersen:

»Ich binn gestrieges tages gahr frühe mitt meinen abgematteten vferden alhie in Glimmingen angelanget vndt also fort mitt den Befallningsmann Lars Borch vberschlag gemacht wie viel Bauren Er zu dieser arbeit geben könte, vermochte aber nicht mehr als 20 auffzubringen, weil gantz Glimmingen seiner aussage nach nuhr 40 Bauren, halbe vndt viertel-Bauren mittgerechnet, vnter Ihr gebiete hatt. Als werde Ich heute anfangen die alleroberste Etagen, wasz bretter vndt zimmerwerck betrifft abzureisen, die Thüre, fallgatter vndt andere zur befastigung dienende jnstrumenta vndt materialien zu ruiniren. Wann aber diese 20 Bauren wenig oder nictes bey so grossem wercke werden verrichten können, als wehre hochnötig, dasz ausz dehnen vmbliedenden Herretten noch 130 möchten adjungiret werden, damitt man balde von sothaner arbeit abkommen möchte. Ich habe in Ystädt einige materialien vohrgangen jahr stehen lassen, welche Ich auff Ihre Exe:tz ratification vndt genehm haltung will anhero bringen lassen, weil die Bauren wehder Bicken noch hacken, viel weniger schaubkarren haben. Ich sehe auch gerne, dasz der Stuckfendrich in Ystadt, der ein guter minirer sein soll, erst alleine anhero kommen mochte, vmb

mitt Ihm zu berathschlagen, wie man seine Sachen mitt dem miniren am leichtesten vndt geringfugisten kosten wie auch verlust der wenigsten zeit angehen könnte, mahsen ich grosse difficulteten finde, dieses hauses mauren ohne grosse kosten vndt zeit verlust zu demoliren, vndt müssen zu dieser arbeit sonderliche jnstrumenta, nemlich grosse bohren gemachet werden, welche Ich nicht glaube sie bey dem feldtstaht werden in vohrraht haben. Sonst wehre mein vnmahszgebliche vndt vnvergreifliche Meinung diese: mann nehme dasz tach mitt ihrem Sparwerck, schorrenstein vndt beide Estagen, so mitt zimmer vndt bretter bedecket vndt bekleidet seindt, gantz hinweg vndt decke die gewelber mitt einem verlohrenen Tache innerhalb der Mauren, so werden also fort 2 Estagen absonderlich die höchste, da 18 stucke stehen können, gantz vnbrauchbahr; her nacher kann man in der letzten vbergebliebenen Estage die kleinen fenster löcher starck vermauren vndt in jedwedhes gewölbe nuhr ein loch vberlassen, in dehnen kellern können gleichfals die vnnöhtigen löcher mitt maur verstopffet werden, dasz also nicht mehr als 4 löcher in der vntersten Estage vndt 3 löcher im keller offen bleiben, die vbriegen seindt alle vnbrauchbahr, vndt wann gleich dasz zugemaurete solte wieder eröffnet werden, so kann dennoch ausz dehnen wenigen löchern, dehrer nuhr 12 vndt nicht hoch von der Erden erhaben seindt, weniger schade geschehen; wann dehrohalben dieses hausz vohrbemeldeter mahsen demanteliret vndt die graben durch einen breiten weg passabel gemachet werden, soll einer feindtlichen Partey wohl der appetit benommen werden sich hierinnen zu nistelen»¹⁾).

Detta bref verkade. Beslutet om Glimmingehus' fullständiga nedbrytande återtogs, och i hufvudsak gillades det af Hintzke framlagda förslaget. Arbetet skulle emellertid med all kraft bedrifvas, och landshöfdingen i Kristianstad Magnus

¹⁾ Detta bref från Hintzke, hvilket i likhet med öfriga ofvan citerade förvaras i det skånska generalguvernementsarkivet, har därstädes påträffats af fru senatorskan Jully Ramsay och af henne ställts till utgifvarens förfogande.

Durell erhöill befallning att till Glimmingehus utsända erforderligt manskap från de kringliggande häraderna.

Under afvaktan på den nya ordern arbetade Hintzke oafbrutet på Glimmingehus' förstöring; icke ens söndag hvilade arbetet. »Näst Guds hjälp», skrifver han den 20 juni till Fersen, »menar jag att få alle de trenne störste loftrummen bort i dag och i morgon; taket är ännu ståendes, hvilket mig synes intet görs behof att nederrivas, efter man ej kan vara säker för granater uti huset, om där skulle kastas några; fällbommen, koppar- och jerndörrarne hafver jag låtit nedertaga». Orsaken till den ifver, med hvilken Hintzke fullföljde sitt uppdrag, skymtar i några ord i samma bref: stående uppe i öfre våningen af Glimmingehus hade han söndagen den 18 sett fiendens flotta segla förbi ute på Östersjön.

Hintzkes förslag att låta taket få blifva kvar på Glimmingehus möttes med ett bestämdt afslag från Fersens sida. Men detta afslag har näppeligen nått den nitiske general-kvartermästaren på Glimmingehus. Flottan, som han sett skymta ute på Östersjön, hade den 25 juni gått in till Ystad och amiralen Cornelisz Tromp hissats den danska flaggan i Skåne. Glimmingehus var räddadt.

Lauritz Weibull.

I Sekreta Utskottet 1772.

Ett bidrag till historien om revolutionen i Kristianstad.

Lifligt och åskådligt har Johan Christopher Toll skildrat de händelser i Kristianstad 1772, i hvilka han, ännu ung och obekant, spelade hufvudrollen och hvilka utgjorde ett så viktigt led i Gustaf III:s statshväfning. Denna Johan Christopher Tolls skildring utgör hufvuddokumentet för historien om revolutionen i Kristianstad, och är den enda samtida framställning, som beskriver denna i dess helhet ¹⁾.

Det är egentligen endast en episod af dessa händelser, om hvilken en samtida, lika autentisk framställning föreligger: det sorglustiga uppträde, då öfverståhållaren baron Ture Gustaf Rudbeck, som kom i Sekreta Utskottets uppdrag, blef snöpligen afvisad vid Långebro utanför stadsporten. Toll framställer med fransk esprit detta uppträde nära nog som ett gyckel — det högtförnäma riksrådet sitter halfsofvande i sin vagn och vaknar först, då hästarne, rispande sig mot den mötande truppens bajonetter, stanna; på de frågor som göras, från alla håll endast ett svar: »det vet jag intet». Rudbecks berättelse gör i motsats härtill ett naivt troskyldigt intryck; med omständlighet beskriver han hvad som passerar, och svaren på de vexlande frågorna falla olika. Men i denna som den andra berättelsen med samma resultat: »det vet jag intet». Det hjälpte föga, huru mycket Rudbeck också lät veta, hvem han var och i hvems uppdrag han kom — utan

¹⁾ Händelserna i Kristianstad 1772. Anteckningar af Johan Christopher Toll. I Samlingar utg. för de Skånska landskapens historiska förening af Martin Weibull, 1876, s. 1—51.

säker kunskap om hvad som var på färde måste han vända. Han begaf sig skyndsamt tillbaka till Stockholm. Och redan den 17 augusti kunde han här i Sekreta Utskottet afgifva sin berättelse om den episod af revolutionen, i hvilken han, halft ovetande, uppträdt som agerande.

* * *

»Då jag skulle fullfölja min resa från Göteborg til Carls-crona» — så lyder Rudbecks berättelse till Sekreta Utskottet — »att derstädes förrätta hvad Secrete Utskott mig committerat, och jag ärnade taga vägen genom Christianstad, dit jag ock anlände den 12 aug. om morgonen emellan kl. 8 och 9, vid ankomsten till broen utom staden åt Lillö sidan så stodo 2:ne skildtvakter, hvaraf den ena steg till min vagn och frågade, hvem jag vore, hvarpå jag gaf mitt namn tillkänna, samt att jag i någon förrättning ernade mig till Carls-crona. Skildtvakten svarade derpå, att ingen får resa in till staden. Jag svarade honom derpå: »min vän, du är illa underrättad, skaffa mig underofficeraren af vakten», hvilket han ock gjorde. När underofficeraren kom, gaf jag honom samma underrättelse, hvem jag var och hvart jag ernade mig resa, då han svarade mig, att ingen får resa in till staden. Jag frågade, hvars ordres sådant var, gaf han till svar: »Hans Kongl. Maj:ts genom commendanten». Jag sade derpå: »min vän, sådana ordres har Hans Maj:t visserligen icke gifvit. Jag kan icke heller vara dermed nöjd, utan skaffa mig att tala med officeraren af vakten». Underofficeraren gick derpå bort och jag steg ur vagnen, samt då jag kom på chausséen stod framför mig 8 man tvärs öfver chausséen och hindrade mig att komma längre. Strax bakom denne blef jag varse en hop arbetare med järnstörar att tvärs öfver uppbryta vägen och bredevid dem 2:ne officerare af fortificationen stående, då jag ropade åt den ena: »herr officerare, var så god och kom hit», hvilket han ock gjorde. Jag frågade då hans namn och feck till svar, att han hette Kempe. Derpå gjorde jag honom den fråga: »hvad betyder detta? Är någon oro å

färde eller är friheten i fara?» Han svarade, det han ingen ting visste annat än att verkställa de ordres han fått. »Hvad är då detta för ett arbete Ni gör?» frågade jag ytterligare, och feck till svar: »Jag skall uppkasta ett försvarsvärk». Derpå säger jag: »huru skall jag få tala med commendanten?» Dertill svarade han: »det kan officeraren af vakten styra om». Jag sade då: »detta förefaller mig ganska besynnerligt. Jag har anmält mig; jag bör vara känd som ämbetsman. Commendanten är äfven ämbetsman; är någon fara å färde, så kunna vi conferera med hvarannan, då jag såsom en trogen undersåte skulle gifva de bästa råd, som jag förstår». Under detta kom officeraren af vakten, som var fendricken Rosen, den jag kände. Jag frågade då honom strax orsaken, hvarföre jag icke slapp in och genom staden. Han svarade, hans ordres voro sådana. Jag sade: »huru kommer då till, att allmogen får fara in och ut obehindradt?» Han svarade: »alla, som hafva något att sälja till staden, få fara fritt in och ut, men alla ståndspersoner tillåtas icke att komma in». Jag frågade vidare, när posten från Stockholm vore ankommen, hvartill han svarade: »i söndags afton». Jag frågade åter: »blefvo icke desse anstalter tagne i måndags eller i går eller när äro desse ordres utgifne?» Han sade derpå: »nej, icke förr än i går afton, då orderne utgafs med befallning att utdela 16 skarpa skott på man». Jag bad honom vidare att skicka in till commendanten och begära, att jag måtte få passera staden, det han ock verkstälte genom corporal eller underofficer. Medan budet var borta, sökte jag att draga fendrick Ros[en] från vakten, där vi stodo, att få tala vid honom i förtroende, då jag bad honom att upptäcka för mig någon orsak till allt detta och tillika recapitulerade hvad jag förut sagt capitain Kempe, att ifall någon fara vore å färde, borde jag få tala vid commendanten för att med honom få conferera, hvartill han svarade: »jag vet ingen ting annat än att lyda de ordres, som jag fått», och då jag var i begrepp att göra honom flere frågor, sade han: »jag är rädder, att vårt samtal gör uppmärksamhet, och jag måste gå till min vakt», hvart han ock genast

begaf sig. En liten stund derefter, medan jag stod stilla, kom den utskickade tillbaka med svar, att jag icke finge passera staden, då jag befallte min vagn vända om och frågade vakten, om någon annan väg vore åt Carlsrona än genom staden, hvarpå fendrick Rosen, som stod vid vakten, svarade mig sjelf, att det vore en väg öfver Widtsköfle färja, men 2:ne mil längre. Jag lät vagnen gå sakta och spatserade efter till fots med min följeslagare capitain Hård. I det samma kom en handlande, hvars namn jag frågade. Han sade sig heta Kjerrman och hafva rest någre och 60 mils väg för att afgöra några affairer med köpmän i Christianstad samt frågade mig, om jag visste orsaken, hvarföre han ej slapp in i staden: »jag har stått här utan före allt sedan solen geck upp och bedt att få inslipa, men mig är sådant förnekat, och nu är jag sluteligen afvist». På lika sätt kom en fogde från öfverste Ramel i mitt sällskap och sade, att han på lika sätt blifvit genom vakten afvist. Under vägen kommer åtskillige bönder, som afsålt sina varor, hvilka jag frågade, hvad som passerade i staden. De svarade, att de visste ej annat än att ingen borgare feck lof att komma utur staden och att tillika sades, det alla fyra rådmännen jemte räntemästaren voro i arrest samt att capitain Kempe mist portnycklarne eller att de blifvit honom fråntagna. Förenämde Kjerrman berättade ock, att under det han väntade vid porten, blef han varse lieutenant Nordgren af fortificationen, som han kände, komma utur staden och mycket fort geck till en bondevagn, som var lastad med ved, och hvilken han tillika med bonden strax kastade af, varandes veden ännu liggande på vägen och strax vändt om vagnen och kört i fullt frysprång, men hvart viste ej Kjerrman att berätta. När jag kom till byen Vä, hvarest jag tänkte ombyta hästar, men icke feck, skickade jag till gästgifvaregården Nöbbelöf och bestälte hästar åt mig till Vä. Under det jag där var, kommo åtskillige bönder ur staden och åtskillige forö dit in, som alla talte med hvarannan sakta och voro alla i byen och resande mycket consternerade. Äfven kommo från marknaden åtskillige borgare från Christianstad, som alla utmärkte myc-

ken förundran öfver ställningen och beslöto att icke fara till staden, innan de fingo genom sine hustrur utforska hvad som passerar i staden.

Härifrån fant jag min undersåtliga skyldighet att straxt resa till Stockholm att om en så besynnerlig händelse aflägga underdånig rapport».

* * *

Det hade redan tidigare icke saknats antydningar om åtgärder, som förbereddes mot det herskande regeringssystemet, men denna Rudbecks berättelse slog likväl som en blix från klar himmel ned i Sekreta Utskottet, där man som bäst öfverlade om Gustaf III:s blifvande Eriksgata, prebendeinstitutionen och marknadspass. Man »fant denna händelse högst besynnerlig och eftertänkelig, men tillika invecklad i så mycket mörker, att ingen öfverläggning härom kunde äga rum, innan närmare underrättelse blifvit sökt, om någon rapport därom till Kungl. Maj:t ankommit eller annars någon tidning till vederbörande collegier och ämbete därom inlupit».

Någon »närmare underrättelse» stod emellertid ingestädes att få och Sekreta Utskottet såg sig, äfven utan en sådan, tvunget att skrifa till öfverläggning om »de skyndsamma anstalters fogande, som en så besynnerlig händelse fordrade». Det var icke utan att misstankarne riktade sig åt högsta ort, och trots det att konungen lät meddela, hurusom han vidtagit åtskilliga för dessa »oroliga tider» afpassade åtgärder, blef utskottets beslut att hos honom anhålla om kommunikation af alla ordres, som under senaste månad afgått till landshöfdingarne och regementernas chefer. Det bestämdes därjemte, att Utskottet, tills lugnet återupprättats, skulle både för- och eftermiddagar sammanträda »att med dess råd gå Kungl. Maj:t i underdånighet till handa».

Men dessa sammanträden skulle endast blifva några få. Utskottet hade icke väl begynt sina öfverläggningar på morgonen den 19 augusti, förrän det inberättades, »att tidning

inlupit om någon besynnerlig händelse, som sig på slottet tilldragit, att Kungl. Maj:t låtit sammandraga vakten och aflösningen på borggården och att slottsportarne vore stängde». Underrättelsen bestyrktes omedelbart. Kammarherren Fredrik Ulric von Essen äskade då, att utskottet måtte åtskiljas. Landtmarskalken förmanade ledamöterna att iakttaga »den ed och plikt de Gud och fäderneslandet skyldiga voro».

Protokollets följande anteckning lyder: »Nb. Sekreta Utskottet sammanträdde icke mera denna riksdag, som sedermera slöts den 9 sept. Till närmare upplysning därom bilägges det på Riksens ständers befallning projekterade riksdagsbeslutet».

Lauritz Weibull.

Andreas Rydelius' graf.

Det har ofta anförts såsom ett bevis på den pietetslöshet som visats det förflutna, att den plats i Lunds domkyrka gått i glömska, där en gång Andreas Rydelius staddes till hvila. Någon sten blef aldrig lagd öfver grafven, och redan ett femtiotal år efter hans död var platsen för denna okänd.

Men känner man också icke längre platsen, på ett ungefär torde man dock ännu kunna utpeka grafvens forna läge. Professor Johan Henrik Lidén, lärdomshistorikern och bokvännen, hvilken på mödernet var befryndad med Rydelius, fattade 1791 tanken att sätta honom ett minnesmärke i domkyrkan, och begärde med anledning däraf underrättelse om grafven. En utredning blef då verkställd och resultatet af denna föreligger i ett bref till Lidén från dåvarande professorn i naturalhistoria vid Lunds universitet Anders Jahan Retzius.

»Jag blyges», skrifver Retzius den 11 december, »att efter så långt efterspanande ej kunna gifwa säkrare besked om den wördade biskop Rydelii grafställe. Man wet, att han är begrafwen wid början af stora gången framför choret; men om det är till höger eller wenster, wet man icke. Jag har talt med alla dem som den tiden lefde och träffat åtskilliga som wid denna märkwärdiga begrafning woro närwarande; men 53 års förlopp sedan, gör att ingen wet eller minnes mer än sagt är. Skulle et monument sitta något nära des graf, så komme det at sitta öfwer en af kongl. stolarne, som ej lærer gå an. Skall det hafwa sin plats i choret är et enda ställe, neml. på den pelaren som är til wänster om altaret; men den är till olycka så skapad på

framsidan , så at intet monument där wäl kan sitta, utan at man på så stor del af pelaren, som monumentets höjd fordrade, skulle borthugga den framstående runddelen, som lätt kunde ske, då pelaren är murad. Det wore ewärdelig skada, om dessa swårigheter skulle tillintetgöra et så wärdigt och hedrande upsåt. Det har 100de gånger grämt mig,

då jag sett monumenter efter både mindre och als intet förtjente män i vår domkyrka, men saknat detta. Hans här efterlemnade slägtingar hafwa ingen förmått sådant»¹⁾).

Lidén dog redan 1793. Det monument, om hvilket han drömt, kom aldrig till stånd. Och hundra år senare lät domkyrkorådet utkasta Andreas Rydelius' kvarlevor, där de hvilade i grafven nedanför kortrappan.

Kungastolarne och den ojämna pelaren, om hvilka Anders Jahan Retzius talade, äro nu också borta. Icke ens de hindra längre från att rista i muren ett »In memoriam Andreae Rydelii».

¹⁾ Brevet i Lidénska brefsaml. i Uppsala universitetsbibliotek.

Underrättelser.

Maj 1906.

— Vid öfver åttio års ålder afled den 31 augusti 1905 professor *Gustaf Ljunggren* i Lund. Med honom bortgick en af den svenska litteraturforskningens främste, den man, som inom denna vetenskap framför andra i Sverige betecknar genombrottet af historisk kritisk metod. Redan 1864 framhöll *Gustaf Ljunggren*, hursom litteraturhistorien icke endast har till uppgift att påpeka de stora snilleverkens värde och uppvisa, huru i dem »skönhetsidéen kommer till lefvande åskådlighet», utan framför allt att söka historiskt begripa dem på deras bestämda plats i den allmänna utvecklingens förlopp och visa, hursom de endast såsom länkar i utvecklingens kedja finna sin förklaring och sin rätta uppskattning. Det verk, i hvilket denna *Ljunggrens* moderna grundsyn, vida skilld från *Hammar-skölds* och *Atterboms*, tidigast framträdde tillämpad, var det »Svenska dramat intill slutet af det sjuttonde århundradet» (1864); i hans hufvudverk: »Svenska vitterhetens häfder efter *Gustaf III:s* död» (I—V, 1873—1895) finner man denna på sjelfständiga detaljforskningar stödda metod förenad med en i bästa mening akademisk framställningskonst.

De arbeten af *Gustaf Ljunggren*, som falla inom området af *Skånes* historia, utgöras i främsta rummet af den skildring han i denna tidskrifts första band (1869) gifvit af »*Knutsgillet i Lund*» och af hans stora arbete: »*Skånes herregårdar*» (I—VI, 1852—1863). Det senare illustreradt af *Fr. Richardt*.

Gustaf Ljunggren var en af stiftarne till den 1865 på prosten *Ernst Rietz* initiativ bildade *Skånska fornminnesföreningen*. Inom denna liksom dess efterföljare *Föreningen för Skånes fornminnen och historia* samt *De Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* har han intill de sista åren varit styrelseledamot.

— Underbibliotekarien vid Det store kongelige Bibliotek i Köbenhavn *F. H. Chr. Weeke* afled den 19 april 1905. Hans

mest betydande arbete är hans upplaga af »Lunde Domkapitels Gaveböger», de s. k. »Libri datici Lundenses» (1884—1889). Han har i denna icke blott mönstergillt publicerat texten till den äldre och yngre medeltida gåfvoboken från Lund, utan också försett denna text med en följd af instruktiva upplysningar och fastställt de ungefärliga data för de från skilda tider härrörande anteckningarnes nedskrifvande.

Sedan många år tillbaka var Weeke sysselsatt med en ny upplaga äfven af den äldsta bland kapitlets i Lund minnesböcker, det s. k. »Necrologium Lundense». Men döden kom emellan och arbetet blef aldrig fullbordadt.

— Sedan det bestämts, att Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Månadsblad med det under afslutning varande 10:de bandet kommer att upphöra, har i stället en ny samling meddelanden från Akademien begynt att utgivas under titeln »Fornvännen». Denna tidskrift är afsedd att utkomma med ett häfte i kvartalet samt ett bihangshäfte årligen. Kvartalshäftena komma att innehålla illustrerade uppsatser och öfversikter rörande under året utförda arkeologiska gräfnings- och undersökningar, nyutkommen litteratur m. m. I bihangshäftet kommer riksantikvariens årsberättelse samt meddelanden från Antikvitetsakademiens och dess förvaltningsutskotts sammanträden att inflyta.

Samtidigt med Månadsbladet upphör äfven Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Till denna förenings organ är äfvenledes tidskriften Fornvännen antagen.

— *Förhistoriska flintgrufvor* hafva af statsgeologen doktor N. O. Holst upptäckts i kritbrotten vid Kvarnby. I dessa har han funnit numera igenfyllda schackt af vexlande djup, gående stundom ända till 3 meter ned i kritlagret, och det synes icke kunna råda ringaste tvifvel om, att dessa schackt anlagts för att åtkomma den i kritan förefintliga flintan. Schackstens omkrets är stundom temligen rund, ofta något oregelbunden. Emellanåt stå närliggande schackt upptill vid kritans öfre yta i förbindelse med hvarandra. Förtimring synes hafva egt rum i grufvorna, och flintans bearbetning verkstälts i deras omedelbara närhet. Därvid har icke blott det egentliga affallet, utan äfven de ämnen till redskap, som af en eller annan anledning befunnits svåra eller omöjliga att bearbeta, blifvit liggande kvar på platsen och sedermera, då de upptagna schackten skulle fyllas, nedvräkt i dessa.

Talrika fynd af hjorthorn hafva blifvit gjorda, de flesta bland fyllningen i grufvorna. Några af de funna hornen hafva fullständigt formen af redskap och hafva tydligen användts såsom hackor vid flintans upptagande.

De förhistoriska flintgrufvor, hvilka här påträffats, torde visserligen härröra från en jämförelsevis sen tid, men ovanligt länge hafva varit i bruk. En större vid kritbrotten belägen boplatz, »Flintbyn», angifver, att grufarbetet börjat under den yngre stenåldern; två vid samma krittäckt funna enstaka boplatser från bronsåldern, att det fortsatts under denna senare period. Men andra boplatser och fynd visa, att arbetet, utfördt af samma befolkning med samma eller likartade lefnadsvanor, fortgått äfven under den äldre jernåldern.

— I tidskriften Ymer 1905 har greve C. D. Reventlow infört en orienterande beskrifning öfver »Ringsjöfynden». Han häfdar däri åsikten, att man vid Ringsjön kan urskilja tvenne stenålderskulturer. Vid sjöns utlopp, på timmerflottar ute på vattnet, har under den varma årstiden en nomadiserande befolkning hållit till, hvilken, då vintern kommit, dragit flottarna i land och flyttat vesterut in i ekskogarna eller kanske ända ut till Öresund. Den har funnits här ännu på stendösarnes och kanske ända ned i gånggrifternas tid. Men under denna period har det samtidigt existerat en bofast, sädesodlande, i kultur mera framskriden, men sannolikt mindre talrik befolkning i Ringsjötrakten. Den har bott vid Klinta och möjligen på ännu några få andra ställen vid sjön.

— Arkitekten Theodor Wåhlin, åt hvilken återställandet af *Gumlösa kyrka* efter dess brand 1904 uppdragits, har i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie för 1905 lemnat några nya iakttagelser af intresse om denna kyrka. Särskildt uppehåller sig författaren vid den i branden förstörda takkonstruktionen, tornet, den ursprungliga anordningen af koret, fönstren och portalbyggnaderna samt den rundt kring kyrkan löpande sockeln, som på det närmaste erinrar om klosterkyrkans i Sorö. Till slut framställer författaren sin uppfattning af de refflor, som förefinnas i Gumlösateglet.

Den slutsats, till hvilken uppsatsen i denna punkt leder och som går ut därpå, att refflingen är verkställd med mejsel och icke är ett resultat af en eller annan behandling af stenen före bränningen, är emellertid redan tidigare antydd af J. Kornerup i *Skånska Samlingar* I, 1, s. 23—24. Sammastädes (s. 25) har också Samlingarnas utgifvare påpekat ett för-

hållande, som motsäger författarens åsikt, att den i branden 1904 förstörda takkonstruktionen skulle varit den ursprungliga och alltså härrört från ärkebiskop Absalons tid. Vid den restauration af kyrkan, som egde rum före firandet af dess sjuhundraårsdag den 26 oktober 1891, påträffades vid afröjandet af jordlagret invid sockeln talrika lemningar af smält metall, kol och dylikt. På sitt härjningståg till Skåne 1612 har Gustaf Adolf den 9 februari kommit till Gumlösa och, som det uttryckligen heter i den samtida anteckningen, bränt kyrkan. Att vid detta tillfälle takstolen gick i lågor, kan knappast sättas i tvifvelsmål.

— »*Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark—Norge under Carl X:s danska krig 1657—1660*» är titeln på ett nyligen utkommet arbete af doktor C. Öhlander, hvilket till ej obetydlig del berör äfven Skånes historia. Författaren stöder sin framställning nästan uteslutande på handskrifvet material, men saknar hvarje förmåga att kritiskt begagna detta. Han har icke heller gjort sig mödan att taga kännedom om vare sig Fridericias bok: *Adelsvældens Fald*, Stilles skildring af kriget i Skåne 1657 eller ens Cronholms Skånes historia, och det är, för att taga ännu ett exempel, honom äfven obekant, att de bref, som af honom kanske oftast citeras, Taubenfelts bref till Karl Gustaf, sedan några år föreligga i tryck. Den enda skånska specialskildring, som af en händelse kommit att falla författaren i ögonen, finner man till sin undran vara A. U. Isbergs Bilder från det gamla Malmö. Arbetet hör till dem, om hvilka man med beklagande erfar de kostnader och den möda, som nedlagts på detsamma.

— I det nya häfte af »*Ex bibliotheca Trolleholmiaë*» (II: 1), som i början af innevarande år utkommit, har bibliotekarien C. F. E. Brandberg lemnat en förteckning öfver *Svensk topografisk litteratur* i Trolleholms bibliotek. Det omsorgsfullt utförda arbetet eger ett så mycket allmännare värde som Trolleholms bibliotek ifråga om topografisk litteratur torde vara den rikast försedda privatsamling i Sverige.

— I ett vidlyftigt arbete, vittnande om varmt intresse för genealogisk forskning, har civilingenjören A. W. Lundberg under titeln: »*Ur skånska Båtsläktens häfder*» lemnat ett bidrag till Skånes person- och odlingshistoria. Arbetet, som hufvudsakligen stöder sig på handskrifna källor, innehåller vid sidan

af genealogiska och biografiska uppgifter ej obetydliga utdrag ur domböcker, bouppteckningar m. m., och afser att i sin mån sprida ljus öfver de förhållanden, under hvilka medlemmarne af släkten Båt lefvat i gångna tider.

I likhet med Historisk tidskrift för Skåneland utdelas äfven öfriga skrifter, hvilka af De Skånska landskapens historiska förening utgifvas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsafgiften är 3 kronor. Ständig medlemsafgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna af föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, arkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris af 22 kronor, däraf serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom af årg. 1868—1869) till komplettering: 1 krona.

Af de till den af Föreningen utgifna boksamlingen hörande arbetena är för föreningens medlemmar priset å Corylanders Berättelse om Lunds domkyrka nedsatt till 2 kronor samt å Lunds och Lundagårds minnen af Martin Weibull och å Sthen Jacobsen, Den nordiske krigs krønike, till 2: 50.
